ମାମୁଁଘର

କିଶୋର ପରିବାର

ମାମୁଁ ଘର

ଲେଖିକା :

ଶ୍ରୀମତୀ ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣା ମହାରଣା

ପ୍ରକାଶକ :

କିଶୋର ପରିବାର

''ମାମୁଁ ଘର'' ବିଷୟରେ

''ମାମୁଘର'' ଏକ ପାରିବାରିକ ଇତିବୃତ୍ତିର ଅଂଶ ବିଶେଷ । ଏହା ଉପରେ ମୁଖବନ୍ଧ ଲେଖିବାର ବା କିଛି ଟିପଣୀ ଦବାର କୌଣସି ଆପାତଃ କାରଣ ନାହିଁ । ବିଶେଷ କରି ''ମାମୁ ଘର'' ସହିତ ମୋର ବହୁତ ଦୂରର ସଂପର୍କ ଏବଂ ସେଇ କାରଣରୁ ଏଇ ଲେଖାକୁ ଧୃଷ୍ଟତା ବୋଲି ଭାବିଲେ ବହୁତ ବେଶୀ ଅସମୀଚୀନ ହେବ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଦି ତିନୋଟି କାରଣରୁ ଏହା ଲେଖିବା ଉଚିତ୍ ମନେ ହେଲା ।

ପ୍ରଥମ କଥା - ଚୁନିଃଅପା (ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣା ମହାରଣା) ମାମୁଘର କଥା କାଇଁକି ଲେଖିବାକୁ ଗଲେ ?? ୧୯୩୨-୩୪ ରେ ହରିଜନ ଆନ୍ଦୋଳନ ଓ ''ବରୀ''ର ରଚନାତ୍ମକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ଯୋଗ ଦେଇ, ୧୯୪୨ ରେ 'ଭାରତଛାଡ଼' ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଅଦ୍ଧେଇବର୍ଷ ଜେଲ ଭୋଗି, ଏବଂ ୧୯୫୩ରେ ଭୂଦାନ ଆନ୍ଦୋଳନର ଅଗ୍ରଗଣ୍ୟ କର୍ମୀ ଭାବରେ ତାଙ୍କର ଜୀବନ କର୍ମାଭିମୁଖୀ । ସେତିକିରେ କଥା ସରିନାହିଁ । ୧୯୬୧-୬୨ରେ ବାରାଣସୀ ଓ ଇନ୍ଦୋରରେ ''ଶାନ୍ତିସେନା''ର ଭାର ଗ୍ରହଣ, ୧୯୬୪ ରେ ରାଉରକେଲାରେ ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ବିକ୍ଷୋଭ ପରେ ଶାନ୍ତି ଓ ସଦ୍‌ଭାବ ସ୍ଥାପନ ପାଇଁ ଉଦ୍ୟମ, ୧୯୬୬ରେ ରାଉରକେଲାରେ ସାଂପ୍ରଦାୟିକ ବିକ୍ଷୋଭ ପରେ ଶାନ୍ତି ଓ ସଦ୍‌ଭାଗ ସ୍ଥାପନ ପାଇଁ ଅଦମ୍ୟ ଉଦ୍ୟମ, ୧୯୬୬ ରେ କଳାହାଣ୍ଡୀର ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ପ୍ରପିଡିତ ଲୋକଙ୍କ ସେବା, ୧୯୭୩ରେ ଚମ୍ବଲ ଉପତ୍ୟକାରେ ଦସ୍ୟୁ ମାନଙ୍କ ହୃଦୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ ପାଇଁ ତାଙ୍କର ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ କାମ, ପଶ୍ଚିମବଙ୍ଗର ଶରଣାର୍ଥୀ ଶବିରରେ ଏବଂ କେଜିଏନ୍ ଏସ୍ ଟ୍ରଷ୍ଟର ଟ୍ରଷ୍ଟି ଭାବେ ତାଙ୍କର ଅବଦାନ – ଅଳ୍ପକଥାରେ ଏଇ କର୍ମ ଯୋଗୀନୀଙ୍କ ର କଣ ଏହା ଏକ ପାରିବାରିକ ରୋମନ୍ଥନ ନା ସ୍ମୃତି ଚାରଣ ?? ତା ସାଙ୍ଗକୁ ଲେଖିକା ଭାବରେ ବିନୋବାଜୀଙ୍କ 'ଗୀତା ପ୍ରବଚନ' ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଲେଖାର ଅନୁବାଦ, 'ଦସ୍ୟୁହୃଦୟର ଦେବତା' ଓ 'ଲୁଣର ଗୁଣ' (ଲବଣ ଆନ୍ଦୋଳନର ଗାଥା) ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବହୁତ ଲେଖା - ତାଙ୍କର ଏଇ ବହୁମୁଖୀ ପ୍ରତିଭାର ସ୍ଫୁରଣ ଭିତରେ '' ମାମୁଘର''ର ସ୍ଥାନ କଅଣ, ବା କେଉଁଠି ?? ଏଇ ସବୁ କଥା ସ୍ୱତଃ ମନକୁ ଆସୁଛି ।

''ମାମୁଘର''ର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ବା ଗୌରବ ଚୁନିଅପା ଲେଖିଛନ୍ତି ବୋଲି ଯେତେ ନୁହେଁ - ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମର ପ୍ରବଳ ମତ୍ତ ବାରଣ ସୁଅରେ ଏକ ଅଭିଜାତ ପରିବାର ଏବଂ ତତ୍‌କାଳୀନ ସମାଜର ସତ୍ତା ଓ ହୃଦୟ ପରିବର୍ତ୍ତନର ନୀରବ ବାର୍ତ୍ତା ବାହକ ଏଇ ''ମାମୁଁ ଘର'' । ଏହାହିଁ ''ମାମୁଁଘର''ର ପ୍ରଥମ ଓ ଦୁର୍ନିର୍ବାର ଆକର୍ଷଣ ।

ଦ୍ୱିତୀୟ କଥାହେଲା - ''ମାମୁଁ ଘର''ରେ ଅଭିଜାତ ବଂଶର ଯେଉଁ ବର୍ଣ୍ଣନା ରହିଛି, ସାଧା ସିଧା ଭାଷାରେ, ସାଧାସିଧା କଥାରେ, ଅଳପ କଥାରେ - ସେପରି ବର୍ଣ୍ଣନା ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଆଉ କେଉଁଠି ଅଛି ବୋଲି ମନେ ହୁଏ ନାହିଁ । ବରଂ ଓଡିଶାର ତତ୍‌କାଳୀନ ଅଭିଜାତ ଗୋଷ୍ଠୀର ଚାଲିଚଳଣୀ ଆଉ ମାନସ ସତ୍ତାରେ ଶନୈଃ ଶନୈଃ ଯେଉଁ ଘଟାନ୍ତର ସାଧିତ ହୋଇଛି, ''ମାମୁ ଘର''ର ବୈଠକଖାନା ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ତାହା ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରାଞ୍ଜଳ ହୋଇଯାଏ ।

ତୃତୀୟରେ - ଚୁନିଅପାଙ୍କର ଘଟଣାବହୁଳ କର୍ମପରିପ୍ଳୁତ ଜୀବନ ଭିତରେ ''ମାମୁଘର'ର ପ୍ରାସଙ୍ଗିକତା ହେଉଛି ବାଲ୍ୟକାଳରୁ ମାମୁଘରେ ଅଧିକାଂଶ ସମୟ କଟାଇଥିବା ତାଙ୍କ ହୃଦୟର ଗଭୀର ସ୍ନେହ ବୋଳା ପ୍ରବଣତା - ଯାହା ତାଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ଜୀବନ ପଥରେ ଏ ଅବଧି ସକ୍ରିୟ ରଖିଛି । ପରିବାରରୁ ଗୋଷ୍ଠୀ, ଗୋଷ୍ଠୀରୁ ସମାଜ, ସମାଜରୁ ବୃହତ୍ତର ଜୀବନ, ବୃହତ୍ତର ଜୀବନରୁ ଜାତୀୟ ଜୀବନର ମୁଖ୍ୟସ୍ରୋତ - ସବୁ ଗୋଟିଏ ସୂତାରେ ବନ୍ଧା । ସେଇ ଗଭୀର ଆଉ ଅମାପ ସ୍ନେହ ଆଉ ସୌହାର୍ଦ୍ଦ ତାଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ପରିବାରର ସଂକୀର୍ଣ୍ଣ ବନ୍ଧନ ଭିତରୁ ନେଇ ଯାଇଛି ସେଇ ଅର୍ଦ୍ଧ ଉଲଗ୍ନ ବିଦ୍ରୋହୀ ବାବାଜୀ'' (Half naked sedetious fakir) ଙ୍କର ଆଦର୍ଶ ଆଉ କର୍ମଯୋଜନାରେ ନିଜକୁ ସାମିଲ କରି ଦେବାକୁ ।

ଏଇ ବିରାଟ ଆଉ ବୃହତ୍ତର ପରିପ୍ରେକ୍ଷୀରେ ମୋର ସ୍ଥାନ ନାହିଁ । ସ୍ଥାନ ନାହିଁ କହିଲେ ହୁଏତ ଭୁଲ ହେବ । ନଗୀବାବୁ ଆଉ ଜାନକୀ ଦେଈ (ପାଟପୁର ମାଇଁ)ଙ୍କର ତିନିପୁଅ - ନଟ, ବଟ, ଜଟ, ଆଉ ଦି ଝିଅ - ମୋତି ଆଉ ରତି; ମୋତି ମୋର ସହଧର୍ମିଣୀ । ଏଇ ବୃହତ କୁସୁମତି ପରିବାରର ପଟ ଭିତରେ ମୁଁ ଏଇମିତି ଯୋଡ଼ି ହେଇ ଯାଇଚି ।

ତେଣୁ ଚୁନିଅପାଙ୍କ ''ମାମୁଘର'' ବିଷୟରେ ଦି ପଦ ଲେଖିବାକୁ ମୁଁ ଭରସିଲି । ''ମାମୁଘର''ଗୋଟିଏ ଆଲେଖ୍ୟ । ଗୋଟିଏ ପ୍ରତୀକ । ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ବନ୍ଧନ ଆଉ ଘଟଣାବଳୀ ଗୁଡ଼ିକୁ ବାଦ ଦେଲେ ତାରି ଭିତରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିବ ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଅସ୍ତ ହେଉ ନଥିବା ଏକ ସାମ୍ରାଜ୍ୟବାଦୀ ଶକ୍ତିର ଅବକ୍ଷୟ, ତାରି ଅସ୍ତମିତ ଇଠରରୁ ନୂତନ ଉଦୟ ଉଷାର ଅରୁଣିମା କିପରି ଆଶା ଆଉ ଆଲୋକର ସନ୍ଦେଶ ବହନ କରି ଭାରତୀୟ ସମାଜକୁ ଏକ ନୂତନ ଦିଗନ୍ତ ଆଡ଼କୁ ନେଇ ଯାଉଛି ।

ରାଇଚରଣ ଦାସ
ପ୍ଲଟ ନଂ ଇ/ ୧୯
ବିଜେବି ନଗର
ଭୁବନେଶ୍ୱର -୧୪
ଖୋର୍ଦ୍ଧା, ଓଡ଼ିଶା

ମାମୁଁ ଘର

ଦିନେ ଭୁବନେଶ୍ୱରରେ ଶହୀଦନଗର ବାଟେ ଯାଉ ଯାଉ ବାଟରେ ଗୋଟାଏ ବିଭାଘରର ଆୟୋଜନ ଦେଖିଲି । ଗୋଟାଏ ବସ୍ତ୍ର ତୋରଣ ତିଆରି ହୋଇ ପୋଥିରେ କିଏ କାହାକୁ ବିଭା ହେଉଛି, ତାହା ଇଂରାଜୀରେ ଲେଖା ହୋଇଛି । ସଡକ ଦୁଇପଟେ ଦନାତ, ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ଶାମିଆନା; ସଡକ କଡ଼ରେ ଧାଡ଼ି ଧାଡ଼ି ଟିଣ ଚଉକି । ଆଉ ଟିକିଏ ଆଗେଇ ଗଲାରୁ ଦେଖିଲି ସେ ବସ୍ତ୍ରନଗରୀରେ ଗୋଟାଏ ବିରାଟ ଚଉପାଡୀ ପରି ଘରେ ଲୋକ ରୋଜି ଖାଉଛନ୍ତି । ଖୁବ୍ ହଟଗୋଳ ହେଉଛି ।

ଆଉ ଟିକିଏ ଆଗେଇ ଗଲା ପରେ ଦେଖିଲି ପଛପଟୁ ଦୁଇଜଣ ରିକ୍ସାବାଲା ଆସିଲେ । ରିକ୍ସାରେ ଆରୋହୀ ନାହାନ୍ତି । ଜଣେ କହିଲେ -'' ଏଠି କ'ଣ ହେଉଛି କିରେ ?'' ଆଉ ଜଣକ ଉତ୍ତର ଦେଲେ ''ବଡ଼ଲୋକଙ୍କ ବିଭାଘର ଭୋଜିଭାତ ।'' ପ୍ରଥମ ଜଣକ କହିଲେ ''ନାଟ ତାମସା ଭଲା କରେଇ ଥାନ୍ତେ ? ଗଲା ଆଇଲା ଶହ ଶହ ଲୋକ ଦେଖି ଥାନ୍ତେ । ସାଇ ପଡ଼ିଶାକୁ ଡାକି ଗୁଡ଼ାଏ ଗୁଡ଼ାଏ ଖାଇବାକୁ ଦେଇ ବିଦା କରିବାରେ କି ବିଭାଘର !

ଦୁହେଁ ନିଜ ବାଟରେ ଗଲେ ମୁଁ ସତୁରୀ ବର୍ଷ ପଛକୁ ଫେରିଗଲି । ମାମୁଁଘର ମନେ ପଡ଼ିଗଲା । ଆମ ମାମୁଁଘରେ ବିଭାଘର, ପୁଅ ଏକୋଇଶିଆ ହେଲେ ମୋହନ ଗୋସେଇଁ ଥିଏଟର, ବାରବାଟିଆ ସୋମନାଥ ମହାପାତ୍ରଙ୍କ ଗୋଟି ପିଲା ନାଟ, ପଂଝାନାଟ ହୁଏ । ଅନ୍ତଃପୁର ଓ ବୈଠକଖାନା ମଝିରେ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚ ହୁଏ । ବାରଣ୍ଡାରେ ଚିକ ଟଣା ହୋଇ ଘରର ମାଇଁ ମାଉସୀ ଓ ନିମନ୍ତ୍ରିତ ଭଦ୍ର ମହିଳାମାନେ ବସନ୍ତି । ବୟୋବୃଦ୍ଧମାନଙ୍କ ପାଇଁ ବାରଣ୍ଡାରେ ଶତରଞ୍ଜି ଉପରେ ଗଦି ପଡ଼ିଥାଏ । ସେମାନେ ତକିଆକୁ ଆଉଜି ବସନ୍ତି । ବାକି ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ସତରଞ୍ଜି ବ୍ୟବସ୍ଥା । ବିଜୁଳୀ ବତୀ ନ ଥାଏ । ୧୦ ।୧୨ଟା ପଞ୍ଚଲାଇଟ୍ ଜଳୁଥାଏ । ଲୋକ ଆଟପଟାଳି ଭାଙ୍ଗନ୍ତି ।

ମୋ ବୋଉର ସହୋଦର ଭାଇ ନ ଥିଲେ । ଅଜା ଶାଳକଙ୍କ ପୁତ୍ରକୁ ପୁଅ କରିଥିଲେ । ସେ ଆମ ''ମାମୁଁ'' । କିନ୍ତୁ ବୋଉର ମାମୁଁ ଘରକୁ ଆମେ ମାମୁଁଘର ବୋଲି ଜାଣୁ । ଆମେ ଜନ୍ମିବା ଆଗରୁ ଆମ ଅଜା ଜେଜେଙ୍କର କାଳ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା । ସେଥିପାଇଁ ବୋଉର ମାମୁଁ ପୁଅ ଭାଇମାନେ ହିଁ ଆମର ମାମୁଁ ।

ମାମୁଁଘର ମାହାଙ୍ଗା ଥାନାର କୁମୁଡ଼ା ଜୟପୁର ଗାଁରେ । କିନ୍ତୁ ଆମେ ଜନ୍ମ ହେଲାବେଳକୁ ସେମାନେ ତିନିପୁରୁଷ ହେଲା କଟକର ବାଙ୍କାବଜାରରେ ବସବାସ କଲେଣି । ବୋଉ କହେ ତା ଅଜାଙ୍କ ନାଆଁ ନନ୍ଦକିଶୋର ଦାସ, ଆଈଙ୍କ ନାଆଁ ଲାବଣ୍ୟବତୀ । ନନ୍ଦକିଶୋରଙ୍କୁ ଆମେ ଦେଖିନୁ । ଆଈଙ୍କୁ, ଜେଜେମାଙ୍କୁ ଦେଖିଛୁ ଗୋରୀ ତନୁପାତଳୀ ବୁଢ଼ୀଟିଏ, ସପ ଉପରେ କାଛକୁ ଆଉଜି ବସିଥାନ୍ତି । ପାଟିତୁଣ୍ଡ ନାହିଁ । କେବଳ ଇଙ୍ଗିତରେ ଘରର ସବୁ ବ୍ୟବସ୍ଥା ନିୟନ୍ତ୍ରଣ କରନ୍ତି । ଗାଇ କେତେ କ୍ଷୀର ଦେଲେ ଭୋଳୀ କହିଯାଏ ।

ହରିମାଳୀ ବଗିଚାର ପନିପରିବା ତାଲା ସଜାଡ଼ି ଆଣି ଦେଖାଇ ଦିଏ । ଜଗୁମାଷ୍ଟ୍ରେ ବଜାର ସଉଦା ହିସାବ ଶୁଣାନ୍ତି । ଖମାରିଆମାନେ ଖମାରରୁ କେତେ ଚିଜ ଆସିଲା ତାର ଟିପା ପେଶ୍ କରନ୍ତି । ଆମେ ଅଣନାତି ଅଣନାତୁଣୀ ଗଲେ ବରାଦ କରନ୍ତି – ବେଲୁ ପିଲାଙ୍କ ପାଇଁ ଜଳଖିଆ ଆଣ । ପାଖରେ ବାଞ୍ଛା ସାହୁଙ୍କ ମିଷ୍ଟାନ୍ନ ଭଣ୍ଡାର, କ୍ଷୀରମୋହନ, ରାଜଭୋଗ ଆସିଯାଏ ।

ଜେଜେମା ଥିଲା ଚଉଆଖିଆ । ବୋଉ କହୁଥିଲା ଭାଇଙ୍କ ଜନ୍ମ ଘର କଥା । ୧୯୧୫ ର ଘଟଣା ହୋଇଥବ । କଲିକତାରୁ କଟକକୁ ଥିଏଟର ଆସିଲା । ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ଟିକଟ କିଣା ହେଲା ବୋଉ ପାଇଁ ମଧ । ସମସ୍ତଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ବୋଉ ଥିଏଟର ଦେଖିବାକୁ ବାହାରିଲା ବେଳକୁ ଜେଜେମା ବୋଉକୁ କହିଲେ ତୁ ପୁଅକୁ ଛାଡ଼ିଦେଇ ଯାଇ ଥିଏଟର୍ ଦେଖିବୁ ? ପୁଅ ନିଦରୁ ଉଠି ଯେତେବେଳେ ତୋତେ ଖୋଜିବ ? ପୁଅ ଜନ୍ମ କରିବା ସଉକି ହେଲେ ଆଉ ସବୁ ସଉକି ଛାଡି ଦେବାକୁ ହୁଏ । ବୋଉ ନିଜ ଜୀବନର ଏ ଉପଦେଶକୁ ଚରିତାର୍ଥ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ମଧ ଏ ଆପ୍ତ ବାକ୍ୟ ଶୁଣାଇଥିଲା । ଥରେ ଶ୍ରୀମତୀ ନନ୍ଦିନୀ ଶତପଥୀଙ୍କୁ ଅଷ୍ଟ୍ରେଲିଆ ଯିବା ପାଇଁ ଆମନ୍ତ୍ରଣ ଆସିଲା । ମାତ୍ର ସେ ଆସନ୍ନ ପ୍ରସବା ଥିବାରୁ ଯାଇ ପାରିଲା ନାହିଁ । ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କ ମନ ଖରାପ ହୋଇଗଲା । ପୁଅ ଟିକିଏ ନିଖିରି ଗଲାରୁ ନନ୍ଦିନୀ ଦେବୀ ଭାଉଜ'ଉ (ସୁମିତ୍ରା ଚୌଧୁରୀ)ଙ୍କୁ କହିଲେ ମୋର ଭିସା ପାସପୋର୍ଟ ବର୍ତ୍ତମାନ ସୁଦ୍ଧା କାଏମ ଅଛି, ପୁଅକୁ କିଏ ରଖିଲେ ମୁଁ ଅଷ୍ଟ୍ରେଲିଆ ଯାଆନ୍ତି ଭାଉଜ କହିଲେ ମୁଁ ପୁଅକୁ ରଖୁଚି, ତମେ ଯାଅ । ସେତିକିବେଳେ ବୋଉ ସେଠି ପହଞ୍ଚିଲା, ଭାଉଜଙ୍କ କଥା ତା କାନରେ ପଡ଼ିଗଲା । ସେ କହିଲା ସୁମିତ୍ରା ତୁ ନନ୍ଦିନୀଙ୍କ ପୁଅକୁ ରଖିବୁ, ସେ ଅଷ୍ଟ୍ରେଲିଆ ଯିବେ ପୁଅ ଯେତେବେଳେ ମାଆକୁ ଖୋଜିବ ସମସ୍ତଙ୍କ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ ଚାହିଁ କାନ୍ଦିବ ତୁ ତାକୁ କି ବୋଧ ଦେବୁ ? ନନ୍ଦିନୀ ଦେବୀଙ୍କୁ ବୋଉ କହିଲା - ଯେଉଁ ଲୋକ କୌଣସି ସାର୍ବଜନୀନ କାମ କରିବାକୁ ମନ କରିବ ତାର ଜୀବନ ଯୋଜନାବଦ୍ଧ ହେବା ଉଚିତ୍ । ସନ୍ତାନକୁ ଅବହେଳା କରି ତମେ ବିଦେଶ ଯିବ ? ଅଷ୍ଟ୍ରେଲିଆ ଯିବା ଯୋଜନା ଆଉ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହୋଇପାରିଲା ନାହିଁ ।

ଦିନେ ବୋଉ ମାମୁଁ ଘରକୁ ଯାଇ ଦେଖିଲା–ଜେଜେମା ଅବେଳରେ ପରିବା କାଟୁଛନ୍ତି । ବୋଉ ପଚାରିଲା – "ତୁ କାହିଁକି ଅବେଳରେ ପରିବା କାଟୁଛୁ ?" ଜେଜେମା କହିଲେ – "ପାଲ (ପରିଚାରିକା ମାସିକ ପତ୍ରିକାର ସଂପାଦିକା ବସନ୍ତ କୁମାର) ପରା ପରିଚାରିକାରେ ଲେଖିଛି – ଗୃହିଣୀ ନିଜେ ଚାକର ବାକର ଲଗାଏତ ସମସ୍ତଙ୍କ ଖବର ବୁଝିବ । ଗାଁରୁ ଅବେଳରେ ଲୋକ ଆସିଛନ୍ତି ବୋଲି ପରିବା କାଟୁଛି ।

ମାମୁଁଘର ପାଖରେ ମସଜିଦ୍ ଗଳି । ସେ ଯୁଗରେ ସେଇଟା କଟକରେ ଅସାମାଜିକ କାରବାରର ପେଣ୍ଠସ୍ଥଳି ଥିଲା । ଅନେକ ଛୋଟ ଛୋଟ ଝିଅକୁ ଭୁଲେଇ ଭାଲେଇ ସେଠାକୁ ଅଣାଯାଉଥିଲା । ଏହିପରି ଝିଅଙ୍କୁ ଉଦ୍ଧାରକରି ଆଣି ପାଖରେ ରଖି ବଡ଼ହେଲେ ବିଭା କରିଦେବା ଥିଲା ଜେଜେମାଙ୍କର ଗୋଟାଏ ଧନ୍ଦା । ଅର୍ଥାତ୍ ସେ ଯୁଗର ସୋସିଆଲ ଆଣ୍ଡ ମରାଲ୍ ହାଇଜିନ୍ ବିଚାରର ସେ ଥିଲେ ଜଣେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ । ମୋ ଦେଖନ୍ତେ ମାମୁଁଘର ଏକ ବିରାଟ ପରିବାର । ଜେଜେମା, ଦୁଇ ଜେଜେ, ତିନି ମାମୁବୋଉ, ନଅମାମୁଁ, ଦୁଇମାଉସୀଙ୍କ ସାଙ୍ଗକୁ ମୋ ବୋଉ,

ମାଉସୀ, ମାଉସୀଙ୍କ ଝିଅ ଏପରିକି ଜେଜେଙ୍କ ମାମୁଁଘର, ଜେଜେଙ୍କ ଭଉଣୀଙ୍କ ସପତ୍ନୀଙ୍କ ପିଲାଏ ଭଉଣୀଙ୍କ ଜାଆମାନେ ଆସି ମାମୁଁ ଘରେ ରହନ୍ତି । ଜେଜେମାଙ୍କ ଝିଅ ହାଡ଼ିଆଣୀ ଓରଫ ହେମନ୍ତକୁମାରଙ୍କ ବଡ଼ ଜାଆଙ୍କର ସନ୍ତାନ ବଞ୍ଚୁ ନ ଥିଲେ ବୋଲି ଜେଜେମା ତାଙ୍କୁ ଆଣି ପାଖରେ ରଖିଥିଲେ । ମାନ୍ଦ୍ରାଜରୁ ମେମ୍ ଡାକ୍ତର ଅଣାଇ ତାଙ୍କର ପୋଖତୀ ଘର ହେଲା । ସରଳା ଦେବୀ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କଲେ ଆମ ମାମୁଁ ଘରେ ।

ଜେଜେ ରାଜକିଶୋର ଦାସଙ୍କ ମାମୁଁଘରୁ ତାଙ୍କର ମାଇଁ ଆସି ରହନ୍ତି । ସେ ସପକୁ ନପ୍, ମାଳକୁ ନାଳ, ବାଲିକୁ ନାଲି କହନ୍ତି । ସେ ଯୁଗରେ ଶାଶୁଘରର ଗୁରୁଜନମାନଙ୍କ ନାଆଁ ଧରିବାଟା ଅପରାଧରେ ଗଣା ହେଉଥିଲା । ଥରେ ଥରେ ଏଇଟା ଗୋଟାଏ ମନୋରଞ୍ଜନରେ ପରିଣତ ହେଉଥିଲା । ବୋଉ ମଝିଆଁ ମାଇଁ ବେଙ୍ଗମାମୁଁଙ୍କ ପୁଅ ବିଜିକୁ କମଳ ଲୋଚନ ଶ୍ରୀହରି ଶିଖାଇଥିଲେ । ସେ ବିଜିକୁ ନନ୍ଦନନ୍ଦନ ବଦଳରେ କହିଲେ 'ଫନ୍ଦଫନ୍ଦନ ଗୋପୀନାଥ—ବିଜି ମଧ 'ଫନ୍ଦଫନ୍ଦନ' କହିଲା । ନନ୍ଦ ବୋଉ ମଝିଆଁ ମାଇଁଙ୍କ ଶଶୁରଙ୍କ ନାଆଁ । ସେ ତ ନନ୍ଦ କହିବେ ନାହିଁ । ବାରମ୍ବାର କହୁଥା'ନ୍ତି ଫନ୍ଦଫନ୍ଦନ କହ । ବିଜି ତାହାହିଁ କହୁଥାଏ ଆମକୁ ହସର ଖୋରାକ ଯୁଟିଲା । ବୋଉ ମଝିଆଁ ମାଇଁଙ୍କ ପୁତୁରା ଶ୍ରୀ ନିମାଇଚରଣ ଦାସ—ବେଙ୍ଗ ମାମୁଁଙ୍କ ଶିଖାରେ ଆମେ ତାକୁ ଡାକୁ ଗଉଡ଼ମାମୁଁ—କାରଣ ଏକ ସମୟରେ ତାଙ୍କ ଘର ସାଙ୍ଗିଆ ଥିଲା ବେଉରିଆ—ଙ୍କ ପରି ବହୁ ମାମୁଁ ମାମୁଁଘରକୁ ଆସନ୍ତି । ବୋଉର ମାଉସୀ ପୁଅ ଭାଇ କୃଷ୍ଣ ମାମୁଁ ଘୋଡ଼ାରେ ଚଢ଼ି ସୂତାହାଟରୁ ବାଙ୍କାବଜାର ଆସନ୍ତି, ଟୁଙ୍ଗୁ ମାମୁଁଙ୍କର ତ ଆମ ବାଖରାବାଦରେ ଘର । ଏପରିକି ସ୍ୱନାମଧନ୍ୟ ଗାୟକ ନିମାଇ ହରିଚନ୍ଦନ ବା ସାଦା ନିମାଇ ମଧ ଆମର ମାମୁଁ । ପୁଣି ମାଳ ଅପା, କୁନ ଅପା ବୋଉର ଦୁଇ ମାମୁଁ ଝିଅ ଭଉଣୀଙ୍କ ଛଡ଼ା ଦୁଃଖୀ ମାଉସୀ, ନୀର ମାଉସୀ, ଶାନ୍ତି ମାଉସୀ, ହରି ମାଉସୀ ଇତ୍ୟାଦି ମାଉସୀ ଗୋଷ୍ଠୀ ମଧ ଭଣା ନୁହନ୍ତି । ସେହି ଗହଳିରେ ମୋ ପିଲାଦିନେ ମୁଁ ହଜିଯାଏ ବୋଲି ମାମୁଁ ଘରକୁ ଗଲେ ମୋ ବୋଉ ପଣତ କାନି ଧରି ବୁଲେ । ତାହାଛଡ଼ା ମୁଁ ମୋ ଆଈ, ବୋଉ ଓ ମାଉସୀମାନଙ୍କ ପରି ସୁନ୍ଦରୀ ହୋଇନାହିଁ ବୋଲି ଅନେକ, ଅନେକ ସମୟରେ ଅବଶୋଷ କରନ୍ତି । ତାକୁ ଶୁଣି କଇଁଛ ହାତ ଗୋଡ଼ ଜାକିଲା ପରି ମୁଁ ମନେ ମନେ ଜାକି ହୋଇଯାଏ ।

ତଥାପି ମାମୁଁଘର ମୋତେ ଚୁମ୍ବକ ପରି ଟାଣେ । ବୋଉ ମାମୁଁଘରକୁ ଯିବ ବୋଲି ମାମୁଁଘରୁ ଗାଡ଼ିଆସେ । ମୁଁ ବୋଉ ସାଂଗରେ ଯାଏ । ହତା ଭିତରେ ପଶିଗଲା ବେଳେକୁ ବା ପାଖରେ ଶାଗୁଆ ଘାସର ଲନ୍ ପାଖକୁ ବୈଠକଖାନା । ସେଇଟା ବଡ଼ ଜେଜେ, ସାନ ଜେଜେ, ଜଗନ୍ନାଥ ମଉସା ପ୍ରମୁଖଙ୍କ ଇଲାକା । ବୈଠକଖାନା ଆଗରେ ଗୋଟାଏ ବିରାଟ ଝାଉଁଗଛର ଆଗଯାଏ ମାଳତୀ ଲତା ମାଡ଼ି ଫୁଲରେ ଲଦି ହୋଇଥାଏ । ବଗିଚାରେ ହରି ମାଳି ନାନା କିସମର ପତ୍ରଶୋଭା ଗଛ ଓ ଫୁଲଗଛ ଲଗାଇଥାଏ । ବଡ଼ଜେଜେ ଅଧିକାଂଶ ସମୟ ପୁରୀରେ ଥାଆନ୍ତି । ସାନ ଜେଜେ ଆଠଗଡ଼, ନରସିଂହପୁର ଆଦି ଗଡ଼ଜାତର ଦେୱାନ ଥିଲେ । ସେମାନେ କଟକରେ ନ ଥିଲା ବେଳେ ଆମେ ତୃତୀୟ ପୁରୁଷ ବୈଠକଖାନାକୁ ଅଧିକାର କରୁ । ବିଶେଷରେ ରକିଂ ଚେୟାରଟା ଥିଲା ମୋ ଦଖଲରେ ।

ହତାର ଡାହାଣ ପଟକୁ ସଡ଼କକୁ ଲାଗି ଧାଡ଼ିଏ ଏକତାଲା ଘର । ଗୋଟାଏ ଘରେ ତହସିଲାଦାର ବସି କଣସବୁ ନଥିପତ୍ର ଘାଟନ୍ତି (ମାମୁଁ ଘରେ ଗୁମାସ୍ତାଙ୍କୁ ତହସିଲଦାର ଡକାଯାଏ) । ତା ପାଖ ଘରଟାରେ ଜଣେ 'ମାଷ୍ଟ୍ରେ' ବସି ଘରର ସାନ ପିଲାଙ୍କୁ ପଢ଼ାନ୍ତି । ସେ ଖଞ୍ଜାଟାରେ ସବୁ ବେଳେ ଲୋକ ଗହଳି । ତା ପାଖକୁ ଶିବ ମନ୍ଦିର । ମନ୍ଦିର ହତା ଦୁଧ, ଲହୁଣୀ, ବେଲପତ୍ର ଓ ଚମ୍ପାଫୁଲର ବାସନା ମିଶା ଦେଉଳିଆ ବାସନା–ଯେଉଁଟା ସବୁ ଦେବ ମନ୍ଦିରରେ ଥାଏ । ତା ସାଙ୍ଗକୁ ଅର୍କ, ଦୁଦୁରା, ଗଇସ ଫୁଲର ବାସନା । ଲୁଚୁକାଳି ଖେଳ ଉପଲକ୍ଷେ ଆମେ ଅନେକ ସମୟ ମନ୍ଦିର ହତାରେ ଥିବା ହଲ୍‌ପରି ଲମ୍ବାଘରଟାରେ ଲୁଚୁ । ଘରର ବୟୋବୃଦ୍ଧାମାନେ କାର୍ତ୍ତିକ, ମାଘ, ବୈଶାଖ ମାସରେ ହବିଷ୍ୟ କଲାବେଳେ ମନ୍ଦରିକୁ ଯାଇ ହବିଷ୍ୟାନ୍ନ ଖାଆନ୍ତି । କାପ୍ତାକାପ୍ତି ପତ୍ରଟା ଆମ ପାଇଁ ସଂରକ୍ଷିତ ଥାଏ ।

ଶ୍ରୀ ଗଦେଇ ନନ୍ଦ ମନ୍ଦିରର ମୁଖ୍ୟ ପୂଜକ । ତାଙ୍କ ଘର ବାଖରାବାଦ ନନ୍ଦ ସାହି । ସେ ଆମ ଘର ଭାଗବତ ଗାଦୀର ମଧ୍ୟ ପୂଜକ । ନନ୍ଦେ ଆପଣେଙ୍କର ଚେହେରା ବୋଧହୁଏ ତାଙ୍କ ଦାଢ଼ି ଯୋଗୁଁ ଖୁବ୍ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱସଂପନ୍ନ ଦେଖାଯାଏ । ସେ ପୁଣି (ଯୁଗଳ) ଜନ୍ମ ଉପଲକ୍ଷେ ବଡ଼ଜେଜେଙ୍କଠାରୁ କୁଣ୍ଡଳ ପାରିତୋଷିକ ପାଇଲେ । ସ୍ତୋତ୍ର ବୋଲିଲା ବେଳେ କୁଣ୍ଡଳ ଦି'ଟା ଆପେ ହଲେ କି ସେ ହଲାନ୍ତି କିଏ ଜାଣେ ?

ବୈଠକଖାନାର ଶାଗୁଆ ଗାଲିଚା ଭଳି ଘାସର ଲନ୍ ପାରି ହୋଇ ଅନ୍ଦର ମହଲ ଆଡ଼କୁ ଗଲାବେଳକୁ ବାଁପଟେ ଗୋଟାଏ ଚଉଖୁଣ୍ଟିଆ ପାଣି କୁଣ୍ଡ । ତା ପରେ ଲ୍ୟାଭେଣ୍ଡର ଲତା ମାଡି ସେଇଟା ଗୋଟା ଏ କୁମ୍ଭ ପରି ଦିଶେ । ସେ ପାଣିକୁଣ୍ଡରେ ନାନା ରଙ୍ଗର ମାଛ । ଡାହାଣ ପଟକୁ ଗୋଟାଏ ତାର ଜାଲି ଦିଆ ଲଗା ଘର । ସେଥିରେ ନାନା ଜାତିର ଚଢ଼େଇ କିଚିରି ମିଚିରି ହେଉଥାନ୍ତି । ସେ ଘରେ ଗୋଟାଏ ଖୁରାଣ୍ଟି ବା କୁଟୁରା ମଧ୍ୟ ରହିଥାଏ । ସାନ ଜେଜେ ଗଡ଼ଜାତରୁ ହରିଣ, କୁଟୁରା ଆଦି ପଠାନ୍ତି । ଥରେ ଗୋଟାଏ ବାଘ ଛୁଆ ମଧ୍ୟ ସେ ପଠାଇଥିଲେ ।

ଭିତରକୁ ପଶିଲାବେଳକୁ ବାଁ ପାଖରେ ''ପଢ଼ାଘର'' । ଡାହାଣ ପାଖରେ ଭୃତ୍ୟ ନିବାସ । ଘରର ସର୍ବଜନିନ ଚାକରଙ୍କ ଛଡ଼ା ଜେଜେ ଓ ମାମୁଁମାନଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କର ଜଣେ ଜଣେ ଖାସ୍ ଚାକର ଥାନ୍ତି । ସେମାନେ ନିତ୍ୟକର୍ମ ପାଇଁ ପାଣି ଯୋଗାଇବା, ଗାଧୋଇବାପୂର୍ବରୁ ତେଲମାଲିସ କରିବାଠାରୁ ଆରମ୍ଭକରି ଅନ୍ଦରମହଲରୁ ପାନ ଆଣି ଯୋଗାଇବା ଯାଏ ନାନା ପ୍ରକାର କାମ କରନ୍ତି । ଭୃତ୍ୟ ନିବାସ ପାଖକୁ ରୋଷେଇ ଘର । ନାଲୁ ପୂଜାରୀ ସେ ବିଭାଗର ମୁଖ୍ୟ । ଆଉ ୩/୪ ଜଣ ଛୋଟ ଛୋଟ ଶିକ୍ଷାନବିସ ମଧ୍ୟ ଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ ''କଷି ପୂଜାରୀ'' କୁହାଯାଏ ।

ଭୃତ୍ୟ ନିବାସ ଓ ରୋଷେଇ ଘର ଅଗଣାରେ ଗୋଟାଏ କୂଅ । ଅଗଣାର ଆରପଟ ଘରେ ହରିମାମୁଁ ରହନ୍ତି । ହରିମାମୁଁ ବୋଉର ମାଉସୀ ପୁଅ ଭାଇ । ଶୈଶବରୁ ମାତୃହୀନ । ମୃଗୀ ରୋଗ ଥିବାରୁ ସେ ଏକ ପ୍ରକାର ଅକର୍ମଣ୍ୟ । ବେକରେ ଗୋଛାଏ ତୁଳସୀମାଳୀ ପିନ୍ଧିଥାନ୍ତି । ନଦିଆ ନବଦ୍ୱୀପରୁ ରାମଦାସ ବାବାଜୀ ତାଙ୍କ ଦଳବଳ ସହ ଆସି ମାମୁଁଘରେ ରହିବା ବେଳେ ହରିମାମୁଁ ସେମାନଙ୍କ ଖବରାଖବର ବୁଝନ୍ତି ।

ଅନ୍ଦରମହଲ ଭିତରେ ପଶିଲା ବେଳକୁ ବାଁପଟେ ଦୋତାଲାକୁ ଯିବାକୁ କାଠ ସିଡ଼ି । ସେଇ କାଠ ସିଡ଼ି ପାଖରେ ଜେଜେମାଙ୍କ ଦରବାର । ଜେଜେମାଙ୍କୁ ଦେଖିଲେ ଘରର କର୍ତ୍ତ୍ରୀ କିପରି ହେବା ଉଚିତ ତାହା କଳନା କରିହୁଏ । ଜେଜେମା ଅଳ୍ପସ୍ୱଳ୍ପ ପାଠ ପଢ଼ିଥିଲେ । ଜେଜେବାପା ଅର୍ଥାତ୍ ସ୍ୱନାମଧନ୍ୟ ନନ୍ଦ କିଶୋର ଦାସ ଡେପୁଟି ମାଜିଷ୍ଟ୍ରେଟ ପଦରୁ ଉନ୍ନିତ ହୋଇ ପଲିଟିକାଲ ଏଜେଣ୍ଟ—ଗଡ଼ଜାତସହରର ସୁପରିଟେଣ୍ଡେଟ ହୋଇଥିଲେ । ସେ ପ୍ରଥମ ଓଡ଼ିଆ ଜିଲ୍ଲା କଲେକ୍ଟର ଭାବରେ ଅନୁଗୁଳରୁ ପୁରୀ ଆସିବା ବାଟରେ ଅସୁସ୍ଥ ହୋଇ ପୁରୁଣାଗଡ଼ରେ ତାଙ୍କର କାଳ ହୋଇଗଲା । ବ୍ରିଟିଶ ସରକାରଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ତାଙ୍କ ନାମରେ ଗୋଟାଏ ସ୍ମୃତିଫଳକ ମୁଁ ୧୯୬୦ ରେ ସେଠାରେ ଦେଖିଥିଲି । ଜଣେ ପ୍ରଶାସକ ଭାବରେ ସେ ଖ୍ୟାତି ଅର୍ଜିଥିଲେ । ଓଡ଼ିଶାର ଜାତୀୟ ଓ ସାଂସ୍କୃତିକ ଜୀବନ ସହିତ ସେ ଜଡ଼ିତ ଥିଲେ । ଜେଜେମା ଏହି ପ୍ରତାପୀ ପୁରୁଷ ସଙ୍ଗେ ତାଳ ଦେଇ ତାଙ୍କର ଯଥାର୍ଥ ସହଧର୍ମିଣୀ ବୋଲାଉଥିଲେ । ୧୮୮୧ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ବେଳକୁ ସେ ତାଙ୍କ ଝିଅମାନଙ୍କୁ ପାଠ ପଢ଼ିବାକୁ ସ୍କୁଲକୁ ପଠାଇ ପାରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ବଡ଼ଝିଅ ନିଶାମଣି ଓ ଭକ୍ତକବି ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ଝିଅ ବାସନ୍ତୀ ପ୍ରଥମ ଓଡ଼ିଆ ଝିଅ ୧୮୮୧ ରେ ଭର୍ଣ୍ଣାକ୍ୟୁଲାର ପରୀକ୍ଷାରେ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିଲେ । ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍‌ମାନଙ୍କୁ ସେ ଯୁଗରେ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ ମନେ କରାଯାଉଥିଲା । ସେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ୍ ଶିକ୍ଷୟିତ୍ରୀ ନିଯୁକ୍ତ କରି ଝିଅମାନଙ୍କୁ ସିଲେଇ ଶିଖାଉ ଥିଲେ । ପୁଣି ଆହୁରି ପାହାଞ୍ଚେ ଆଗେଇ ଯାଇ ମୁସଲମାନ ଓସ୍ତାଦ୍ ଖାନୁମିଆଙ୍କୁ ଝିଅମାନଙ୍କର ସଙ୍ଗୀତ ଶିକ୍ଷକ ନିଯୁକ୍ତ କରିଥିଲେ । ଯେଉଁ ନୂଆ ନୂଆ ଓଡ଼ିଆ ଓକିଲ ବା ହାକିମଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ଗ୍ରାମାଞ୍ଚଳରୁ ପ୍ରଥମ କରି କଟକ ଆସୁଥିଲେ ସେମାନଙ୍କୁ ଆଦବ୍‌କାଇଦା ଶିଖାଇଥିଲେ ଜେଜେମା ।

ତାଙ୍କର ବଡ଼ଝିଅ ନିଶାମଣିଙ୍କୁ 'ଭୀମାଭୂୟାଁ'ର ଲେଖକ କୁଳବୃଦ୍ଧ ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ଅନୁଜ ଗୋପାଳବଲ୍ଲଭ ଦାସ ବିବାହ କରିଥିଲେ । ଗୋପାଳବଲ୍ଲଭ ଖଣ୍ଡାଧାରରେ ଚାଲିବା ଲୋକ ଥିଲେ । ସେ ସାମାନ୍ୟତମ ଅବ୍ୟବସ୍ଥା ବରଦାସ୍ତ କରି ପାରୁନଥିଲେ । ଦିନେ ରାତିରେ ଶୋଇବାବେଳେ ସେ ଦେଖିଲେ ମଶାରିରେ ଟିକିଏ ଖୁଞ୍ଚ ଲାଗି ଯାଇଛି । ପ୍ରତ୍ୟୁଷରୁ ମଶାରି ମରାମତ କରିବାପାଇଁ ସେ ଯେଉଁ ବରାଦ କରିଥିଲେ କୌଣସି କାରଣରୁ ନିଶାମଣି ତାହା କରିପାରି ନଥିଲେ । ଏହା ଦେଖି ଗୋପାଳବଲ୍ଲଭ ନିଶାମଣିଙ୍କୁ ସତ୍ୟଭାମାପୁର ପଠାଇ ଦେବାକୁ ସବାରୀଗଉତ ବରାଦ କଲେ । ନିଶାମଣିଙ୍କ ବାପଘର ଧାଈ ଏହା ଦେଖି ଗୋପାଳବଲ୍ଲଭଙ୍କ ବନ୍ଧବାସେଳୀ ଘରୁ ବାଙ୍କାବଜାରକୁ ଧାଇଁ ଧାଇଁ ଯାଇ ଏ ସୁସମାଚାର ଜେଜେମାଙ୍କୁ ଶୁଣାଇଲେ । ଜେଜେମା ତୁରନ୍ତ ଗାଡିଖାନାରୁ କୋଚମ୍ୟାନ୍‌କୁ ଡାକି ଘୋଡ଼ାଗାଡ଼ି ବାହାର କରାଇ ବନ୍ଧବାସେଳୀରେ ପହଞ୍ଚିଗଲେ । ସେ ଜ୍ୱାଇଁକୁ କହିଲେ—ମୁଁ ଶୁଣୁଛି ମୋ ଝିଅର ଦୋଷତ୍ରୁଟି ଯୋଗୁ ତମେ ତାକୁ ସତ୍ୟଭାମାପୁର ପଠାଇ ଦେଇଛ । ମୁଁ ତାକୁ ତମକୁ ବିଭା କରିଦେଇଛି । ତମେ ଯଦି ତାକୁ ରଖି ନ ପାରିବ ମୋ ପାଖକୁ ପଠାଇ ଦେବ । ସେ ସତ୍ୟଭାମାପୁରକୁ ବିଭା ହୋଇନାହିଁ ।

ଏହା ଶୁଣି ଗୋପାଳବଲ୍ଲଭ ତାଙ୍କ ରାୟ ବଦଳାଇଲେ ।

ଗୋପାଳବଲ୍ଲଭ ସାଙ୍ଗମେଳରେ ହସଖୁସିଆ ପରିହାସ ପ୍ରିୟ ମଧ ଥିଲେ । ଥରେ ସାଙ୍ଗମାନେ ଠିକ୍ କଲେ ଯେ ପ୍ରତି ସପ୍ତାହରେ ଦିନେ ଜଣେ ଜଣେ ସାଙ୍ଗଙ୍କ ଘରେ ଭୋଜି

ହେବ । ସବୁ ସାଙ୍ଗଙ୍କ ଭୋଜି ଦେବା ପାଳି ସରିଲା । ମାତ୍ର ଗୋକୁଳାନନ୍ଦ ଚୌଧୁରୀ ଭୋଜି ଦେବାକୁ ଧରାଛୁଆଁ ଦେଲେ ନାହିଁ । ଦିନେ ଗୋକୁଳାନନ୍ଦ ଘରେ ନ ଥିଲା ବେଳେ ଗୋପାଳବଲ୍ଲଭ ତାଙ୍କ ଅନ୍ଦରମହଲକୁ ପଶିଯାଇ ତାଙ୍କ ଶୋଇବା ଘରକୁ ଯାଇ ଠଣାରେ ଥୁଆ ହୋଇଥିବା ଗୋକୁଳାନନ୍ଦଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ପଦ୍ମାବତୀଙ୍କ ନୋଥ, ବସଣି, ଗଣ୍ଠିଆ ଆଦି ସୁନାଗହଣାଗୁଡ଼ିକ ପକେଟରେ ପୁରେଇ ଚାଲି ଆସିଲେ । ସେଦିନ ଗୋପାଳବଲ୍ଲଭଙ୍କ ଘରେ ଭୋଜି ହେଲା । ଭୋଜି ପରେ ଖୁସିଗପ ଚାଲିଥିବା ବେଳେ ଗୋପାଳବଲ୍ଲଭ ଗୁଡ଼ିଆକୁ ଡାକି ସେହି ସୁନାଗହଣାତକ ତାକୁ ଦେଇ କହିଲେ– ଏ ଗହଣା ଗୋକୁଳାନନ୍ଦଙ୍କୁ ଦେଇ ତାଙ୍କଠାରୁ ତୁମ ପାଉଣା ନେବ । ଗୋପାଳବଲ୍ଲଭ ସଂଗୀତ ପ୍ରିୟ ଥିଲେ । ସେ ଶୋଇବା ବେଳେ ତାଙ୍କର ଦୁଇଝିଅ ବା କୌଣସି ଓସ୍ତାଦ୍ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରତିଦିନ ଗୀତ ଶୁଣାଉଥିଲେ । ଓଡ଼ିଶାର ପ୍ରାଚୀନ କବିମାନଙ୍କର ରଚନାଗୁଡ଼ିକ ପର୍ଯ୍ୟାୟକ୍ରମେ ସଂକଳନ କରି ସେ 'ପ୍ରୀତିସୁଧାକର ନାମରେ ଗୋଟିଏ ଗୀତିନାଟ୍ୟ ସଂପାଦନା କରିଥିଲେ ।'

ଏଥିସହିତ ସେ ଉତ୍କଳ ସମ୍ମିଳନୀ ସହିତ ମଧ ସଂପୃକ୍ତ ଥିଲେ । ସେ ମୁଜାଫରପୁରରେ ମାଜିଷ୍ଟ୍ରେଟ ଥିବାବେଳେ ଖୁଦୀରାମଙ୍କ ବୋମାବର୍ଷଣ ଘଟଣା ଘଟିଥିବା କଥା ତାଙ୍କ ଝିଅ ରମାଦେବୀ ନିଜ ଆତ୍ମକଥାରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଛନ୍ତି ।

ତାଙ୍କର ଦୁଇଝିଅ–ଉମା ଓ ରମା । ଉମା ତେନ୍ତୁଳିପଦାର ପଦ୍ମଚରଣ ପରିଡ଼ା ଓ ରମା ଖେରସର ଗୋପବନ୍ଧୁ ଚୌଧୁରୀଙ୍କୁ ବିବାହ କରିଥିଲେ ।

ଜେଜେମାଙ୍କର ଆଉଜଣେ ଭ୍ରାଇଁ ବାଳମୁକୁନ୍ଦ କାନୁନଗୋ । ତାଙ୍କ ପୁଅ ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ କାନୁନଗୋ ଓକିଲ ଥିଲେ । ସେ ରାଜନୀତି ପ୍ରିୟ ଥିଲେ । ସ୍ୱାଧୀନତା ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଯୋଗଦେଇ ୧୯୩୦ ଓ ୧୯୪୨ରେ କାରାବନ୍ଦୀ ହୋଇଥିଲେ । ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ରାଜ୍ୟ ଓ କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ମନ୍ତ୍ରୀମଣ୍ଡଳରେ ଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ ଏବଂ ଗୁଜରାଟ ଓ ବିହାରରେ ରାଜ୍ୟପାଳ ମଧ ହୋଇଥିଲେ ।

ଜେଜେମାଙ୍କର ତିନିପୁଅ ଚାରି ଝିଅ । ବଡ଼ପୁଅ ରାୟବାହାଦୁର ରାଜକିଶୋର ଡେପୁଟି ମ୍ୟାଜିଷ୍ଟ୍ରେଟ ପୁରୀ ବଡ଼ ଦେଉଳର ତଦାନୀନ୍ତନ ବିଶୃଙ୍ଖଳାକୁ ସଜାଡ଼ି ତାଙ୍କର ସାଙ୍ଗଠନିକ ଶକ୍ତିର ପରିଚୟ ଦେଇଥିଲେ । ସେଥିପାଇଁ ବ୍ରିଟିଶ ସରକାର ତାଙ୍କୁ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣପଦକ ପୁରସ୍କାର ଦେଇଥିଲେ ।

ମଝିଆଁ ପୁଅ ନବକିଶୋର ସବ୍‌ରେଜିଷ୍ଟ୍ରାର ଥିଲେ । ଅତିରିକ୍ତ ମଦ୍ୟପାନ ହେତୁ ତାଙ୍କର ଅଳ୍ପ ବୟସରେ କାଳ ହୋଇ ଗଲା । ସେତେବେଳକୁ ତାଙ୍କର ତିନିପୁଅ ଓ ଝିଅ ନାବାଳକ । ବୋଉ କହୁଥିଲା–ବଡ଼ଜେଜେ ତାଙ୍କ ଭାଇକୁ ଦାହ କରି ଆସି ସଂଗେ ସଂଗେ ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କୁ ଡକାଇ ଅତିବଡ଼ି ଜଗନ୍ନାଥଦାସଙ୍କର ଭାଗବତର ଶୁଦ୍ଧ ସଂସ୍କରଣ ପ୍ରକାଶ କରିବା ପାଇଁ ସଂକଳ୍ପ କଲେ । ସେ ଯୁଗରେ ଭାଗବତ ତାଳପତ୍ର ପୋଥିରେ ଲେଖାଥିଲା । ଯେଉଁ ଘରେ ଏ ପୋଥି ରହୁଥିଲା ତାକୁ ଭାଗବତଟୁଙ୍ଗୀ କୁହାଯାଏ । ପୋଥୀଗୁଡ଼ିକୁ ମୂର୍ତ୍ତି ଆକାରରେ ସଜାଇ ଲୁଗା ପିନ୍ଧାଇ ପୂଜା କରାଯାଏ । ତାକୁ ଭାଗବତ ଗାଦୀ କୁହାଯାଏ । କାଳକ୍ରମେ ଏହି ଭାଗବତରେ ଅଶୁଦ୍ଧି ଓ

ପ୍ରକ୍ଷିପ୍ତ ପଶି ଯାଇଥିଲା । ବଡ଼ଜେଜେ ଏହି ତାଳପତ୍ର ପୋଥି ସଂଗ୍ରହ କରାଇ ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସଂସ୍କୃତ ଭାଗବତ ସାହାଯ୍ୟରେ ଅତିବଡ଼ି ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କ ଭାଗବତର ଶୁଦ୍ଧ ସଂସ୍କରଣ ପ୍ରକାଶ କଲେ । ତାଙ୍କର ଏହି ଅବିସ୍ମରଣୀୟ କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ଓଡ଼ିଶା ତାଙ୍କଠାରେ କୃତଜ୍ଞ ।

ବଡ଼ଜେଜେ ଆମମାନଙ୍କୁ ଦଶରା ଓ ଦିଆଲୀକୁ ଯାତ୍ରା ଖରଚ ଦେଉଥିଲେ । ଆମେ ନାତି ନାତୁଣୀ ସଂଖ୍ୟାରେ ବହୁତ ବେଶୀ ହୋଇଯାଇଥିଲୁ । ବଡ଼ଜେଜେଙ୍କର ଗମ୍ଭୀର ସ୍ୱଭାବ ହେତୁ ତାଙ୍କ ପାଖରେ ଅଳଟ ହେବା ବା ଅଳି କରିବାଟା ପଟୁ ନଥିଲା । ଅଥଚ ଯାତ୍ରା ଖରଚ ମିଳିବାରେ ବିଳମ୍ବ ହେଲେ ଆମେ ଅଧୀର ହୋଇ ପଡୁଥିଲୁ । ସେଥିପାଇଁ ମଧ୍ୟାହ୍ନ ଭୋଜନପରେ ବଡ଼ଜେଜେ ଯେଉଁଠି ଛିଡ଼ା ହୋଇ କଥା ଶୁଣନ୍ତି ସେହି କାନ୍ଥରେ ଲେଖିଦିଆ ହେଲା—"ବଡ଼ ଜେଜେ ! ଦଶରା ଖରଚ ନିତାନ୍ତ ପ୍ରୟୋଜନ ।" ଏ ଔଷଧ କାଟୁକଲା ।

ସାନଜେଜେ ବୀରକିଶୋର ଦାସ ଏତେ ଓଜନିଆ ସ୍ୱଭାବର ନ ଥିଲେ । ସେ ଆମସଂଗରେ ଥଟା ଖେଳୁଥିଲେ । ଭାଇ (ମହନଭାଇ) ପିଲାଦିନୁ ହାତକଟା ସୂତାର ଖଦୀ ନିଷ୍ପାର ସହିତ ପିନ୍ଧୁଥିଲେ । ସାନ ଜେଜେ ଭାଇକୁ ଦେଖିବା ମାତ୍ରେ ତାଙ୍କ ଚାକରକୁ କହୁଥିଲେ— "ଗଲୁ ରାମେଶ୍ୱର (ମୋଦୀ) ଦୋକାନରୁ ମୋହନ ପାଇଁ ଗୋଟାଏ ବିଲାତୀ ଲୁଗା ନେଇ ଆସିବୁ ।"

ଜେଜେମାଙ୍କ ଝିଅମାନଙ୍କ ଡାକ ନାଆଁ ଧୋବଣୀ, ପାଲୁଣୀ, ହାଡ଼ିଆଣୀ । ସୂତାହାଟରେ ବିଭା ହୋଇଥିବା ଝିଅଙ୍କ ନାଆଁ ମନେ ପଡୁନାହିଁ । ବାଉରାଣୀ କି କଣ୍ଡରୁଣୀ ହୋଇଥିବ । ଜାତକ ନାଆଁ ନିଶାମଣି, ବସନ୍ତ କୁମାରୀ, ହେମନ୍ତ କୁମାରୀ । ନିଶାମଣି ସର୍ବଗୁଣ ସଂପନ୍ନା ଓ ପରମାସୁନ୍ଦରୀ ଥିଲେ । ପାଠ, ସିଲେଇ, ରନ୍ଧାବଢ଼ାରେ ଅତି ଦକ୍ଷ ଥିଲେ । ବାପା ନନ୍ଦକିଶୋର ଦାସ ଭୋଜନ ରସିକ ଥିଲେ । ଅଥଚ ହଜମ ଶକ୍ତି ଭଲ ନଥିଲା । (କୁଳବୃଦ୍ଧ) ମଧୁସୂଦନ ସେଥିପାଇଁ ତାଙ୍କୁ କହୁଥିଲେ—ଆପଣ ସୁଆଦିଆ ଖାଦ୍ୟଗୁଡ଼ାକ ଚୋବେଇ ଚୋବେଇ ପାଟିରୁ କାଢ଼ି ପକାନ୍ତୁ । ତାହେଲେ ଜିଭ ସୁଆଦ ଚାଖିବ । ପେଟ ମଧ ଭଲ ରହିବ । ନିଶାମଣି ବାପ ସୁଆଗି ଝିଅ ଥିଲେ । ଗୋପାଳବଲ୍ଲଭଙ୍କର ସେ ପ୍ରଥମ ସ୍ତ୍ରୀ । ଝିଅଟିଏ ଜନ୍ମହେବା ପରେ ତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହେଲା । ସେ ଝିଅକୁ (ଦେଢ଼ଶୁର) ନିଜ କୋଠିରେ ବିଦେଶୀ ପରିଚାରିକା ନିଯୁକ୍ତ କରି ପାଳିଥିଲେ । ମାତ୍ର.ସେ ବାହୁଡିଗଲା । ତଦନନ୍ତର ବସନ୍ତକୁମାରୀ (ପାଲୁଣୀ) ଗୋପାଳବଲ୍ଲଭଙ୍କୁ ବିଭା ହେଲେ । ହେମନ୍ତକୁମାରୀ ଓରଫ ହାଡ଼ିଆଣୀ ଡେପୁଟି ମାଜିଷ୍ଟ୍ରେଟ ବାଳମୁକୁନ୍ଦ କାନୁନଗୋଙ୍କୁ ବିଭା ହୋଇଥିଲେ । ସେ ସଉର୍ଣ୍ଣିକ ନଦିଆ ନବଦ୍ୱୀପର ଚରଣଦାସ ବାବାଜୀଙ୍କଠାରୁ ଗୁରୁମନ୍ତ୍ର ନେଇଥିଲେ । ପରିଚାରିକା ମାସିକ ପତ୍ରିକାରେ ତାଙ୍କର 'ପାକପ୍ରଣାଳୀ' ରଚନା କ୍ରମାନ୍ୱୟରେ ପ୍ରକାଶିତ ହେଉଥିଲା । ଆଉଜଣେ ଝିଅ ସୂତାହାଟ (କଟକ)ର ଗୋଟିଏ ଜମିଦାର ପରିବାରରେ ବିଭା ହୋଇଥିଲେ । ଏ ସବୁଯାକ ଭଉଣୀ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଭର୍ଣ୍ଣାକୁଲାର ପରୀକ୍ଷାରେ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିଲେ ।

ମାମୁଁବୋଉ ତିନିଜଣଙ୍କୁ ମୁଁ ଦେଖିଛି । ବଡ଼ ମାମୁଁ ବୋଉଙ୍କ ନାଆଁଟା ଯେତେଦୂର ମନେ ପଡୁଛି ବୋଧହୁଏ ଚନ୍ଦ୍ରମଣି । ସେ ବିଭା ହୋଇ ଆସିବା ବେଳେ ଓଡ଼ିଆ ଲେଖିପଢ଼ି

ପାରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଶ୍ୱଶୁର ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଲେଖାପଢ଼ାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଥିଲେ, ଯେପରି ଘରଖର୍ଚ୍ଚର ହିସାବ ସେ ରଖିପାରିବେ ଏବଂ ପତ୍ର ମାଧ୍ୟମରେ ତହସିଲଦାରଙ୍କ ସହିତ ସଂପତ୍ତିର ରକ୍ଷଣାବେକ୍ଷଣ ବାବଦରେ ତଦବୀର କରିପାରିବେ । ଜେଜେମାଙ୍କ ପରେ ସେ ହେଲେ ଘରର କର୍ତ୍ତ୍ରୀ । ତାଙ୍କର ସବୁ ଆଡ଼କୁ ସତର୍କ ଦୃଷ୍ଟି ଥିଲା । ମୁଁ ଜନ୍ମ ହେବା ପରେ ମାମୁଁ ଘରେ କୌଣସି ଝିଅର ସମାଲୋଚନା ଶୁଣି ମୋ ବୋଉ ହସିଲା । ମାମୁଁ – ବୋଉ ବୋଉକୁ ଆକଟ କରି କହିଲେ–ବେଲୁ ! ତୋର ଝିଅହେଲା ଦିନୁଁ ଆମ ମୁହଁବନ୍ଦ ହୋଇଯାଇଛି । କାହାରି କଥାରେ କଥା କହୁ ନାହୁଁ, କାଳେ ତୋ ଝିଅ କୋଉଠି ନାଆଁ ପକେଇବ, ଆମ ମୁହଁରେ କାଳି ବୋଳିବ – ଏହି ଭୟରେ ତୁ ପୁଣିଅନ୍ୟର ଝିଅ କଥା ଶୁଣି ହସୁଛୁ ? ସେହି ଦିନଠାରୁ ବୋଉର ପରନିନ୍ଦାରେ ରସ ଗ୍ରହଣ କରିବା ବୃତ୍ତି ଚାଲିଗଲା ବୋଲି ବୋଉ କହେ । ମାମୁଁ ବୋଉଙ୍କର ଏହି ଉପଦେଶ ବୋଉର ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳର ସାର୍ବଜନୀନ ସେବା କ୍ଷେତ୍ରରେ ହଜାର ହଜାର ଲୋକଙ୍କୁ ଘେନି ଚଳିବାରେ ବହୁତ ସହାୟକ ହେଲା । ମାମୁ –ବୋଉ ଜ୍ୟୋତିଷ ଦେଖିବା ମାତ୍ରେ ନିଜ ହାତ ଦେଖାଇ ପଚାରନ୍ତି-ସଧବା ଅବସ୍ଥାରେ ତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହେବ କି ନାହିଁ । ସବୁ ଜ୍ୟୋତିଷ କହୁଥିଲେ – ସଧବା ଥାଉ ତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହେବ । ଜଣେ ଜ୍ୟୋତିଷ ତାଙ୍କ ହାତ ଦେଖି କହିଲେ ଯେ ତାଙ୍କର ବୈଧବ୍ୟ ଯୋଗ ଅଛି । ସେହିଦିନଠାରୁ ସେ ବିଛଣା ଧରିଲେ ଏବଂ ସଧବା ଅବସ୍ଥାରେ ତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହେଲା ।

ତପ୍ତକାଞ୍ଚନବର୍ଣ୍ଣା, କୁଞ୍ଚିତ କେଶୀ, ତନ୍ୱଙ୍ଗୀ ବୋଉ ମଝିଆଁ ମାଇଁକୁ ରାଣୀ ହେବାପାଇଁ ଷଠୀମା ଗଢ଼ିଥିଲେ । ସେ ଯେତେବେଳେ ତାଙ୍କର ରକ୍ତାଭ ଆଂଗୁଳିରେ କରଞ୍ଜି ଗଢ଼ନ୍ତି ବା ମଞ୍ଜା କାଟନ୍ତି ତାଙ୍କର ସେହି ଆଙ୍ଗୁଳି ଚାଳନୀକୁ ଘଣ୍ଟା ଘଣ୍ଟା ଧରି ଚାହିଁ ରହିବାକୁ ମନ ହୁଏ । ତାଙ୍କ ନା ଲକ୍ଷ୍ମୀପ୍ରିୟା । ଅଳ୍ପ ବୟସରେ ସ୍ୱାମୀ ହରାଇଥିବା ହେତୁ ବୋଧହୁଏ ସେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ଧର୍ମକର୍ମରେ ଅଧିକ ମନୋଯୋଗୀ ଥିଲେ ଏବଂ ଆଚାର ବିଚାରମାନି ଚଳୁଥିଲେ । ସବୁକଥାରେ "ଭୟେ ଭୟେ ରଇ ବୁଝିବା ହାରାଇ' ମନୋବୃତ୍ତି ତାଙ୍କର କଥାବାର୍ତ୍ତାରୁ ଜଣାପଡ଼େ । ନାତି ନାତୁଣୀ ଦୁମୁ ଦୁମୁ ହୋଇ ସିଡ଼ିରେ ଚଢ଼ିଗଲେ ସେ ଡରିଯାଆନ୍ତି କାଳେ କିଛି ବିଘଟଣ ଘଟିଯିବ । ଘରପୋଡ଼ି ଗାଈ ସିନ୍ଦୁରା ମେଘ ଦେଖିଲେ ଡରେ ପରି ନାତି ନାତୁଣୀଙ୍କର ଟିକିଏ କିଛି ହେଲେ ସେ ବ୍ୟତିବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ପଡୁଥିଲେ ।

ସାନ ମାମୁ–ବୋଉକୁ ମୁଁ ଟିକିମା ଡାକୁଥିଲି । ସେ ଅତି ଅଳ୍ପ ବୟସରେ ସଂସାରରୁ ବିଦାୟ ନେଲେ । ତାଙ୍କ ସ୍ମୃତି ଅସ୍ପଷ୍ଟ ।

ବଡ଼ ଜେଜେଙ୍କର ଝିଅ ନଥିଲେ । ମାଳ ଅପା, ମଝିଆଁ ଜେଜେ ଓ କୁନି ଅପା ସାନ ଜେଜେଙ୍କ ଝିଅ । ଦୁହେଁ କଣ୍ଟାପାରିର ଜମିଦାର ରାଧାଶ୍ୟାମଙ୍କ ଘରେ ବିଭା ହୋଇଥିଲେ । ମାମଁ ଘରେ ଦେଖିବ କିଶୋର ମେଳା । ବଡ଼ଜେଜେଙ୍କ ପୁଅ ପ୍ରମୋଦ କିଶୋର, ନିକୁଞ୍ଜ କିଶୋର, ଉପେନ୍ଦ୍ର କିଶୋର ଓ ନଗେନ୍ଦ୍ର କିଶୋର । ମଝିଆଁ ଜେଜେଙ୍କ ପୁଅ ଚନ୍ଦ୍ରକିଶୋର, ଦେବେନ୍ଦ୍ର କିଶୋର, ନରେନ୍ଦ୍ର କିଶୋର । ସାନ ଜେଜେଙ୍କ ପୁଅ ରବୀନ୍ଦ୍ର କିଶୋର ଓ ଗୌର

କିଶୋର । ମାଳ ଅପା ଓରଫ ପ୍ରମିଳା ଓ କୁନି ଅପା ଓରଫ ଶକୁନ୍ତଳା ବଡ଼ ଗର୍ବରେ କହନ୍ତି ଆମର ନଅ ଭାଇ ।

ବଡ଼ ଜେଜେ ଏ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଏପରି ଭାବରେ ପାଳୁଥିଲେ, ବିଶେଷରେ ଚନ୍ଦ୍ରକିଶୋର ଓରଫ ବେଙ୍ଗ ମାମୁଁଙ୍କୁ ଏପରି ସ୍ନେହ କରୁଥିଲେ ଯେ, ଏ ସମସ୍ତେ ତାଙ୍କର ଇପ୍ସିତ ପୁତ୍ର କନ୍ୟା ବୋଲି ମନେ ହେଉଥିଲା । ବେଙ୍ଗ ମାମୁଁ ବଡ଼-ଜେଜେଙ୍କ ସାଂଗରେ ଏକା ଥାଳିରେ ଭାତ ଖାଇବେ । ବଡ଼ ଜେଜେ ଭାତ ଗୋଳେଇ ଦେବେ । ତାକୁ ଭାତ ଗୋଳେଇ ଆସେ ନାହିଁ । ବେଙ୍ଗ ମାମୁଁ ପୁଅର ବାପ ହେବାପରେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କୁ ଭାତ ଗୋଳାଇ ଦେବାକୁ ପଡୁଥିବାର ଦେଖି ଆମେ ତୃତୀୟ ପୁରୁଷ ହସାହସି ହେଉଥିଲୁ । ବଡ଼ ମାମୁଁ ପ୍ରମୋଦକୁମାର ଧୀର, ଶାନ୍ତ, ମିଷ୍ଟଭାଷୀ । କାହାରିକୁ ତୁ କହିଥିବାର, ଏପରିକି ସାନ ଭାଇକୁ ସୁଦ୍ଧା 'ତୁ' କହିବାର ଶୁଣାଯାଏ ନାହିଁ । ବୋଉ କହେ – ଭାଇକୁ ସେ ଯୁଧିଷ୍ଠିର ମନେ କରେ ।

ମାମୁଁ ଘରେ ଯେତେବେଳେ ଘୋଡ଼ାଗାଡ଼ି ବଦଳରେ ମୋଟର କାର ଚଢ଼ିବା ଚଳଣି ହେଲା – କଲିକତାରୁ ମୋଟରକାର କିଣା ହୋଇ ଆସିଲା । ଆମେ ଆଉ ତଳେ ଚାଲିବାକୁ ମନେ କଲୁ ନାହିଁ । ଦିନେ ଦେଖାଗଲା ବେଙ୍ଗ ମାମୁଁ ମୋଟର କାରଟାକୁ ପୂରାପୂରି ଖୋଲିଦେଇ ଯନ୍ତ୍ରପାତି ସବୁ ପୁଣି ଖଞ୍ଜୁଛନ୍ତି । ସେ ତ ଇଞ୍ଜିନିୟରିଂ ପଢ଼ି ନଥିଲେ । କିଛି ଦିନ ପରେ ମୋଟରକାରଟି ଅକାମୀ ହୋଇଗଲାରୁ ପୁଣି ଆଉ ଗୋଟାଏ ମୋଟରକାର କିଣା ହେଲା ଏବଂ ତାର ମଧ୍ୟ ସେହି ଦଶା ହେଲା । ଫୋର୍ଡ, ଶେଭରଲେ, ରୁଥାଣ୍ଡଲର, ସନବିମ୍, ସ୍ତୁତିବେକର, ପଣ୍ଟିଆକ୍ ଆଦି ଭଲ ଭଲ ଗାଡ଼ି ଅଚଳ ହୋଇଯାଏ । ଅନ୍ୟ ମାମୁଁମାନେ ଏଥିପାଇଁ କ୍ଷୁବ୍ଧ ହୁଅନ୍ତି କିନ୍ତୁ ବେଙ୍ଗମାମୁଁଙ୍କୁ କେହି କିଛି କହନ୍ତି ନାହିଁ । କାରଣ ସେମାନେ ଜାଣିଥାନ୍ତି ବେଙ୍ଗମାମୁଁଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ପଛରେ ବଡ଼ଜେଜେଙ୍କ ପ୍ରଶ୍ରୟ ଅଛି ।

ଗାଡିଗୁଡ଼ାକ ଖିନି ଖରାପ ହୋଇଗଲା କିନ୍ତୁ ବେଙ୍ଗ ମାମୁଁ ମୋଟରେ ମେକାନିକ ଭାବରେ ଖ୍ୟାତି ଅର୍ଜନ କରି ସରକାରୀ ମାନ୍ୟତା ପାଇ ମୋଟର ଭେଇକ୍ଲ ଇନ୍ସପେକ୍ଟର ଭାବରେ ନିଯୁକ୍ତି ପାଇଲେ । ''ବେଙ୍ଗୁବାବୁଙ୍କ କାରଖାନା'' କଟକରେ ଖ୍ୟାତି ଲାଭ କଲା ।

ଏକାନ୍ନବର୍ତ୍ତୀ ପରିବାରରେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ କିପରି ସମଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖି ସ୍ନେହରେ ବାନ୍ଧି ରଖିବାକୁ ହୁଏ ସେ କଳାଟି ବେଙ୍ଗ ମାମୁଁ ବଡ଼ଜେଜେଙ୍କଠାରୁ ଉତ୍ତରାଧିକାର ସୂତ୍ରରେ ପାଇଥିଲେ । ତାଙ୍କ ପାଖରେ ଚାକର ଭାବରେ କାମ କରୁଥିବା ଲକ୍ଷ୍ମଣ ମାଣିଆ, ସୌରିଆ ପ୍ରଭୃତି ଅନେକଙ୍କୁ ସେ କାରଖାନାରେ କାମ ଶିଖାଇ ଡ୍ରାଇଭର, କଣ୍ଡାକ୍ଟର କରି ଦେଉଥିଲେ । କଟକ ସହରରେ ''ବେଙ୍ଗୁ ବାବୁ'' ଏଥିପାଇଁ ଅତି ଲୋକପ୍ରିୟ ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ ।

କୁକୁର ଥିଲା ତାଙ୍କର ଆତ୍ମଜସ୍ୱରୂପ । କେତେ ପ୍ରକାର କୁକୁର – ଗ୍ରେଟ୍ ଡେନ୍, ଗ୍ରେ ହାଉଣ୍ଡ, ବୁଲଡଗ୍, ସ୍ପାନିଏଲ, ରିଟ୍ରିଭର ଆଦି ରୂପଗୁଣ ସହିତ ନାମ ଗଣିଲେ ଅଷ୍ଟୋତ୍ତର ଶତନାମ ହୋଇ ଯିବ । ବେଙ୍ଗ ମାମୁଁ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ବାତ୍ସଲ୍ୟ ସ୍ନେହରେ ଉଲ୍ଲସିତ ହୋଇ ସେମାନଙ୍କ ଗୁଣ ଗାରିମା ଆମକୁ ଶୁଣାନ୍ତି । ବାଛା ଗୋଛାୟତ ସେମାନଙ୍କର ମୁଖ୍ୟ

ତତ୍ତ୍ୱାବଧାରକ । ସେ ଚାଉଳରେ ହଳଦୀ ଓ ମାଂସ ମିଶାଇ ରାନ୍ଧି କୁକୁରଙ୍କୁ ଖୁଆନ୍ତି । ତା ଆଗରୁ ସେମାନଙ୍କୁ ଗାଧୋଇ ଦେଇ ବ୍ରୁରୁଷ କରନ୍ତି, ସାଂଧ୍ୟ ଭ୍ରମଣ କରାନ୍ତି । ଥରେ କୁକୁର ବାବଦରେ ବେଙ୍ଗ ମାମୁଁଙ୍କର ଏପରି ଆସକ୍ତି ଦେଖି ତାଙ୍କୁ କୁକୁରପ୍ରୀତି କମେଇବାକୁ କୁଆଡ଼େ ଉପଦେଶ ଦେଇଥିଲେ । ବେଙ୍ଗମାମୁଁ ସବୁ ଶୁଣି ସାରି କୁଆଡ଼େ କହିଲେ – ''ବାପା ! ମୁଁ ସିଧା (ବିଛି) ଠାରୁ କୁକୁରକୁ ବେଶୀ ସୁଖ ପାଏ ।

ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ବେଙ୍ଗ ମାମୁଁଙ୍କର ଗାଈ ସଉକ ହେଲାରୁ ସମସ୍ତେ ଟିକିଏ ଆଶ୍ୱସ୍ତ ହେଲେ । ଭୋଳୀ ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନରେ ବଡ଼ ବଡ଼ ବୃନ୍ଦାବନୀ ଗାଈ ଆମ ଦେଖନ୍ତେ ମାମୁଁ ଘରେ ସବୁଦିନେ ଥିଲେ । ଭୋଳୀ ବଡ଼ ପିତଳ ବାଲଟିରେ ଦୁଧ ଦୁହିଁ ଆଣନ୍ତି । ବିଡ଼ାନାସୀରୁ ବେହେରାଣୀ ପ୍ରତିଦିନ ମୁଣ୍ଡରେ ସରୁ ଓଢ଼ଣା ଦେଇ ଚାଲି ଚାଲି ବାଙ୍କା ବଜାରକୁ ଆସି ସେ ବିଭାଗରେ ଅଧିଷ୍ଠିତ ହୁଅନ୍ତି । ପାଣ୍ଡୁରୀ ଅପା ସନ୍ଧ୍ୟା ପରେ ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ଡିକିଚିରେ ଡିକିଚିଏ ସରମିଶା ଦୁଧ ଦୁଇଟା ଥାଳିରେ ଆଳୁଚକଟା ଓ ଗୁଣ୍ଡ କଦଳୀ ଭଜା ରଖି ମଝି ଅଗଣାରେ ପସରା ମେଲାନ୍ତି । ସବୁ ପିଲାଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କ ପରିଚାରିକା ବୁଢ଼ୀ, ଦୁଃଖି ପ୍ରଭୃତି ଆଣି ପହଞ୍ଚାନ୍ତି । ଦୁଧ, ଭାତ, ଆଳୁଚକଟା ଓ ଗୁଣ୍ଡ କଦଳୀ ଭଜା ହେଲା ପିଲାମାନଙ୍କର ଧରାବନ୍ଧା ରାତ୍ରିଭୋଜନ । ଅବଶ୍ୟ ଶୋଇବା ପୂର୍ବରୁ ଗିଲାସେ ଲେଖା ଦୁଧ ପିଇବାକୁ ସମସ୍ତେ ବାଧ । ଯାହାହେଉ ବେଙ୍ଗ ମାମୁଁଙ୍କ ଗୋମାତା ପ୍ରୀତି ଫଳରେ ମାମୁଁ ଘରେ ଦୁଧର ପରିମାଣ ବହୁତ ବଢ଼ିଗଲା । ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ମଧ ବେଙ୍ଗ ମାମୁଁ ଗାଈମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ ବହୁତ ଇଲମ୍ ଦେଲେ । ବାପା ଯେତେବେଳେ ଗୋଜାତିର ଉନ୍ନତି ପାଇଁ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ଷଣ୍ଢ ଓ ଗାଈ ଆଣି ପ୍ରୟୋଗ ଆରମ୍ଭ କଲେ, ବେଙ୍ଗ ମାମୁଁ ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ମଧ ପଲେ ନାନା ଜାତିର ଗାଈ ପଠାଇ ଦେଲେ ।

କେବଳ ଗାଈ ନୁହେଁ, ଜାତି ଜାତିକା କୁକୁଡ଼ା - ଲେଗହର୍ଣ୍ଣ, ଆର୍.ଆଇ.ଆର ଟର୍କିଶ ଆଦି କୁକୁଡ଼ା ମଧ ମାମୁଁ ଘରେ ରଖାଯାଇଥାଏ । ଦିନରେ ଭାତ ସାଂଗରେ ମାଛ ଓ ରାତିରେ ରୁଚି ଅନୁସାରେ କୁକୁଡ଼ା, ମେଣ୍ଢା ବା ଛେଳି ମାଂସ ମାମୁଁ ଘରେ ନିତ୍ୟ ଭକ୍ଷ୍ୟ ଥିଲା । ବାମା ସାମଲ ସେମାନଙ୍କ ତତ୍ତ୍ୱ ନିଏ । ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ଛେଳି ମଧ ବିକାନେର୍ ବା ସେଇଆଡୁ କୋଉଠୁ ଆସି ରହିଥିଲା । ମାମୁଁ ଘର ପୋଖରୀରେ ହଂସ ବତକ ମଧ ଥାନ୍ତି । ଆମ ଘରେ ମୋ ଜନ୍ମ ପରେ ପରେ ବାବା ଆଇଁଷ ଖାଇବା ଛାଡ଼ି ଦେଇଥିଲେ । ତେଣୁ ମାଛ ମାଂସ ଖାଇବା ପ୍ରଶ୍ନ ନ ଥିଲା । ଦିନେ ମୋ ମାଉସୀ ପୁଅ ଭାଇ ମୋତେ କହିଲେ ଚାଲ୍ ଦେଖିବୁ ଦାମା କେମିତି କୁକୁଡ଼ା କାଟିବ । ତୁ ଆଜି କୁକୁଡ଼ା ଖାଇବୁ । ମୁଁ ମହା ଉତ୍ସାହରେ କୁକୁଡ଼ା କଟା ଦେଖିବାକୁ ଗଲି । ଦାମା ଆମ କୁକୁଡ଼ାର ଗୋଡ଼ ଦିଟା କାଟି ଦେଲା । କୁକୁଡ଼ାଟା ବିକଳ ସ୍ୱରରେ ରାବି ରାବି ଗଡ଼ି ଗଡ଼ି ଖଣ୍ଡେ ଦୂର ଚାଲିଗଲା । ସେ କରୁଣ ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖି ମୋର କୁକୁଡ଼ା ଖାଇବା ଇଚ୍ଛାଟା ଆପେ ଆପେ ଉଭେଇ ଗଲା ।

ବେଙ୍ଗମାମୁଁଙ୍କ ପର ମାମୁଁ ହେଲେ ମୁଷ୍ଟୁ ମାମୁଁ ଓରଫ ନିକୁଞ୍ଜ କିଶୋର । ବଡ଼ମାମୁଁଙ୍କ ସ୍ୱଭାବ ସହିତ ମୁଷ୍ଟୁ ମାମୁଁଙ୍କର କୌଣସି ସାଦୃଶ୍ୟ ନଥିଲା । ବୋଉ ଭାଷାରେ ବଡ଼ମାମୁଁ ତ ଯୁଧିଷ୍ଠିର; ଶାନ୍ତଶିଷ୍ଟ, ଧିର । ମାଛିକୁ ମ କହୁନଥିଲେ । କଲେଜରେ ପଢ଼ିବା ବେଳେ ପାଠ ପଢ଼ା

ଛାଡ଼ି ଦେଇଥିଲେ ଅଧାରୁ । କେହି କେହି କହନ୍ତି ୧୯୨୧ ର ଅସହଯୋଗ ଆନ୍ଦୋଳନର ଧାସ ତାଙ୍କଠେଇଁ ବାଜିଥିଲା । କିନ୍ତୁ ସେ ସେହି ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଯୋଗ ଦେଇ ନଥିଲେ । ସୁଷୁମାମୁଁ ଏକମାତ୍ର ମାମୁଁ ଯେ ବି.ଏ. ପାସ କରିବା ଯାଏ ପାଠ ପଢ଼ିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ବହୁମୁଖୀ ପ୍ରତିଭା ଥିଲା । କବିତା ରଚନା ଠାରୁ ଘୋଡ଼ା ଚଢ଼ିବା ଯାଏ ସେ ସବୁଥିରେ ପାରଙ୍ଗମ ଥିଲେ । ସେ ଲେଖିଥିବା ଗୀତ ଗୁଡ଼ିକ ଗାଇବା ପାଇଁ ଥିଲେ ରାଜା ନିମାଇଁ – ସ୍ୱନାମଧନ୍ୟ ନିମାଇ ହରିଚନ୍ଦନ । ୧୯୩୪ରେ କୁଳବୃଦ୍ଧ ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ଶବଯାତ୍ରାରେ ମୁଷୁମାମୁଁ ଚାଲୁ ଚାଲୁ ଗୀତ ଲେଖୁଥାନ୍ତି, ରାଜା ନିମାଇଁ ବୋଲୁଥାନ୍ତି । ଶବଯାତ୍ରାରେ ହଜାର ହଜାର ଲୋକ । ପୁରୁଖା ଲୋକେ କହନ୍ତି ସେପରି ଶୋଭାଯାତ୍ରା କଟକରେ ହୋଇନାହିଁ କି ହେବ ନାହିଁ । ମୁଷୁ ମାମୁଁଙ୍କ ଗୀତର ଭାଷା ଭାବବିହ୍ୱଳ ରାଜାନିମାଇଁଙ୍କ ଗମ୍ଭୀର ଉଦାତ୍ତ କଣ୍ଠସ୍ୱର, ଶବଯାତ୍ରୀଙ୍କ ଆଖିରୁ ଅଶ୍ରୁଧାରା ଏକ ଅନିର୍ବଚନୀୟ ଅନୁଭୂତି ।

ବାରୁଣୀ ପତ୍ରିକା ବାହାରିଲା । ମୁହୂର୍ତ୍ତ ଜ୍ୱଳିତ ଶ୍ରେୟଃ ବିଚାର ଅନୁସାରେ ଅଳ୍ପ କେତେ ସଂଖ୍ୟା ବାହାରି ବାରୁଣୀ ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲା । କିନ୍ତୁ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ନିଜର ଛବିଟି ସୁରକ୍ଷିତ ରଖିଗଲା । 'ବାରୁଣୀ'ରେ ମୁଷୁମାମୁଁଙ୍କ କବିତା ଛପା ହେଉଥିଲା । ତାକୁ ବୁଝିବାର ବୟସ ମୋର ହୋଇ ନଥିଲା । ଶବ୍ଦ ବିନ୍ୟାସ ଓ ଅନୁପ୍ରାସ ହିଁ ନ ବୁଝି ପାରୁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ବାଳୁତ ମନକୁ ମୋହିନିଏ । 'ଅଲକ ମଲକ ଝାଇଁକି ଝୁମ୍ପା' ର କି ଅର୍ଥ ଅଛି ? ମୁଷୁମାମୁଁଙ୍କ 'ମାୟାପୁରୀ ସୁନାକୋଠି ଚେଇଁ ଦେଲା କିଏରେ', ଛାର ଘୋଡ଼ା ନିଦମତା ନିକାଞ୍ଚନ ଦେଶେ'' ଅଥବା ''ଶରତ ଆସିଛି ତାର ଦୋହଲା କାଇଁଶ ବଣେ ଶୁଭୁଛି ସରମଛୁଆଁ ଦରଫୁଟା ବାଣୀ ଅକାରଣରେ ବାତୁଳମନକୁ ଆନ୍ଦୋଳିତ କରେ । ମୁଷୁ ମାମୁଁ କହନ୍ତି – 'ମୋତେ ବାପା ଡାକ' ମୁଁ ମୋ ବାପାଙ୍କ ଛଡ଼ା ଆଉ କାହାରିକୁ ବାପା ଡାକିବାକୁ ରାଜି ହୁଏ ନାହିଁ । ଶେଷରେ ରଫା ହେଲା ମୁଁ ତାଙ୍କୁ 'ସାନବାପା ' ଡାକିଲି

ଉପମାମୁଁ ଆମ ମାମୁଁ । କାରଣ ଆମ ଅଜା ତାଙ୍କୁ ପୁଅ କରିଥିଲେ । ସେ କଟକରେ ଓ ସତ୍ୟମାପୁରରେ ମଧ ରହୁଥିଲେ । ମାମୁଁଙ୍କ ସ୍ୱଭାବ ଆଉ ପ୍ରକାରେ । ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ନେହପ୍ରବଣ କିନ୍ତୁ ବହୁତ କମ୍ କଥା କହନ୍ତି । କେବେହେଁ ସେ ଉଚ୍ଛ୍ୱସିତ ହେବାର ଦେଖି ନାହିଁ । କେମିତି ଗୋଟାଏ ଆତ୍ମ ସମାହିତ ଭାବ । ଛବି ଆଙ୍କନ୍ତି, ଗପ ଲେଖନ୍ତି, 'ମଲାଜହ୍ନ' ଉପନ୍ୟାସ ଲେଖି ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ଗୋଟିଏ ନୂଆ ଶୈଳୀ ମଧ ସୃଷ୍ଟି କଲେ । ଗୀତା, ଉପନିଷଦ, ଭାଗବତରେ ପୁରା ଦଖଲ । ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟପ୍ରିୟ – ତାଙ୍କ ଶିବାୟନ ''ଘର ତାର ସାକ୍ଷୀ, ଗଛବୁରୁଛରେ ସଉକ । ଜାତିଜାତିକା ଫୁଲଗଛ ସତ୍ୟାଭାମାପୁରରେ ଲଗାଇଥିଲେ, ଯାହା କଟକରେ ତ ଦେଖିବାକୁ ମିଳୁ ନଥିଲା – ଓଡ଼ିଶା ବାହାରର ଲୋକେ ମଧ ଦେଖି ନାହାନ୍ତି ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରୁଥିଲେ । ଯୋଉ କାମ ମାମୁଁ କରିବେ ତାଙ୍କୁ କାହାରି ଅପସନ୍ଦ କରିବାର ସାଧ ରହିବ ନାହିଁ । ୧୯୩୦ରେ ଲବଣ ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ବେଳେ ମାମୁଁ ଖଦୀ କାମ କରିଥିଲେ । ୧୯୩୨ରେ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟତା ନିବାରଣ ଆନ୍ଦୋଳନ ଆରମ୍ଭ ହେଲା ବେଳେ ସଭା, ଶୋଭାଯାତ୍ରାରେ ବୋଲିବା ପାଇଁ ମାମୁଁ ଆମକୁ ଗୀତ ଲେଖି ଧରାଧରି ଗୀତ ଶିଖାଇଲେ – ''ଜାଗ ପଦ ବାସୀ

ପତିରେ ବନ୍ଧୁ ତଦ୍‌ଦ୍ୱାରେ ଆଜି ଲାଗି ଉପବାସୀ''

୧୯୩୮ ରେ ଗାନ୍ଧୀ ସେବା ସଂଘ ସମ୍ମିଳନୀ ଡେଲାଙ୍ଗରେ ହେଲା । ସେଇଟା ଗୋଟାଏ ନିଖିଳ ଭାରତୀୟ ସମ୍ମିଳନୀ । ଓଡ଼ିଶାର ସର୍ବପ୍ରକାର ହସ୍ତଶିଳ୍ପର ଏକ ପ୍ରଦର୍ଶନୀର ଆୟୋଜନରେ ମାମୁଁ ଥିଲେ ମୁଖ୍ୟ ନିର୍ଦ୍ଦେଶକ । ୧୯୫୦ରେ ନିଖିଳ ଭାରତୀୟ ସ୍ତରର ସର୍ବୋଦୟ ସମ୍ମିଳନୀ ହେଲା । ତଦୁପଲକ୍ଷେ ହେଉଥିବା ପ୍ରଦର୍ଶନୀରେ ଓଡ଼ିଶାର ଇତିହାସର ଚିତ୍ରାବଳୀ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବା କଥା ବାପା ମାମୁଁଙ୍କୁ କହିଲେ । ମାମୁଁ, ମୁରଲୀବାବୁ, ବିଭୁତିବାବୁ ପ୍ରମୁଖ ଓଡ଼ିଶାର ବିଶିଷ୍ଟ ଚିତ୍ରଶିଳ୍ପୀଙ୍କୁ ଏକତ୍ର କରି ଏହି ଚିତ୍ରାବଳୀ ପ୍ରସ୍ତୁତ କଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ସୁଦ୍ଧା ଓଡ଼ିଶାର ରାଜଭବନରେ ଏହି ଛବିଗୁଡ଼ିକ ରହିଛି । ସେହିପରି ବିନୋବାଜୀଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ସଂପାଦିତ ଭାଗବତ ଧର୍ମସାରର ସଂସ୍କୃତ ଶ୍ଳୋକଗୁଡ଼ିକ ଓଡ଼ିଆ ଭାଗବତରୁ ସଂକଳନ କରିବା କାମଟି ମଧ୍ୟ ମାମୁଁ ତୁଲେଇଲେ । ବାପା ମାମୁଁଙ୍କୁ ଯେତେବେଳେ ଯେଉଁ କାମ ତୁଲାଇବାକୁ କହୁଥିଲେ ମାମୁଁ ସେ କାମକୁ ଆନ୍ତରିକତା ସହକାରେ ତୁଲାଉଥିଲେ ।

ଦେବମାମୁଁ ଓରଫ ଦେବେନ୍ଦ୍ର କିଶୋର ଦାସ ମଧ୍ୟ ଅଧା ପାଠରୁ କଲେଜ ଛାଡ଼ିଥିଲେ । ମାମୁଁଙ୍କ ପରି ଦେବବାବୁ ମଧ୍ୟ କଡ଼ାଗ୍ରେସ ପୁଅ ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ । ସେ ଅଭ୍ୟସ୍ତ ଭାବରେ ଖଦୀ ପିନ୍ଧୁଥିଲେ । ଦେବମାମୁଁ ଓ ବୋଉର ମାଉସୀ ପୁଅ ଭାଇ ଟୁଙ୍କୁ ମାମୁଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ବୋଉ ଜାତୀୟ ଆନ୍ଦୋଳନ ଓ ଦେଶର ସମସ୍ୟା ବିଷୟରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରୁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ମୁଷୁ ମାମୁଁ, ବେଙ୍ଗ ମାମୁଁ ଓ ବୋଉ ତିନିମାସ ଭିତରେ ବଡ଼ସାନ ଥିବାରୁ ସେମାନେ ଏକତ୍ର ହେଲେ ସେମାନଙ୍କ ପିଲାଦିନକୁ ଫେରି ଯାଉଥିଲେ । ଟୁଙ୍କୁମାମୁଁ ୧୯୩୦ରୁ ସ୍ୱାଧୀନତା ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଝାସ ଦେଲେ ଏବଂ ୧୯୩୦ ଓ ୧୯୪୨ରେ କାରାଦଣ୍ଡ ମଧ୍ୟ ଭୋଗିଥିଲେ । ଟୁଙ୍କୁମାମୁଁ ଆମ ଭାଇଭଉଣୀଙ୍କ ସମବୟସ୍କ ସାଙ୍ଗ ଭଳି ଆମେ ସଂଗେ ମିଶୁଥିଲେ । ବାପାବୋଉ ଯେତେବେଳେ ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କ ନିର୍ଦ୍ଦେଶରେ ଗ୍ରାମାଞ୍ଚଳରେ ରହିଲେ, ଟୁଙ୍କୁମାମୁଁ ମଝିରେ ମଝିରେ ସେଠାକୁ ଯାଇ ସେ ବାଉଁଶ ପେଲା ଦିଆ ଚାଳଛପର ମାଟି ଘରେ ରହୁଥିଲେ ଏବଂ ଖୁବ୍ ମନୋଯୋଗ ସହକାରେ ବାସନମଜା କାମ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିଲେ । ୧୯୩୮ ରେ ଗାନ୍ଧୀ ସେବା ସଂଘ ସମ୍ମିଳନୀ ବେଳକୁ ଟୁଙ୍କୁମାମୁଁ ମନ୍ତ୍ରୀ ପଦରେ ଥିଲେ । ସେ ସ୍ୱେଚ୍ଛାରେ ବାପାଙ୍କୁ ଚିଠି ଲେଖିଲେ ଯେ ସେ ସମ୍ମିଳନୀରେ ପାଇଖାନା ସଫା କାମ କରିବେ । ପାଇଖାନା ପାଇଁ ସମ୍ମିଳନୀରେ ବାଲଟି ବ୍ୟବହୃତ ହେଉଥିଲା । ମାଟିରେ ଗାତ ଖୋଳି ସେ ମଳକୁ ପୋତିଯାଉଥିଲା । ଅତିଥିମାନଙ୍କ ଖାତିରେ ଦିନରେ ତିନିଥର ଏହି ବାଲଟି ରକ୍ଷାକାମ କରାଯାଉଥିଲା । ଟୁଙ୍କୁମାମୁଁ, ବିନୋଦ କାନୁନଗୋ ଓ କଲ୍ୟାଣପୁରର ଲାଲବିହାରୀ ପଟ୍ଟନାୟକ ଏ କାମକୁ ଦକ୍ଷ ମେହେନ୍ତର ଭାବରେ ତୁଲାଉଥିଲେ ।

ନଗିମାମୁଁ ଓରଫ ନରେନ୍ଦ୍ର କିଶୋର ଦାସଙ୍କର ଛାତିରେ କଣ ଗୋଟାଏ ରୋଗ ହୋଇଥିଲା । ଯାହା ଫଳରେ ସେ ଆମ ଦେଖନ୍ତେ ସବୁଦିନେ ଦୁର୍ବଳ ଥିଲେ । ଏହି ଦୁର୍ବଳତା ହେତୁ ସେ ବି.ଏ. ପରୀକ୍ଷା ଦେଇ ନ ପାରି କଲେଜ ଛାଡ଼ିଲେ । ଦଶହରାରେ ଆମମାନଙ୍କୁ ସାଙ୍ଗରେ ନେଇ କୋହିନୁର ଷ୍ଟୋର ବିଲିମୋରିଆକୁ ଯାଇ ସେ କଳ୍ପତରୁ ହୋଇଯାଉଥିଲେ । ଅର୍ଥାତ୍ ଆମେ

ସେ ଦୋକାନରୁ ଯାହା ନେବାକୁ ଛାହୁଁଥିଲୁ ତାହା ଆମକୁ ମିଳିଯାଉଥିଲା । ଏବେ ବୁଝୁଛି କି ପ୍ରକାର ପ୍ରଶ୍ରୟ ସେ ଆମକୁ ଦେଉଥିଲେ । ନରିମାମୁଁ ତରଫ ନରେନ୍ଦ୍ର କିଶୋର ଦାସ ଇଞ୍ଜିନିୟରିଂ ସ୍କୁଲ୍‌ରେ ପଢୁଥିଲେ । ସେ ମଧ୍ୟ ଅଧାରୁ ପାଠଛାଡ଼ି କିଶୋର ଟ୍ରାନ୍‌ସ୍‌ପୋର୍ଟରେ ଯୋଗ ଦେଲେ ।

ମଙ୍ଗୁମାମୁଁ ଓ ମଣ୍ଟୁ ମାମୁଁ ତ ଆମ ଖେଳ ସାଙ୍ଗ । ମାମୁଁ ବୋଲି ଡାକୁଥିଲୁ ମାତ୍ର ମନରେ ତାଙ୍କପ୍ରତି ମାମୁଁ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖୁ ନଥିଲୁ ।

ମାମୁଁମାନେ କେହି ଚାକିରି କରି ନଥିଲେ । କଟକ-କେନ୍ଦ୍ରାପଡ଼ା ଲଞ୍ଚ୍ ସର୍ଭିସ୍, ଏକ୍‌ସେଲ ଥିଏଟର, କିଶୋର ଟ୍ରାନ୍‌ସପୋର୍ଟ ଆଦି ନାନା ପ୍ରକାର ବ୍ୟବସାୟିକ ଧନ୍ଦାରେ ସେମାନେ ସଂପୃକ୍ତ ଥିଲେ । ମୁଷୁମାମୁଁ କିଛିକାଳ ଉତ୍କଳ ବ୍ରାନେରୀର ପରିଚାଳକ ହୋଇଥିଲେ । ଡିଷ୍ଟ୍ରିକ୍ଟବୋର୍ଡ୍ ଚେୟାରମ୍ୟାନ ମଧ୍ୟ ସେ ହୋଇଥିଲେ ବୋଲି ମନେ ପଡୁଛି । ଦେବମାମୁଁ ଲୋକାଲବୋର୍ଡ୍ ଚେୟାରମ୍ୟାନ୍ ହୋଇଥିଲେ । ଦେବମାମୁଁ ଥରେ ବିଧାନସଭାର ସଦସ୍ୟ ହେବା ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦିତା କରିଥିଲେ । ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦୀ ଥିଲେ ନବକୃଷ୍ଣ ଚୌଧୁରୀ । ସେହିପରି ବାପା ଡିଷ୍ଟ୍ରିକ ବୋର୍ଡ଼ର ସଦସ୍ୟ ପଦପାଇଁ ପ୍ରାର୍ଥୀ ହେଲାବେଳେ ବଡ଼ଜେଜେ ତାଙ୍କର ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦୀ ଥିଲେ । ମାତ୍ର ପାରିବାରିକ ସୁସଂପର୍କରେ ଏସବୁ ଘଟଣା କୌଣସି ବ୍ୟାଘାତ ସୃଷ୍ଟି କରି ନଥିଲା ।

ଏହି ମାମୁଁମାନଙ୍କ ସ୍ନେହ ସୁଧାରେ ରଂଜୀତ ହୋଇ ଆମେ 'ମାମୁଁଘର ସୁଖ' ଉପଭୋଗ କରିଥିଲୁ । ମାମୁଁମାନେ ନାହାନ୍ତି, ମାତ୍ର ସେମାନଙ୍କ ସାନ୍ନିଧ୍ୟରୁ ମଧୁର ସ୍ମୃତି ବର୍ତ୍ତମାନ ସୁଦ୍ଧା ଆମ ଜୀବନକୁ ସଂଜୀବିତ କରୁଛି । ଆମଘର ଅର୍ଥାତ୍ ଚୌଧୁରୀ ପରିବାର ସହିତ ମାମୁଁ ଘରର ସଂପର୍କଟା ବାପାବୋଉଙ୍କ ବିଭାଘରର ବହୁପୂର୍ବରୁ ସ୍ଥାପିତ ହୋଇଥିଲା । ଆମ ଜେଜେ ଗୋକୁଳାନନ୍ଦ ଚୌଧୁରୀ ଥିଲେ ଗୋପାଳ ବଲ୍ଲଭ ଦାସଙ୍କ ପାଠସାଙ୍ଗ । ଓକିଲାତୀ ପଢିସାରିଲା ପରେ ସେ ହେଲେ ମଧୁସୂଦନ ଦାସଙ୍କ ଜୁନିଅର୍ । ଆଇନ୍ ବ୍ୟବସାୟରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେବା ପରେ ସେ ସପରିବାରେ କଟକରେ ରହିଲେ । ଜେଜେମା ସେତେବେଳେ କଟକର ସବୁ ନୂଆ ସମାଗତ ହାକିମଙ୍କ ସହଧର୍ମିଣୀମାନଙ୍କର ମୁରବୀ ହୋଇ ଯାଇଥିଲେ । ମୋ ମା (ପିତାମହୀ) କଟକ ଆସିବା ପରେ ଜେଜେମାଙ୍କ ପାଲରେ ପଡ଼ି ତାଙ୍କର ଧର୍ମଝିଅ ହେଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କ ଝିଅମାନେ ବୟସରେ ସାନ ହୋଇଥିବାରୁ ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ବଡ଼ଭଉଣୀ ପଣିଆ ଜାହିର କଲେ । ସେମାନେ ମୋ ମା'ଙ୍କୁ ଚୌଧୁରାଣୀ ଡାକୁଥିଲେ ଏବଂ ସ୍ନେହ କରୁଥିଲେ । ମୋ ମା ଥିଲା ସେତେବେଳେ ସାମାଜିକ ଓ ପୂଜାପାଠ ଓଷାବାରରୁ ନୀତି ନିୟମର ବିଧାୟିକା । ସେ ନୀତି ନିୟମ ମଧ୍ୟ ବିଚିତ୍ର । ଦିନେ ମାମୁଁଘର ଶିବ ମନ୍ଦିରରେ ମୋ ଆଉ (ଆମେ ତାଙ୍କୁ ବଡ଼ମା ଡାକୁଥିଲେ) ଓ ବୋଉ ମଝିଆଁ ମାଇଁ କାର୍ତ୍ତିକ ମାସ ହବିଷ୍ୟାନ୍ନ ଖାଉଥିଲେ । ମୋ ମା ସେତେବେଳେ ସେଠାକୁ ବୁଲି ଆସିଲା । ଆମେ ପିଲାମାନେ କାପ୍ତାକାପ୍ତି ପତ୍ର ଖାଇବା ପାଇଁ ସେଠାରେ ହାଜର ଥିଲୁ । ମୋ ମାଆ ହବିଷ୍ୟପତ୍ରରେ ଲଙ୍କାମରିଚ ପରିଷା ହୋଇଥିବାର ଦେଖି କହିଲା – ''ବେଙ୍ଗବୋଉ ତମେ କାର୍ତ୍ତିକ ଭବିଷ୍ୟରେ କାଉଗୋଡ଼ ଖାଉଚ ? ବୋଉ ମଝିଆଁ ମାଇଁଙ୍କ ମୁଣ୍ଡଗୁଣ୍ଡ ଉପରେ ଆକାଶ ଛିଣ୍ଡି ପଡ଼ିବା ପରି ତାଙ୍କର ପ୍ରତିକ୍ରିୟା ହେଲା । ସେ ମୋ

ଆଇଙ୍କୁ କହିଲେ– ଆଁ ଗୋ ପାଇ । ଚୌଧୁରାଣୀ ଯାହା କହୁଛନ୍ତି ସତରେ କଣ ଲଙ୍କାମରିଚ କୀଉଗୋତ ? ଏକି ବିଡ଼ବଣ (ବିଡ଼ମ୍ବନା ?) । ମୋ ଆଈ ଅନାସକ୍ତ ଭାବରେ କହିଲେ- କେଜାଣି ମୁଁ ଜାଣେ ନାହିଁ । ଧର୍ମକର୍ମରେ କାଳେ କୋଉଠି ଟିକିଏ ଅନାଚାର ହୋଇଯିବ ସେଥିପାଇଁ ବୋଉ ମଝିଆଁ ସନ୍ତସ୍ତଙ୍କ ସବୁବେଳେ ସନ୍ତ୍ରସ୍ତ ହୋଇ ରହୁଥିଲେ ।

ଧୀରେ ଧୀରେ ମାଇଁମାନେ ଆସିଲେ । ବଡ଼ମାମୁଁଙ୍କ ବିଭାଘର କୁମୁଡ଼ା ଜୟପୁରରେ ହୋଇଥିଲା । ମୁଁ ବୋଉ ସାଂଗରେ ସେ ବିଭାଘରକୁ ଯାଇଥିଲି । କିନ୍ତୁ ମୋର ସେଠା କଥା କିଛି ମନେ ନାହିଁ । ବୋଉଠାରୁ ଶୁଣିଛି ସେ ବର୍ଷ ସେ ଅଂଚଳରେ କାଳ ପଡ଼ିଥିଲା । ଲୋକେ ଖାଦ୍ୟାଭାବ ହେତୁ ଥିଲାବାଲାଙ୍କ ଦ୍ୱାରସ୍ଥ ହୋଇଥିଲେ । ବଡ଼ଜେଜେ କୁଆଡ଼େ ତହସିଲଦାରଙ୍କୁ ଆଦେଶ ଦେଲେ ଅମାରରେ ଯେତେ ଧାନ ଅଛି ସବୁ କୁଟା ହୋଇ ଲୋକଙ୍କ ପାଇଁ ରନ୍ଧାଇ ଖାଇବାକୁ ଦିଅ । ଭୋଜନ କେନ୍ଦ୍ର ଆରମ୍ଭ ହେଲା । କିଛି ଦିନ ପରେ ଗାଁରେ କଦଳୀ ପତ୍ର ପଦ୍ମପତ୍ର ଆଉ ରହିଲା ନାହିଁ । ସିମେଣ୍ଟ ପଲସ୍ତରା ହୋଇଥିବା ବାରଣ୍ଡାକୁ ଧୋଇ ସେଇଥିରେ ଲୋକେ ଭାତ ଖାଇଲେ । ବୋଉ ପ୍ରଭୃତି ସେଠୁ ବିଦା ହେଲାବେଳକୁ ସବୁ ଲୁଗା ବାଣ୍ଟିଦେଇ ଏକବସ୍ତ୍ରରେ ଆସିଲେ । ମାଳ ଅପାଙ୍କ ବିଭାଘର ମଧ୍ୟ କୁମୁଡ଼ା ଜୟପୁରରେ ହୋଇଥିଲା । ମାଳ ଅପାଙ୍କ ଶ୍ୱଶୁର ବୈଷ୍ଣବ ହୋଇଥିବାରୁ ତାଙ୍କ ଘରେ ଆମିଷ ନିଷିଦ୍ଧ ଥିଲା । ବଡ଼ଜେଜେ କୁଆଡ଼େ ନିର୍ବନ୍ଧ ପୂର୍ବରୁ ତାଙ୍କୁ କହିଲେ- ମୋ ଝିଅ ଆଇଁଷ ଖାଇବାରେ ଅଭ୍ୟସ୍ତ । ସେ କିପରି ଚଳିବ ? ଭାବୀ ଶ୍ୱଶୁର କୁଆଡ଼େ କହିଥିଲେ ସେ ଚାହିଁଲେ ଆଇଁଷ ଖାଇ ପାରିବେ ।

ବଡ଼ମାଇଁ ଚଉଦବର୍ଷ ବୟସରେ ବୋହୂ ହୋଇ ଆସିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ବୋହୂପଣିଆ କଥା ମୋତେ ଜଣା ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ବଡ଼ ମାଇଁଙ୍କର ନୂଆ କଥା ଜାଣିବାର ଓ ଶିଖିବାର ଇଚ୍ଛା ପ୍ରବଳ ଥିଲା । ବୋଉ ଶିଖାରେ ପଡ଼ି ସେ ଓ ନୂଆ ମାଇଁ ଖଦୀ ପିନ୍ଧିଲେ ଓ ପିଲାଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ପିନ୍ଧାଇଲେ । ବୋଉ ଯେତେବେଳେ ୧୯୩୨-୩୩ରେ ରାଷ୍ଟ୍ରଭାଷା ପ୍ରଚାର କାମ କଲା, ବଡ଼ ମାଇଁ ଓ ନୂଆମାଇଁ ପଣ୍ଡିତ ଅନସୂୟା ପ୍ରସାଦ ପାଠକଙ୍କ ପାଖରେ ହିନ୍ଦୀ ପଢ଼ିଲେ । ବଡ଼ମାଇଁଙ୍କ ସ୍ମୃତିଶକ୍ତି ପ୍ରଖର ଥିଲା । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ମଧ୍ୟ ଦଖଲ ଥିଲା । ଅଣଓଡ଼ିଆ, ପାର୍ସି, ଆରବୀ ଆଦି କେଉଁ ଶବ୍ଦ ଓଡ଼ିଆରେ, ପ୍ରାଚୀନ ଓଡ଼ିଶାରେ ସୂନ୍ଧା ପଶିଯାଇଛି, ବଡ଼ମାଇଁ ତାକୁ ଖୋଜି କାଢ଼ନ୍ତି ।

ନୂଆ ମାଇଁଙ୍କର ହସ୍ତାକ୍ଷର ସୁନ୍ଦର । ବିଭା ହେଇ ଆସିଲାବେଳେ ନୂଆ ମାଇଁଙ୍କୁ ଚଳେଇବା ପାଇଁ ତାଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଆସେଲି ଧାଈ ଆସିଥିଲେ । ସେ ତାଙ୍କର ନିତ୍ୟକର୍ମଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ସବୁ କଥା ବୁଝୁଥାନ୍ତି । ନୂଆ ମାଇଁଙ୍କର ନିଜକୁ ଚଳେଇବା ଜ୍ଞାନ ହେବା ପୂର୍ବରୁ ତାଙ୍କୁ ବିଭା କରି ଦିଆ ହେଇଛି ବୋଲି କେହି କେହି ମତପ୍ରକାଶ କରୁଥାନ୍ତି । ବଡ଼ମାଇଁ ନୂଆ ମାଇଁ ଦୁଇଜଣଯାକ ରନ୍ଧାବଢ଼ା ଆଦି ଗୃହକୃତ୍ୟରେ ଆଗ୍ରହୀ ବି ଥିଲେ । କଟକ ମାଇଁ ଏମାନଙ୍କ ତୁଳନାରେ ଟିକିଏ ଅଧିକ ବୟସରେ ବିଭା ହୋଇଥିଲେ । ସେଥିପାଇଁ ବଧୂଜନୋଚିତ ଅନେକ କାମ ତାଙ୍କୁ ଜଣାଥିଲା । ବୋହୂପଣିଆଟା ଗୋଟାଏ ରୀତିମତ ସାଧନା କହିଲେ ଚଳେ ।

ମାଇଁମାନଙ୍କ ବୋହୂପଣିଆ ମୁଁ ଦେଖିଛି । ଘରେ ସମସ୍ତ ଉଠିବା ଆଗରୁ ବୋହୂ ଗାଧୋଇ ଆସି ଠାକୁର ଘର ଧୋଇବେ । ଶୀତଦିନ ହୋଇଥିଲେ ଲଣ୍ଠନରେ ହାତସେକି ଶାଶୁ ନଣନ୍ଦଙ୍କ ଗୋଡ଼ ଘଷି ଦେବେ । ଫୁଲଗୁଣ୍ଠାରେ ନାନାପ୍ରକାର କାରିଗରି ଦେଖେଇବେ । ଶାଶୁ ଗାଧୋଇ ଆସିଲେ (ପ୍ରତିଦିନ) ତାଙ୍କ ଗୋଡ଼ ଧୋଇ ଦେଇ ଦଣ୍ଡବତ ହେବେ । ନାନା ଆକୃତିର ନାନା ପ୍ରକାର ପାନ ଭାଙ୍ଗିବେ । ଯେଉଁମାନେ ପାନ ଖାଇବେ ନାହିଁ ତାଙ୍କ ପାଇଁ ଗୁଆକୁ ପାଣିରେ ବତୁରେଇ ତାକୁ ସିମେଇ ପରି ଖୁବ୍ ସରୁ ସରୁ ଲମ୍ବା ଲମ୍ବା କରି କାଟି ସେଥିରେ ଧନିଆ ଚାଉଳ, ଅଳେଇଚ, ଗୁଜୁରାତି ଦାନା ଆଦି ମସଲା ମିଶାଇ ରଖିବେ । କଷି ନଣନ୍ଦ ଓ ଭାଣିଜୀ ଝିଆରୀମାନଙ୍କ ମୁଣ୍ଡ କୁଣ୍ଡେଇ ଦେଇ ଭଳିକି ଭଳି ବେଣୀ ପାରିଦେଇ ତାଙ୍କୁ ସଜେଇବେ । ଏଇ ମୁଣ୍ଡ କୁଣ୍ଡାଇବା ଶାସ୍ତିଟା ମାଇଁମାନଙ୍କଠାରୁ ମୁଁ ପାଇଛି । ଗୋଟାଏ ଗାମୁଛା ଓଦା କରି ମୁଣ୍ଡ ଉପରେ ପକାଇ ତାକୁ ଟାଣି ଟାଣି ଚୂଳକୁ ଭଳିକି ଭଳି ଆକାରରେ କପାଳ ଉପରକୁ ଟାଣି ଅଣାହୁଏ । ଏହାକୁ ସେମାନେ ପାତୀ ପକେଇବା କହୁଥିଲେ । ତାପରେ ପୁଣି ପଚ୍ଛପଟ ବେଣୀସଜା ଆରମ୍ଭ ହୁଏ । ଦାଣ୍ଡରେ ଡିଆଁଡେଇଁ କରିବାପାଇଁ ପ୍ରାଣ ଛଟପଟ ହେଉଥିବା ବେଳେ ଏ ପ୍ରକ୍ରିୟାଟା କାରାଦଣ୍ଡ ପରି ବୋଧ ହୁଏ । ପୁଣି ଘରେ କୌଣସି ଉତ୍ସବ ବା କୁଆଁର ପୂନେଇ ବା ରଜ ପରି ଓଷା ଥିଲେ ଦେହରେ ବଛାବଛା ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ଗହଣା ମଧ ଲଦି ଦିଆଯାଏ । ସେତେବେଳେ ସଖୀ କଣ୍ଢେଇ ପରି ବସି ରହିବା ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ ଉପାୟ ନଥାଏ । କଟକମାଇଁ ଏସବୁ ବୋହୂ ପଣିଆରେ ଏବଂ ମାଂସ ତରକାରୀ ରାନ୍ଧିବାରେ ଖ୍ୟାତନାମା ଥିଲେ । ସେଇଟା ବୋଧହୁଏ ସେ ତାଙ୍କ ବାପା ବ୍ରଜସୁନ୍ଦର ଦାସଙ୍କଠାରୁ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ସୂତ୍ରରେ ପାଇଥିଲେ । ବ୍ରଜସୁନ୍ଦର ଦାସ 'ମୁକୁର' ମାସିକ ପତ୍ରିକାର ସଂପାଦନା, ଉତ୍କଳ ସମ୍ମିଳନୀ, ଦେଶ ମିଶ୍ରଣ ଆଦି କାମରେ ଯେତିକି ପାରଙ୍ଗମ ଥିଲେ ରୋଷେଇ ଓ ପାନ ଭଙ୍ଗାରେ ସେତିକି ଦକ୍ଷତା ଅର୍ଜିଥିଲେ । ରୋଷେଇଟା ଅବଶ୍ୟ ସେ ନିଜେ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ବୋଉ କହୁଥିଲା ସେ ଆରାମ ଚୌକୀରେ ବସି ଖବର କାଗଜ ପଢ଼ନ୍ତି ଓ କେତେବେଳେ କେଉଁ ପରିବା କିପରି ସନ୍ତୁଳା ହେବ ଆଦି ରାନ୍ଧୁଣିଆକୁ ବରାଦ କରନ୍ତି । ସାନଝିଅମାନଙ୍କୁ ସଣ୍ଢଣା ଶିଖାଇବା ମଧ ବୋହୂପଣିଆର ଅଂଶ । ଚନ୍ଦନ କାମ, ମୁରୁଜ ପକାଇବା, ଚିତ୍ରା ଲେଖିବା, ଲୁଗା କୁଉଁଛେଇବା, ଠାଆ ଭାଙ୍ଗିବା ଆଦି ବୋହୂପଣିଆର ଅଂଶ । ଆମ ମାଇଁ ଓ କୁନି ମାଇଁ (ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ କାନୁନଗୋଙ୍କ ସହଧର୍ମିଣୀ) ଏହି ଚନ୍ଦନକାମ ଆଦିରେ ନିପୁଣ ଥିଲେ । ଥରେ ଜଣେ ବିଦେଶୀ ମହିଳା ଓଡ଼ିଆଣୀଙ୍କର ଚାରୁକଳା ଦେଖିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ କଲେ । ବୋଉ କୁନୀମାଇଁଙ୍କୁ ଚନ୍ଦନକାମ କରି ଦେବାକୁ କହିଲା । କାଠି ଖଣ୍ଡକରେ ଏପରି ସୂକ୍ଷ୍ମ କାରିଗରୀ ଦେଖି ସେ ମହିଳା ଚମତ୍କୃତ ହେଲେ । ପିଠା ଗଢ଼ିବା ମଧ ବୋହୂପଣିଆର ଗୋଟାଏ ପାଠ୍ୟକ୍ରମ ।

କଢ଼ାଙ୍ଗ ମାଇଁ ଅର୍ଥାତ୍ କଢ଼ାଙ୍ଗକୁ ପୁଅ ହୋଇ ଯାଇଥିବା ଦେବମାମୁଁଙ୍କ ସହଧର୍ମିଣୀଙ୍କର ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ଥିଲା ରୋଗୀ ପରିଚର୍ଯ୍ୟା କରିବାରେ । ତାଙ୍କ ହାତଗୋଡ଼ ଚଳୁଥିବା ଯାଏ କେହି ଆତ୍ମୀୟ ଅସୁସ୍ଥ ହେଲେ କଢ଼ାଙ୍ଗ ମାଇଁଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ପାଖରେ ରହିବାକୁ ପଡୁଥିଲା । ଆମ ମାଇଁଙ୍କର ଥିଲା ଲଳିତ କଳା ଓ ବହିପଢ଼ାରେ ଶରଧା । ମାମୁଁଙ୍କଠାରୁ ଶିଖି ସେ ଛବି ମଧ ଆଙ୍କୁ ଥିଲେ ।

ପାଟପୁର ମାଇଁ ଥିଲେ ମୋ ଆଈଙ୍କର ଦକ୍ଷିଣହସ୍ତ । ସେ ସବୁବେଳେ ଆଈଙ୍କ ପାଖେ ପାଖେ ରହି ତାଙ୍କ କାମରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାରେ ଆନନ୍ଦ ପାଉଥିଲେ । କଡ଼ାଙ୍ଗ ମାଇଁ କିନ୍ତୁ ସବୁଦିନେ କଟକରେ ରହୁନଥିଲେ । ସେ ମଝିରେ ମଝିରେ କଡ଼ାଙ୍ଗରୁ ଆସନ୍ତି । ଅନେକ ସମୟରେ ମ୍ୟାଲେରିଆର ଶିକାର ହେବାପରେ ଆସନ୍ତି । ଥରେ କଡ଼ାଙ୍ଗ ମାଇଙ୍କର ଜ୍ୱରର ଉତ୍ତାପ ୧୦୮° ଉତ୍ତାପକୁ ଉଠିଗଲା । ସେ ବାଉଳାଚାଉଳା ହେଉଥାନ୍ତି । ସେତିକିବେଳେ ମିନିର ମଧ୍ୟ ପେଟ ଖରାପ ହୋଇଥାଏ । ସେହି ବାଉଳାଚାଉଳା ଅବସ୍ଥାରେ କଡ଼ାଙ୍ଗ ମାଇଁ ମିନିକୁ ଗୋଟାଏ ଡାଳିମ୍ବର ଦାନା ମଞ୍ଜି ସହିତ ଖୁଆଇ ଦେଲେ । ମିନିର ପେଟ ଫାମ୍ପି ନାଖରା ହୋଇଗଲା । ଗୃହ ଚିକିତ୍ସକ ଆସି ମା ଝିଅ ଦୁହିଁଙ୍କ ଚିକିତ୍ସା ଆରମ୍ଭ କରିଦେଲେ । ମୋ ମାଉଷୀ ପୁଅ ଭାଇ ଟୁଆଁ ସେତିକିବେଳେ ମିନି ନାଆଁରେ ପଦ୍ୟ ରଚନା କଲା – "ଫାଉଣ୍ଡୀ ! ଚୂଡ଼ାଖାଇ ଆଉଣ୍ଡୀ । ମିନି ସୁସ୍ଥ ହେବାପରେ ମଧ୍ୟ ଆମେ ତାକୁ ଅନେକ ଦିନ୍ ଯାଏ ଫାଉଣ୍ଡୀ ଡାକିଲୁ ।

ମିନିତ ଭଲ ହେଲା । କଡ଼ାଙ୍ଗ ମାଇଁଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଜ୍ୱର ଛାଡ଼ିଲା । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ମସ୍ତିଷ୍କ ବିକୃତି ଦେଖାଦେଲା । ବଡ଼ମା କବିରାଜୀ, ଡାକ୍ତରୀ, ହୋମିଓପ୍ୟାଥୀ ଟୁଟକାଟୁଟକୀ ଚିକିତ୍ସା କରି ହାର ମାନିଲାବେଳେ ଈଶ୍ୱରପ୍ରେରିତ ଭଳି ଜଣେ ବଂଗାଳୀ ଭଦ୍ରମହିଳା ଆସି ତାଙ୍କୁ କହିଲେ ରୋଗୀକୁ ପ୍ରଚୁର ଘୋଳ ପିଆଅ । ସେ ଭଲ ହୋଇଯିବ । ସତକୁ ସତ ଘୋଳ ପିଇ ପିଇ କଡ଼ାଙ୍ଗ ମାଇଁ ପୂରାପୂରି ଭଲ ହୋଇଗଲେ ।

ଛୁଆ ମାଇଁ ନରିମାମୁଁଙ୍କ ପତ୍ନୀ ସୁରସୁନ୍ଦରୀ ମୋଠାରୁ ବୟସରେ ସାନ ଥିଲେ । ବାଳିକା ବଧୂର ସ୍ଥିତି କିପରି ହୋଇଥାଏ ଛୁଆ ମାଇଁଙ୍କୁ ଦେଖି ମୁଁ ଜାଣିପାରିଲି । ବିବାହ ବ୍ୟାପାରଟା ବାବଦରେ ତାଙ୍କର କୌଣସି ଆଗ୍ରହ ବା ଜ୍ଞାନ ନଥିଲା । କଣ୍ଢେଇ ଖେଳୁ ଖେଳୁ ଏହି ଅଳଙ୍କାର କଣ୍ଢେଇକୁ ଶାଶୁଘରକୁ ବିଦା କରି ଦିଆଗଲା । ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅପରିଚିତ ପରିବେଶ, ଖାଦ୍ୟପେୟ, ଚାଲିଚଳଣି କଥାଭାଷା ସବୁ ଅଜଣା । ତାଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଆସିଥିବା ବୀମା ଧାଈ ବା ଦାସୀ ତାଙ୍କର ରକ୍ଷାକବଚ ହୋଇଥାଏ । ମୋର ସମବୟସୀ ହୋଇଥିବାରୁ ଆମେ ଦୁହେଁ ଖୁବ୍ ସାଙ୍ଗ ହୋଇଗଲୁ । ଛୁଆ ମାଇଁ ଏତେ ସରଳ ଥିଲେ ଯେ ୧୯୩୨ ସେତେବେଳେ ଜେଲ୍‌ରେ ରହିଲି ସେ ମୋ ବିରହ ସହି ନ ପାରି ଜେଲ୍ ଯିବାପାଇଁ ଅଝଟ ହେଲେ । ମାମୁଁଙ୍କର ବୋହୂ ଜେଲ୍ ଯିବାଟା ଏକ କଳ୍ପନାତୀତ ବ୍ୟାପାର । ଶେଷରେ ମୋ ଆଈ ତାକୁ ସାଙ୍ଗରେ କଟକ ଜେଲ୍‌କୁ ନେଇଯାଇ ମୋ ସହିତ 'ମୁଲାକାତ' କରାଇବାରୁ ସେ ସୁସ୍ଥିର ହେଲେ ।

ଛୁଆ ମାଇଁଙ୍କ ବାପଘର ପଞ୍ଚୋଟଗଡ । ଥରେ ତାଙ୍କ ବାପଘରୁ ତାଙ୍କ ଜେଜେ ଓ ଆଉ ଅନେକେ ଛୁଆମାଇଁଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ଆସିଥିଲେ । ସେ ବଡ଼ଜେଜେଙ୍କୁ କହିଲେ – ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ଘର ବିଷୟରେ ଦୁଇଟି କଥା ଶୁଣିଛି । ପ୍ରଥମ କଥାଟି ହେଲା – ଆପଣଙ୍କ ଭଉଣୀ (ମୋ ଆଈ) ରାନ୍ଧିବାରେ ପାରଦର୍ଶୀ । ଦ୍ୱିତୀୟଟି ହେଲା ଆପଣଙ୍କ ଘରେ ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ଗହଣା ଅଛି । ଏ ଦୁଇଟିଯାକରେ ମୋର ଆଗ୍ରହ । ବଡ଼ଜେଜେ ଅନ୍ଦର ମହଲରେ ଏହା କହିବାରୁ ତୁରନ୍ତ ବଡ଼ମାଙ୍କ ପାକଶାଳା ସରଗରମ ହୋଇ ଉଠିଲା । ପୂଜାରୀମାନଙ୍କ ରୋଷେଇଘର ଛଡ଼ା ବଡ଼ମାଙ୍କର ଗୋଟାଏ ଖାସ ରନ୍ଧାଘର ଥିଲା । ସେଠି

ସେ ପ୍ରତିଦିନ ନିୟମିତ କିଛି ନା କିଛି ରାନ୍ଧୁଥିଲେ । ମାଇଁମାନେ ବିଶେଷରେ କଡ଼ାଗ ମାଇଁ ଓ ସାନ ମାଇଁ ଥିଲେ ତାଙ୍କର ସହକାରୀ । ଜାଣି ବ୍ୟଞ୍ଜନ ଦ୍ୱାଦଶୀ ସମାରୋହ ।

ଏବେ ଗହଣା ପ୍ରଦର୍ଶିତ ହେବ କେମିତି ? ଗହଣାବାଲା ତାଙ୍କ ଆଗରେ ଠୁଳ କରି ମେଲେଇ ଦେବାଟା ସୁରୁଚିର ପରିଚାୟକ ହେବ ନାହିଁ । ତେଣୁ କଟକ ମାଇଁ ଓ ଆମ ମାଇଁଙ୍କୁ କୁହାଗଲା ସେ ଦୁହେଁ ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ଗହଣା ବାଛି ଛୁଆ ମାଇଁ ସୁରସୁନ୍ଦରୀଙ୍କୁ ପିନ୍ଧେଇ ସଜେଇ ଦେବେ । ତାଙ୍କ ସାନ୍ତ ବାପା ତାଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ଆସିବାବେଳେ ଗହଣା ମଧ ଦେଖିବେ । ବିଚାରି ଛୁଆ ମାଇଁ ଅଷ୍ଟଅଳଙ୍କାର ମଣ୍ଡିତ ହୋଇ ହଲିଚଲି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ଆଜିକାଲି ଗହଣା ଦୋକାନରେ ଠାଏ ଠାଏ ଯେ ମୂର୍ତ୍ତି ପ୍ରଦର୍ଶିତ ହୋଇଥାଏ ତାକୁ ଦେଖିଲେ ମୋର ଛୁଆ ମାଇଁଙ୍କ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ମନେ ପଡ଼ିଯାଏ । ସମସ୍ତଙ୍କର ମଣିମାଣିକ୍ୟଖଚିତ ଗହଣା ଠୁଳ ହେଲା । ମାଇଁ ଦୁହେଁ ସେଥିରୁ ଗହଣା ବାଛିଲେ । ଛୁଆ ମାଇଁଙ୍କର ସ୍ୱଳ୍ପ କେଶ ହେତୁ କୃତ୍ରିମ କେଶଗୁଚ୍ଛ ସେଥିରେ ଯୋଗ କରାଯାଇ ଦକ୍ଷିଣୀ ବେଣୀସବୁ ସେଥିରେ ଖଞ୍ଜା ହେଲା । ବିଚାରୀ ଛୁଆ ମାଇଁ କରୁଣ ସ୍ୱରରେ କହୁଥାନ୍ତି – ମୁଁ ହାତଟେକି ପାରୁ ନାହିଁ, ଛିଡ଼ା ହୋଇ ପାରୁ ନାହିଁ । ଏତେ ଓଜନ ଟେକି ପାରିବି ନାହିଁ । ତାଙ୍କ କଥା ଶୁଣୁଛି କିଏ ?

ଅବଶ୍ୟ କୌଣସି ଉତ୍ସବ ବା ବିଭାଘର, ପୁଅ ଏକୋଇଶିଆ ଉପଲକ୍ଷେ ଏ ଗହଣାଗୁଡ଼ାକ ପିନ୍ଧିବାରେ ମୁଁ ଅଭ୍ୟସ୍ତ ଥିଲି । ମାଇଁମାନେ ମୋତେ କେଶବିନ୍ୟାସ, ଗହଣା ଲୁଗାରେ ମୋତେ ସଜେଇବାକୁ ସୁଖ ପାଉନଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ସେମାନେ ବୋଧହୁଏ ବୁଝିଥିଲେ ଯେ ମୋ ଚେହେରା ସେଥିପାଇଁ ଗଢ଼ା ହୋଇନଥିଲା । ୧୯୩୦ରେ ବୋଉ ଜେଲ୍‌ରେ ଥିବାବେଳେ ମୋ ମା କାର୍ତ୍ତିକମାସ ହବିଷ୍ୟ କରିବାପାଇଁ ପୁରୀ ଯାଇଥିବାରୁ ମୁଁ କିଛିଦିନ ମାମୁଁଘରେ ଥିଲି । କୁଆଁର ପୂନେଇ ଦିନ କଟକ ମାଇଁ ମୋତେ ତାଙ୍କ ସୁନା ମୁକୁଟ ଓଗେର ପିନ୍ଧାଇ ଦେଇ ସଜାଇ ଦେଲେ । ମୁଁ କାନ୍ଦି ପକାଇଲି । ବେଙ୍କ ମାମୁଁ ମୋ କାନ୍ଦ ଦେଖି ପକାଇ କହିଲେ ତା ମୁଣ୍ଡରୁ ଏ ମୁକୁଟ୍ପୁକୁଟ କାଢ଼ି ପକା । ତାକୁ ବାଧୁଛି । ସେହିଦିନୁ ମୁଁ ସେ ସାଜସଜାରୁ ଅବ୍ୟାହତି ପାଇଲି ।

କଟକରେ ଦଶରା ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ପର୍ବ । ମାମୁଁ ଘର ମୋଟରଗାଡ଼ିରେ ବସି କଟକର ଦେବିଯାକ ଦେଖିବା ଓ ଶ୍ରୀ ବ୍ରଜସୁନ୍ଦର ଦାସଙ୍କ ମୋଟର କାରରେ ବସି ଦେବୀ ଭସାଣି ଦେଖିବାଟା ଆମପାଇଁ ଧରାବନ୍ଧା ହୋଇଯାଇଥିଲା । ତା ସାଙ୍ଗକୁ ଆଉ ଗୋଟାଏ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ଥିଲା ଦଶରା ପର୍ବର ଚାରିଦିନ ଭିତରେ ଦିନେ କେହି ଜଣେ ମାମୁଁ ବିଶେଷ କରି ନଗି ମାମୁଁ ଆମକୁ ବିଲିମୋରିଆ ବା କୋହିନୂର ଷ୍ଟୋରକୁ ନେଇ ଯାଉଥିଲେ । କଟକରେ ବିଲିମୋରିଆ ଥିଲା ସେତେବେଳେ ଅଭିଜାତ ଶ୍ରେଣୀର । ସେଠାକୁ ଯାଇ ଆମେ ଯାହା ପସନ୍ଦ କରୁଥିଲୁ ତାହା ମିଳୁଥିଲା । ସେଦିନ ସେମାନଙ୍କର ମିଲ୍କ ଅଫ୍ କ୍ୟାରାମେଲ ବା ଟଫିଡି ଲଜ୍ଞ୍ଜ ଭଣ୍ଡାର ଖାଲି ହୋଇ ଯାଉଥିଲା । ଏବେ ଉପଲବ୍ଧି କରୁଛି – ମାମୁଁମାନେ ଆମକୁ କେତେ ପ୍ରଶ୍ରୟ ଦେଉଥିଲେ ।

କ୍ରମେ ମାମୁଁଘରେ ଭାଇ ଭଉଣୀମାନଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ ହେଲା । ମହାଦେବଙ୍କ ପରି ଢୁଲୁଢୁଲୁ ଆଖି ଦେହର ତୁଷାରବର୍ଣ୍ଣ ଦେହ, ମଥାରେ ବୋଝେ କୁଞ୍ଚୁକୁଞ୍ଚୁଆ ଚୂଳ ଗୋପ

ଶୈଶବରେ ଅତି ସୁନ୍ଦର ହୋଇଥିଲା । ମାମୁଁ ଘରକୁ ତାକୁ ନେଇ ଖେଳିବା ଥିଲା ମୋର ଧନ୍ଦା । ମୁଁ ତାକୁ ଡାକୁଥିଲି ଚୁଙ୍ଗୁଡ଼ି ।

ତାପରେ ଆସିଲା ଯୁଗଳ । ମୁଁ ତାକୁ ଡାକିଲି ଉମା । ଉମା ବଡ଼ମା (ଆଈ)ଙ୍କ ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନରେ ରହିବା ହେତୁ ଆମେ ତା ସାଙ୍ଗରେ ବହୁତ ଘସି ହେଲୁ । ଉମା ରାତିରେ ମଧ୍ଯ ବଡ଼ମାଙ୍କ ପାଖରେ ଅର୍ଥାତ୍ ଆମ ସାଂଗରେ ଶୁଏ । ବଡ଼ମାଙ୍କର ଗୋଟାଏ ବିରାଟ ମଶାରି ଥାଏ । ମୋ ମାଉଷୀଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁପରେ ମାଉଷୀଙ୍କର ପିଲାମାନେ ବଡ଼ମାଙ୍କ ପାଖରେ ରହୁଥିଲେ । ମଙ୍ଗୁମାମୁଁ, ମଟୁ ମାମୁଁ ସମେତ ଆସେ ସମସ୍ତେ ସେଇ ମଶାରି ଭିତରେ ଶୋଉଥିଲୁ । ଘରର ସମସ୍ତେ ଖାଇସାରିବା ପରେ ବଡ଼ମା ଶୋଇବାକୁ ଆସନ୍ତି । ମାଉସୀଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁପରେ ସେ ରାତିରେ ଖାଇବା ଛାଡ଼ି ଦେଇଥିଲେ । ମୁଁ ଯେଉଁଦିନ ମାମୁଁ ଘରେ ଥାଏ ବଡ଼ମା ଶୋଇବାକୁ ଆସିବାଯାଏ ଚାହିଁ ରହିଥାଏ । ସେ ଆସିବାମାତ୍ରେ ତାଙ୍କ ଗପ ଶୁଣିବାକୁ ଅଝଟ ହୁଏ । ବିରକ୍ତି କାହାକୁ କୁହାଯାଏ ବଡ଼ମା ତାହା ଜାଣି ନଥିଲେ । ସେ ଗପ କହନ୍ତି – ବେଶୀ ମୋଜାଫୁରପୁର ଗପ । ଦିନେ ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ପଚାରିଲି – ତମେ ମୋଜାଫରପୁର ଗପ କାହିଁକି ଏତେ କୁହ ? ସେ କହିଥିଲେ – ମୁଁ ସେଇଠି ସବୁଠାରୁ ବେଶୀ ଶାନ୍ତିରେ ଥିଲି । ଏତେ କାମ ଭିତରେ ଥାଇ ସୁଦ୍ଧା ବଡମା ବେଳେବେଳେ ଉଦାସୀନ ହୋଇ ଯାଆନ୍ତି । ସେତେବେଳେ ସେ ମଙ୍ଗୁମାମୁଁଙ୍କୁ କହନ୍ତି ''ଆଜି ତ ଅସାର ଲାଗେ ଏ ସଂସାର'' (ମୋହନ ଗୋସେଁଇଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ରଚିତ) ଗୀତଟା ବୋଲିଲୁ ।

ବଡ଼ମା ଚିଙ୍ଗୁଡ଼ି, ଉମାଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଘରର ଚାକର ପୂଜାରୀ ଏପରିକି ଗୃହ ଚିକିତ୍ସକଙ୍କର ସୁଦ୍ଧା ସେ ଥିଲେ ''ଦେଈ ଅପା'' । ଡାକ୍ତର ଘର ଭିତରେ ପଶିବାମାତ୍ରେ ପଚାରନ୍ତି – ''ଦେଈ ଅପା କାହାନ୍ତି ?''

କ୍ରମେ ବିଜି, ମିନି, ନୀନୀ, ଟୁନୀ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ ହେଲା । ମାନ ଅପାଙ୍କ ପୁଅ କେଶି ତାକୁ ମୁଁ ଡାକେ ଭୂଲିଆ, ସୁନି, କୁନ ଅପାଙ୍କ ପୁଅ ଶ୍ୟାମ ପ୍ରଭୃତି ଆମର ଦଳବର୍ଦ୍ଧନ କଲେ । ବିଜିକୁ ବୋଉ ମଝିଆଁ ମାଇଁ ଅତି ସନ୍ତର୍ପଣରେ ପାଳୁଥିଲେ । ''ସେଇ ଭୟେ ଭୟେ ମରି ବୁଝିବୀ ହାରାଇ' ଶଙ୍କିତ ଚିତ୍ତ । ତଥାପି ବିଜି ତାଙ୍କ ନଜରରୁ ବେଳେ ବେଳେ ଖସି ଆସେ । ମାମୁଁ ଘରେ ଯେତେ ପିଲା, ସେତେ ପରିଚାରିକା । ଅଧିକନ୍ତୁ ସର୍ବସାଧାରଣ କାମ କରିବାକୁ କେତେକ ବୟସ୍କା ଥାଆନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ଭୃତ୍ୟନିବାସ ପରି ଗୋଟାଏ ଘର ଥାଏ । ସମସ୍ତଙ୍କର ଗୋଟାଏ ଲେଖା ବିରାଟ ବେତ ପେଟେରା । ଗହଣା ପତ୍ର ମଧ୍ଯ କିଛି କିଛି ଦେହରେ ଥାଏ । ସମସ୍ତଙ୍କୁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କାମ ବଣ୍ଟା ହୋଇଥାଏ ।

ବ୍ରହ୍ମା ମା ସଞ୍ଜ ଦିଏ । ଅନେକଗୁଡ଼ାଏ ଘର, ଗୁହାଳ, ଧାନ ମରେଇ, ଚଉରାରେ ସଞ୍ଜ ଦେବାକୁ ସେ ପୁଳାଏ ସଞ୍ଜବଳିତା ଧରି ବୁଲନ୍ତି । ବିଜିର କାମ ହେଲା ବ୍ରହ୍ମା ମା ସଞ୍ଜ ଦେବାପରେ ସେ ସଞ୍ଜକୁ ଲିଭେଇବା । ଦିନେ ନାନୀ ବିଜି ସାଂଗରେ ମିଶି ସଞ୍ଜ ଲିଭେଇବା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ ଯୋଗ ଦେଲା । ଅନଭ୍ୟସ୍ତ ଥିବାରୁ ଅସାବଧାନତାବଶତଃ ତା ଜଂଘିଆରେ ନିଆଁ ଲାଗିଗଲା । ନାନୀ ଖଦଡ଼ ଜଂଘିଆ ପିନ୍ଧିଥିଲା । ସେ ଯୁଗର ମୋଟା ଖଦଡ଼ । ତାର ପିଚା ପୋଡ଼ିଗଲା ।

ସେତେବେଳକୁ ପେନସିଲିନ୍ ଆବିଷ୍କୃତ ହୋଇନଥିଲା । ପୋଡ଼ା ଘା ଶୁଖୁ ନଥାଏ । ବୋଉ ପୋକଶୁଂଘା ପତ୍ର, ମରା ନଡ଼ିଆ ତେଲ ଓ କଳିଚୂନରେ ଔଷଧ ତିଆରି କରି ଦେଲା । ସେହି ଔଷଧରେ ନୀନୀର ପୋଡ଼ା ଘା ଶୁଖିଗଲା । ବିଜିର ସଙ୍ଗ ଲିଭାଇବା କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ ମଧ୍ୟ ଆଉ ଚଳିଲା ନାହିଁ । କ୍ରମେ ବିନି, ଦେବୁ କଣ୍ଟାପାରୀରୁ ଆମଦାନୀ ହେଲେ । ଏ ସମସ୍ତଙ୍କର ମୁଖିଆ ଥିଲେ – ମୋ ମାଉଷୀପୁଅ ଭାଇ କୁଶଭାଇ ଓରଫ ଶାରଦାଚରଣ । ମଉଷା ଦ୍ୱିତୀୟ ଦାର ପରିଗ୍ରହ କଲେ ସେ, ଟୁଆଁ, ପୁଟି, ଚିଉ ତେନ୍ତୁଳିପଦା ଗଲେ । ଆମେ ସ୍ୱାଧୀନତା ଆନ୍ଦୋଳନରେ ମାତିଲୁ । ପରବର୍ତ୍ତୀକାଳର ଭାଇ ଭଉଣୀଙ୍କ ସାଙ୍ଗେ ଯୋଗାଯୋଗ କମିଗଲା ।

ମାମୁଁଘରକୁ ଆସନ୍ତି ନଦିଆ ନବଦ୍ୱୀପରୁ ରାଇଦାସ ବାବାଜୀ । ତାଙ୍କର ଶିଷ୍ୟମାନେ ତାଙ୍କ ଗହଣରେ ଆସନ୍ତି । ମାମୁଁ ଘରେ ଅଷ୍ଟପ୍ରହରୀ, ଚବିଶ ପ୍ରହରୀ ହୁଏ । ଘରର ବୟୋଜ୍ୟେଷ୍ଠମାନେ ତାଙ୍କଠାରୁ ମନ୍ତ୍ର ନେଇଥିଲେ । ସହରର ବହୁ ଭକ୍ତଙ୍କ ସମାଗମ ହୁଏ । ଖୁବ୍ ଖିଆଣ ପିଆଣ ହୁଏ । ବାବାଜୀ ମହାଶୟ ଚିନି ଖାଆନ୍ତି ନାହିଁ ବୋଲି କଲିକତାରୁ 'ନତୁନ୍ ଗୁଡେର୍ ସନ୍ଦେଶ' ଆସେ । ବଡ଼ମା କହୁଥିଲେ ବାବାଜୀ ମହାଶୟ ଖାସ୍ ଦେଶର ସ୍ୱାଧୀନତା ପାଇଁ ଏକ ଲକ୍ଷ ମହାମନ୍ତ୍ର ଜପ କରୁଥିଲେ ।

ପୁଣି କଟକକୁ ବଡ଼ବଡ଼ ସଙ୍ଗୀତଜ୍ଞ, ଓସ୍ତାଦ୍ ଆସିଲେ ମାମୁଁଘରକୁ ସେମାନଙ୍କ ସମାଗମ ହୁଏ । ସଙ୍ଗୀତପ୍ରେମୀ ସହରବାସୀ ଆମନ୍ତ୍ରିତ ହୋଇ ଆସନ୍ତି । ଆମର କାମ ହେଲା ଏସବୁ ଦେଖି ହୋହଲ୍ଲା କରିବା ।

ଏସବୁ ସମାରୋହ ଓ ବିଭାଘର ଗଣ୍ଡଗୋଳ ବେଳେ କୁନ୍ଅପା ଆମ ଖବର ବୁଝିବା ଦାୟିତ୍ୱ ବହନ କରନ୍ତି । ସେ ତ ପର୍ଦ୍ଦାନସୀନ । ଆମେ ତ ଦାଣ୍ଡୁଆ ପ୍ରାଣୀ । ବେଳେବେଳେ ଶିବ ମନ୍ଦିରରେ ତ କେତେବେଳେ ପୋଖରୀକୂଳରେ, କେତେବେଳେ ଖନ୍ଦାଶାଳରେ । କୁନଅପାଙ୍କ ଅଧୀନରେ ଇଣେ ଦିଇଣ ଚାକର ଥାଆନ୍ତି । ସେମାନେ ଆମକୁ ଖୋଜି ଇଣଇଣ କରି କୁନଅପାଙ୍କ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚାନ୍ତି । ସେ ଆମକୁ ନାନାପ୍ରକାର ସୁସ୍ୱାଦୁ ଖାଦ୍ୟର ତାଲିକା ଶୁଣାଇ ଖାଇବାକୁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାନ୍ତି । ଆମେ ତାଙ୍କୁ ବହୁତ ହଇରାଣ କରୁ । ସତେ ଯେପରି ତାଙ୍କର ସାତପୁରୁଷ ଉଦ୍ଧାର କରୁଛୁ । ଏଣେ କୁନ ଅପାଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଜଣା ନଥାଏ ଯେ ଆମେ ଖନ୍ଦାଶାଳକୁ ଯାଇ ପାମ୍ପଡ଼ ଭଜା ବା ସେହିପରି ମୁଖରୋଚକ ଖାଦ୍ୟ ଚରୁଛୁ ।

ବଡ଼ମା କହୁଥିଲେ – ତାଙ୍କ ବାପାଙ୍କ ଅମଳରେ ବନାରସ୍‌ରୁ ବାଇଜୀମାନେ ମାମୁଁଘରକୁ ଆସୁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ପର୍ଦ୍ଦା ପ୍ରଥା ଯୋଗୁଁ ସେମାନେ ବାଇଜୀଙ୍କ ନାଚଗୀତ ପିଲାଦିନେ ସୁଦ୍ଧା ଦେଖି ନାହାନ୍ତି । କେବଳ କଣ୍ଠସ୍ୱର ଅନ୍ଦର ମହଲକୁ ଭାସି ଆସେ । ବଡ଼ ଜେଜେ ପୁରୀରେ ଥିଲାବେଳେ ତାଙ୍କ ଘରେ ମାହାରୀମାନେ ଆସି ନାଚନ୍ତି ବୋଲି ବାଳକୃଷ୍ଣ ଅଜା (ପଟ୍ଟନାୟକ)ଙ୍କଠାରୁ ବର୍ଣ୍ଣନା ଶୁଣିଛି ।

ସଙ୍ଗୀତଜ୍ଞମାନଙ୍କ 'ଜଲ୍‌ସା'ରେ ଆମେ କିଛି ସମୟ ଯୋଗ ଦେବାର ସୁଯୋଗ ପାଉ । ଥରେ ପ୍ରଖ୍ୟାତ ବୀଣାବାଦକ ପ୍ରକାଚନ୍ଦ୍ର ଅପନ୍ନା ପାଣିଗ୍ରାହୀ ମାମୁଁଘରେ କିଛି ଦିନ ରହିଥିଲେ । ମୁଁ ଓ ମଂଗଳା ସେନଗୁପ୍ତ ମାମୁଁଘରକୁ ଯାଇଥିଲୁ । ପାଣିଗ୍ରାହୀ ଆପଣେ ଗେରୁଆ ଲୁଗା ପିନ୍ଧି

ବୈଠକଖାନାରେ ବସିଥିଲେ । ନଗି ମାମୁଁ ଆମକୁ ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ନେଇ ଯାଇ ତାଙ୍କୁ ବୀଣା ବଜାଇବାକୁ ଅନୁରୋଧ କଲେ । ସେ ବୀଣାର ଝଙ୍କାର ସହିତ ସ୍ୱର ମିଳାଇ ଗାଇଲେ – "ବସନ୍ତ କାଳେ ସଖୀ ଅନ୍ତର ହୋଇଲୁ କି ?" ପ୍ରଦୋଷ ସମୟ । ବଗିଚାରୁ ମାଳତୀଫୁଲର ସୁଗନ୍ଧ ଭାସି ଆସୁଥାଏ । ଚାରିଆଡ଼ ନିସ୍ତବ୍ଧ । ସେଦିନର ସେ ଅନିର୍ବଚନୀୟ ଅନୁଭୂତି ଏବେ ସୁଦ୍ଧା ଜୀବନ୍ତ ହୋଇ ରହିଛି ।

ମାମୁଁଘର ପଢ଼ାଘରେ ଧାଡ଼ି ଧାଡ଼ି ବହି ଆଲମାରୀ ଥୁଆ ହୋଇଥାଏ । ସେଥିରେ ଅକ୍ଷରଖଞ୍ଜା ତାଲା ପଡ଼ିଥାଏ । ଗୋଟାଏ ତାଲାରେ ଚାରିଧାଡ଼ିରେ ବିଭିନ୍ନ ଇଂରାଜୀ ଅକ୍ଷର ଲେଖା ହୋଇଥାଏ । ଅକ୍ଷରଗୁଡ଼ାକ ହାତରେ ବୁଲାଇଲେ ବୁଲେ । ଗୋଟିଏ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଶବ୍ଦର ଅକ୍ଷର ଖଞ୍ଜି ହୋଇଗଲେ ତାଲା ଫିଟିଯାଏ ।

ଭାଇ ମାମୁଁଘରକୁ ଗଲେ ଏହି ତାଲା ଫିଟାଇ ଆଲମାରୀରୁ ବହି ବାହାର କରି ପଢ଼ନ୍ତି । ୧୯୨୧ରେ ବାଖରାବାଦ ଛକରେ ମୋ ଦାଦା ଓ ମାମୁଁମାନେ ମିଶି ଯେଉଁ "ଭାରତୀ ମନ୍ଦିର" କରିଥିଲେ ଏ ବହି ସେଇଠି ଥିଲା । ବାପା କଲିକତା ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଓକିଲାତି ପରୀକ୍ଷାରେ ପ୍ରଥମ ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରି ଏକ ହଜାର ଟଙ୍କା ପାରିତୋଷିକ ପାଇଥିଲେ । ସେହି ଟଙ୍କାରେ ସେ ଏନ୍‌ସାଇକ୍ଲୋପେଡ଼ିଆ ବ୍ରିଟାନିକା, ସାଏନ୍ସ ଅଫ୍ ଲାଇଫ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଡିକେନ୍ସ, ସେକ୍ସପିଅରଙ୍କ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ କିଣିଥିଲେ । ସେସବୁ ବହି ମଧ୍ୟ ଭାରତୀ ମନ୍ଦିରରେ ଥିଲା । ଭାରତୀ ମନ୍ଦିର ଭାଙ୍ଗିଯିବା ପରେ ସେ ସବୁ ବହି ମାମୁଁ ଘରେ ରହିଥିଲା । ଭାଇ ସେହି ବହି ସବୁ ବାହାର କରି ପଢ଼ନ୍ତି । ଆମ ସାଙ୍ଗରେ ହୋହଲ୍ଲା କରନ୍ତି ନାହିଁ ।

ଆମ ମାମୁଁ ଅଧ୍ୟୟନଶୀଳ ଥିବା ହେତୁ ସତ୍ୟଭାମାପୁରରେ ତାଙ୍କ ପୁସ୍ତକାଗାରରେ ବିଶ୍ୱ ସାହିତ୍ୟ ସାଙ୍ଗକୁ ପ୍ରାଚୀନ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଉପନିଷଦ୍ ଷଡ଼୍‌ଦର୍ଶନ ଆଦି ମଧ୍ୟ ଥାଏ । ମାଇଁମାନେ ବଙ୍ଗଳା, ଉପନ୍ୟାସ, ଡିଟେକ୍ଟିଭ ଉପନ୍ୟାସପ୍ରିୟ ଥିଲେ । ଆମେ ମଧ୍ୟ ବଙ୍ଗଳା ଉପନ୍ୟାସ ପଢୁଥାଉ । ଭଞ୍ଜ ସାହିତ୍ୟ ପଢ଼ିବା ଆମ ପାଇଁ ପୁରାପୁରି ନିଷିଦ୍ଧ ଥିଲା ।

ବଡ଼ମା ଓ ତାଙ୍କ ଭଉଣୀ ପୁରୀ ମା ଓରଫ ହେମନ୍ତ କୁମାରୀ ଦେବୀ ଏ ବାବଦରେ ବହୁତ ଆଗୁଆ ଥିଲେ । ଶୋଇବା ପୂର୍ବରୁ ନିୟମିତ କୌଣସି ସଦ୍‌ଗ୍ରନ୍ଥ ବିଶେଷରେ ଚୈତନ୍ୟଚରିତାମୃତ ପଢ଼ିବା ଗୋଟାଏ ନିୟମରେ ପରିଣତ ହୋଇଥିଲା । ବଡ଼ମା ଅପରପ୍ରାଇମେରୀ ପରୀକ୍ଷାରେ ପ୍ରଥମ ହୋଇଥିଲେ । ସେତେବେଳକୁ ଓଡ଼ିଆ ପାଠ ଉପରେ ତାଙ୍କର ଦଖଲ ଆସିଯାଇଥିଲାବୋଲି ସେ ଭର୍ଣ୍ଣାକୁଲାର ପଢ଼ିଲାବେଳେ ବଙ୍ଗଳା ପଢ଼ିଲେ । ୧୯୧୪-୧୫ ବେଳକୁ "ପରିଚାରିକା" ନାମରେ ଗୋଟିଏ ମାସିକ ପତ୍ରିକା ବଡ଼ମାଙ୍କ ସମ୍ପାଦକତ୍ୱରେ ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା । କେବଳ ଫକୀରମୋହନ ସେନାପତିଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଦେଲେ ଗହିଳାମାନେ ହିଁ ସେ ପତ୍ରିକାର ଲେଖିକା ଥିଲେ । ବଡ଼ମାଙ୍କର 'ଗିରିଧାରୀ' ନାମରେ ଗୋଟିଏ ଧାରାବାହିକ ଉପନ୍ୟାସ ସେ ପତ୍ରିକାରେ ବାହାରୁଥିଲା । ବୋଉ, ସରଳାଦେବୀ, ପୁରୀ ମା, ସରୋଜିନୀ ଚୌଧୁରୀ, କୋକିଳ ଦେବୀ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ଲେଖା ବାହାରୁଥିଲା । ସେ ପତ୍ରିକା ଦୁଇବର୍ଷ ପରେ ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲା । ଆମ

ପିଲାଦିନେ ମୁଁ ସେ ପତ୍ରିକା ପଢ଼ିଛି । ଆମେ ସମସ୍ତେ ଜେଲରେ ରହିବା ଫଳରେ ସେସବୁ ପତ୍ରିକା ଓ ବହି ଆଉ ମିଳିଲା ନାହିଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ସରଳା ଦେବୀଙ୍କ ନାତୁଣୀ ନିବେଦିତା ଏହି ପତ୍ରିକାରୁ କେତୋଟି ସାଇତି ରଖିଛି ।

ବୋଉର ବାପଘର ସତ୍ୟଭାମାପୁରରେ । ସେଠି ଆମ ମାମୁଁ, ଉପମାମୁଁ, ଆମ ମାଇଁ ଉର୍ମିଳା ଦେଈ । ମାଇଁ ପୁରୀମାଙ୍କ ଦେଢ଼ଶୁର ବାସୁଦେବ କାନୁନଗୋଙ୍କ ଝିଅ । ଆମ ମାଇଁଙ୍କୁ ରାଧାକୃଷ୍ଣ କାନୁନଗୋ ଝିଅ କରି ନେଇଥିଲେ । ମାଇଁ ଶୈଶବରେ ମାମୁଁ ଘରକୁ ବୁଲି ଆସନ୍ତି । ତାକୁ ପଚରାଯାଏ – ତୋ ନାଆଁ କଣ ? ସେ ଏକାନିଃଶ୍ୱାସରେ କହନ୍ତି – ଉର୍ମିଳା ଦେଈ, ବାପା – ରାଧାକୃଷ୍ଣ କାନୁନ୍‌ଗୋ, ଘର – ହାବେଳିଗଇ । ଶିଶୁର ଦରୋଟି ଏ ଅମୃତ ବଚନକୁ ବୋଉ ମନେ ରଖି ଆମକୁ କହିଥିଲା !! ସେହିପରି କଟକ ମାଇଁ – ମୁଁ ତାକୁ ସାନବୋଉ ଡାକୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ପିଲାଦିନେ ବାଙ୍କାବଜାର ମାମୁଁଘରକୁ ବୁଲି ଆସୁଥିଲେ । ଦିନେ ତାଙ୍କ ଜନ୍ମଦିନରେ ଚନ୍ଦନପାଟି ଲଗେଇ ନୂଆ ଲୁଗା ପିନ୍ଧି ସେ ତାଙ୍କ ଧାତ୍ରୀ ସାଙ୍ଗରେ ବୁଲି ଆସିଲେ । ବୋଉ ପଚାରିଲା – ଆଜି ଜନ୍ମଦିନରେ କ'ଣ ଖାଇଲୁ ? ସାନବୋଉ କହିଲେ – ''ମିଠେଇ'' । ବୋଉ କହିଲା – ପିଠା ଖାଇନାହୁଁ ? ଜବାବ ମିଳିଲା – ''ସେଇ ମିଠେଇ ସେଇ ପିଠା'' ବୋଉ ସେ କଥାଟାକୁ ମଧ୍ୟ ସାଇତି ରଖିଥିଲା ।

ଏବେ ପୁରୀରେ ଯେଉଁ ସଡକଟା ଗୋପାଳବଲ୍ଲଭ ରୋଡ ନାମରେ ନାମିତ ହୋଇଛି ସେହି ସଡ଼କରେ ଗୋପାଳବଲ୍ଲବ ଦାସଙ୍କ ଘର ଥିଲା । ଶ୍ରୀ ଉମାଚରଣ ଦାସଙ୍କ ପରେ ସେ ଘରକୁ କିଣି ନେଲେ । ପୁରୀ ମା କହୁଥିଲେ ଅଜାଙ୍କର ପେଟ ଭିତରେ ଗୋଟାଏ ଘା ହେଲା । ସେ ଯୁଗରେ (୧୯୧୪) ଏହାର ଚିକିତ୍ସା ଆବିଷ୍କୃତ ହୋଇନଥିଲା । ମୃତ୍ୟୁ ନିଶ୍ଚିତ ଜାଣି ସେ ମୃତ୍ୟୁଶଯ୍ୟାରେ ଉପମାମୁଁଙ୍କୁ ପୁଅ କଲେ । ଉପମାମୁଁ ମଧ୍ୟ ଏହା ଜାଣି ନଥିଲେ । ତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ବନ୍ଧ ବାସେଳୀରୁ ଲୋକ ଆସି ବାଙ୍କା ବଜାରରେ କହିଲେ ଯେ ଉପବାବୁ ମୁଖାଗ୍ନି ଦେବାକୁ ଯିବେ । ଏ କଥା ଶୁଣି ମାମୁ ବୋଉ କାନ୍ଦିଲେ । ଉପମାମୁଁ ଦାନ୍ତ ଘଷୁଥିଲେ । ସେ ଯାଇ ମୁଖାଗ୍ନି ଦେଲେ, ମାତ୍ର ଏପରି ଭାବରେ ପୁଅ ହୋଇ ଯିବାଟାକୁ ତାଙ୍କ ମନ ଗ୍ରହଣ କଲା ନାହିଁ । ଅନେକ ପୋଷ୍ୟପୁତ୍ରଙ୍କୁ ମୁଁ ପଚାରି ବୁଝିଛି – ବାପମାଙ୍କଠାରୁ ଦୂରେଇ ଯିବାର ଏହି ପୋଷ୍ୟପୁତ୍ର ପ୍ରକ୍ରିୟାଟା ସେମାନଙ୍କ ମନ ଉପରେ ଗୋଟାଏ ସ୍ଥାୟୀ ପ୍ରଭାବ ପକାଏ, ଯେଉଁଟା ସ୍ପୃହଣୀୟ ନୁହେଁ ।

ଏଣେ ଅଜାଙ୍କ ବଡ଼ଭାଇ ମଧୁସୂଦନ (କୁଳବୃଦ୍ଧ) ମଧ୍ୟ ଏ ପୋଷ୍ୟପୁତ୍ର ହେବା କଥା ଶୁଣି କ୍ଷୁବ୍ଧ ହୋଇ କହିଲେ – ''ଗୋପାଳ କାହିଁକି ତାକୁ ପୋଷ୍ୟ ପୁତ୍ର କଲା ? ତା ଦେହରେ କଣ ସତୀ ରକ୍ତ ଅଛି ? ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ପ୍ରପିତାମହୀ ସ୍ୱେଚ୍ଛାରେ ସତୀ ହୋଇଥିଲେ ବୋଲି ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ମନରେ ଗୋଟାଏ ଅହଂକାର ଥିବାର ସୂଚନା ତାଙ୍କ ଅସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଆତ୍ମକଥାରୁ ମିଳିଥାଏ ।

ଉପମାମୁଁ ମଧ୍ୟ ବୋଧହୁଏ ମଧୁସୂଦନଙ୍କର ଏ ଉକ୍ତି ଶୁଣିଥିବେ ଏବଂ ଆଘାତ ପାଇଥିବେ । ସେଥିପାଇଁ ବଡ଼ଜେଜେ ଓ ମଧୁସୂଦନଙ୍କ ବାବଦରେ ତାଙ୍କ ମନରେ ଗୋଟାଏ ଗ୍ରନ୍ଥି

ରହିଗଲା ବୋଲି ମନେ ହୁଏ । ଯାହାହେଉ, ଭଣଜା ଭାଣିଜୀ ହିସାବରେ ଆମେ ମାମୁଁ ମାଇଁଙ୍କଠାରୁ ଯେଉଁ ସ୍ନେହ ଆଦର ପାଇଛୁ ତାହା ସଂସାରରେ ବିରଳ ।

ମଧୁସୂଦନଙ୍କର ନନ୍ଦକିଶୋର ଦାସଙ୍କ ସହିତ ବୈବାହିକ ସମ୍ପର୍କ ପୂର୍ବରୁ ଘନିଷ୍ଠ ସମ୍ପର୍କ ଥିଲା । ଅନେକ କହନ୍ତି ନନ୍ଦକିଶୋର ହିଁ ମଧୁସୂଦନଙ୍କୁ କଲିକତାରୁ ଓଡ଼ିଶା ଫେରାଇ ଆଣିଥିଲେ । ନନ୍ଦକିଶୋରଙ୍କ ବଡ଼ଝିଅ ନିଶାମଣି (ଗୋପାଳ ବଲ୍ଲଭଙ୍କ ପ୍ରଥମ ପତ୍ନୀ)ଙ୍କର ଗୋଟିଏ ତୈଳଚିତ୍ର ମଧୁବାବୁଙ୍କ କଟକ କୋଠିରେ ଟଙ୍ଗା ହୋଇଥିଲା । ମୋ ମା ମୋତେ ଚିହ୍ନାଇ ଦେଇଥିଲା – ଏଇ ମୋ ''ଚାନ୍ଦ'' । ମା ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଚାନ୍ଦ ବସିଥିଲା ଏବଂ ସେ ଦେଢ଼ଶୁରଙ୍କୁ ଆଡ଼ ହେଉନଥିଲେ ବୋଲି ତାଙ୍କର ପରଜନ୍ମରେ ପେଚା ହେବାଟା ନିଶ୍ଚିତ ବୋଲି ଲୋକଶାସ୍ତ୍ର କହୁଥିବାରୁ ପେଚା ଦେଖିଲେ ମା କହୁଥିଲା – ଏ ମୋ ଚାନ୍ଦ । ବଡ଼ମା ମଧ୍ୟ ଦେଢ଼ଶୁରଙ୍କୁ ଆଡ଼ ହେଉନଥିଲେ । ସେ ନିୟମିତ ତାଙ୍କ କୋଠିକୁ ଯାଇ ବିଭିନ୍ନ ବିଷୟରେ ତାଙ୍କର ପରାମର୍ଶ ଗ୍ରହଣ କରୁଥିଲେ । ବଡ଼ମା ଯେଉଁଦିନ ପାନଖିଆ ମୁହଁକୁ ଧୋଇ ବଗପକ୍ଷୀ ପରି ଧଳା ଲୁଗା ଉପରେ ରେଶମୀ ଚାଦର ଘୋଡ଼ି ହୋଇ ଦାଣ୍ଡକୁ ଆସୁଥିଲେ, ଆମେ ତୁରନ୍ତ ବୁଝି ଯାଉଥିଲୁ ସେ କେଉଁଠିକି ଯାଉଛନ୍ତି । ତଥାପି ପଚାରୁଥିଲୁ ବଡ଼ ମା । ତମେ କୁଆଡ଼େ ଯାଉଛ କି ? ସେ ସଲ୍ଲଜ ହସ ହସି କହୁଥିଲେ 'କୋଠିକୁ' । କୋଠି ଓ ମିଷ୍ଟର ଦାସ ଏ ଦୁଇଟା ଶବ୍ଦ କଟକରେ ମଧୁବାବୁଙ୍କ ବାସଭବନ ଓ ମଧୁବାବୁ ବୁଝାଉଥିଲା । ବଡ଼ ମା ରାଜାରାଜୁଡ଼ାଙ୍କ ଘରକୁ ଗଲାବେଳେ କେତେଥର ଆମକୁ ସାଙ୍ଗରେ ନେଇଛନ୍ତି କିନ୍ତୁ କୋଠିକୁ ସାଙ୍ଗରେ ନେବା କଥାଟା ଆମ କଳ୍ପନାର ଅତୀତ ଥିଲା । କେବଳ ଭାଇକୁ ସେ ସୁଯୋଗ ମିଳିଥିଲା । ନିଜେ ମିଷ୍ଟର ଦାସ ଆଗ୍ରହ ପ୍ରକାଶ କରିବାରୁ ଭାଇ ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ଗଲେ । ମିଷ୍ଟର ଦାସ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କଲେ ଏବଂ ଆମେ ଅଧମମାନେ ବଡ଼ମାଙ୍କଠାରୁ ଶୁଣିଲୁ ଯେ ସେ କୁଆଡ଼େ କହିଲେ – ପିଲାଟା ମୋ ପାଖକୁ ଆସୁ । ମୋ ସାଙ୍ଗରେ ପୁରୁଣା ଚାଉଳ ଭାତ ଓ ମାଗୁର ମାଛ ଝୋଳ ଖାଇବ । ନିୟମିତ କେତେଦିନ ଯିବା ପରେ ଭାଇଙ୍କର କୋଠିଯାତ୍ରା ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲା ।

ଆମ ଜେଜେ ଗୋକୁଳାନନ୍ଦ ଚୌଧୁରୀ ଆମ ବଡ଼ ଅଜା ମଧୁସୂଦନ ଦାସଙ୍କର ଜୁନିଅର (ଓକିଲ) ଥିଲେ ଏବଂ କଲେଜରେ ପଢ଼ିବା ବେଳୁ ତାଙ୍କର ସ୍ତାବକ ଥିଲେ । ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଦୁହିଁଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମତାନ୍ତର ହେଲା । ଯେତେବେଳେ ଗୋକୁଳାନନ୍ଦଙ୍କ ପୁଅ ଗୋପବନ୍ଧୁ ଆମ ବାପାଙ୍କର ବିବାହ ପ୍ରସ୍ତାବ ପଡ଼ିଲା ସେତେବେଳେ ଅନେକ କୁଆଡ଼େ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟାନ୍ୱିତ ହେଲେ ।

ବୋଉ ମୁହଁରୁ ଶୁଣିଛି - ଅଜା ଓ ବୋଉ ଏକା ଥାଳିରେ ଜଳଖିଆ ଖାଇଥିଲେ । ଦାଣ୍ଡରୁ 'ଗୋପାଳ ଗୋପାଳ ' ଡାକ ଶୁଭିଲା । ଅଜା କହିଲେ ଗୋକୁଳାନନ୍ଦ ଆସିଛି । ଅଜା ହାତ ଧୋଇ ବୈଠକ ଖାନାକୁ ଗଲେ । ଜେଜେ କୁଆଡ଼େ ଅଜାଙ୍କୁ କହିଲେ, ତୁ ମତେ ନ ପଚାରି ଝିଅ ବାହାଘର କରୁଛୁ ? ଏ ବିଭାଘର ଭାଙ୍ଗିଦେ । ଅଜା କି ଜବାବ ଦିଅନ୍ତେ ? ବଡ଼ଭାଇ (ବୋଉ ବଡ଼ବାପା) ମିଷ୍ଟର ଦାସଙ୍କୁ ଏ ବିଷୟ ଜଣାଇବାରୁ ସେ କହିଲେ - ଗୋକୁଳାନନ୍ଦ ଓ ମୋ ଭିତରେ ମତାନ୍ତର ହେଲେ କଣ ହେଲା ? ଗୋପବନ୍ଧୁ ସୁ ପାତ୍ର । ସେଇ ଠି ଜବାବ

ଦେ । ଏହିପରି ଭାବରେ ଉଭୟ ପରିବାର ମଧ୍ୟରେ ବୈବାହିକ ସଂପର୍କ ସ୍ଥାପିତ ହେଲା । ମାତ୍ର ଏ ବିବାହର ଦୁଇ ମାସ ନ ପୁରୁଣୁ ଅଜାଙ୍କର କାଳ ହୋଇଗଲା ଓ ଏହାର ପରେ ପରେ ଜେଜେଙ୍କର କାଳ ହୋଇଗଲା ।

ସତ୍ୟଭାମାପୁରର ସବୁଠାରୁ ପୁରୁଣା ସ୍ମୃତି ହେଉଛି ମାମୁଁ ବିଭାଘର । ବୋଉ ସାଙ୍ଗରେ ସୁଆରୀରେ ବସି ରହି ମୁଁ ସତ୍ୟଭାମାପୁର ଗଲି । ମହାନଦୀ ଗର୍ଭରେ ପାଣିରେ ପଶି ବେହେରା ମାନେ ସବାରି ଡାକ ଦେଇଥାନ୍ତି ''ହାକୁମ ବେଲ ଧାକୁମ୍ ଧବଲ '' । ସବାରୀ ଡାକ ଦେଇ ଗଲେ, ସେମାନେ ନଈ ପାରି ହେଲେ । ସତ୍ୟଭାମାପୁରରେ ଆଗେ କୁନାଭାଇ, ଟୁଆଁ ପୁଟି, ମନୁମାମୁଁ, ଭୁଲିଆ ଓ ମୁଁ ଚିନ୍ତା (ନାୟକ) ଜିମ୍ମାରେ ରହିଲୁ । ଆମକୁ ଦାନ୍ତ ଘଷାର କନକ ଦଣ୍ଡା ପୋଖରୀରୁ ଗାଧୋଇ ଆଣିବା ଦାୟିତ୍ୱରେ ଅନ୍ତାମା ରହିଲା । ସକାଳ ଓଳି ଓ ଉପରଓଳି ଆମକୁ ପଢ଼େଇବାକୁ ବା ଅଡେଇ ବାକୁ ସେ ଶ୍ରୀଗୋପୀ ପଣ୍ଡା ନିଯୁକ୍ତ ହେଲେ । ସତ୍ୟଭାମାପୁର ଘରେ ସେ ସମୟରେ ଅନେକ ପରସ୍ତ ଘର ଥିଲା । ଆଦି ନିବାସ ଅର୍ଥାତ୍ ଅଜାଙ୍କ ପୈତୃକ ପଖାଘର ଘରେ ଗୋଟିଏ ସାହାଲା ଚାଳ ଛପର ପକ୍କା ବଂଗଳା ଘର, ତାପରେ ଗୋଟାଏ ଅଗଣା । ଅଗଣା ପରେ ଛଣ ଛପର ପକ୍କା ଘର ସେଇଟା ନାଆଁ ନିଲାମ ଘର । ରୋଷେଇ ଘରଟା ବଂଗଳା ଓ ନିଲାମ ଘରକୁ ଯୋଗ କରିଥାଏ । ତାପରେ ପୁଣି ଗୋଟାଏ ଅଗଣା ପରେ ସାହାଲାଏ ମାଟି ଘର । ତା ନାଆଁ ବିହନ ଘର । ବିହନ ଘରେ ଓ ନିଲାମ ଘରକୁ ଠାକୁର ଘର ଯୋଡ଼ି ଦେଇଥାଏ । ଖରାବେଳେ ବଂଗଳା ଘରେ ଆମେ ବନ୍ଦ ରହୁ ବା ଶୋଉ । ଚିନ୍ତା ଆମକୁ ଜଗେ । ଆମର ମନୋରଂଜନ ପାଇଁ ନିଲାମ ଘର ପିଣ୍ଡାରେ କାଠ କାମ କରୁଥିବା ମିସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଗୋଟିଏ ଚାରି ଚକିଆ କାଠ ଗାଡ଼ି ଆମ ଜଗୁଆଳ ଚିନ୍ତା ନାୟକ କରାଇ ଦେଲେ । ସେ ଗାଡ଼ି ଉପରେ ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ଗାଧୋଇବା ଟବ୍ ରଖି ଆମକୁ ସେ ଟବ୍‌ରେ ବସେଇ ଦୁଇଟା ଛେଳି ଧରି ଆରି ଯୋଡ଼ି ଦେଇ ଚିନ୍ତା ନାୟକ ଗାଡ଼ି ଚାଳକ ହୁଅନ୍ତି । ମାମୁଁଘର ହତାର ଅଠର ଏକର ଫଳ ବଗିଚା ଭିତରେ ଆମେ ସେଇ ଗାଡ଼ିରେ ବସି ବୁଲୁ ।(ଏ ଗାଡ଼ିର ଛବିଟା ମାଣିକ ପାଖରେ ଅଛି)

ଖରାବେଳେ ବନ୍ଦୀଶାଳାରୁ ମୁକୁଳିବା ପରେ ଜଳଯୋଗ । ତା'ପରେ ଚିନ୍ତା ସାଂଗରେ ବାଲି ପୋଖରୀକୁ ଯାଉ । ବାଲି ପୋଖରୀରେ ଗୋଟାଏ କାଠୁଆ ଡଙ୍ଗା ପଡ଼ିଥାଏ । ପୋଖରୀଟା ଅଗଭୀର । ଚିନ୍ତା ଆମକୁ ଡଙ୍ଗାରେ ବସାଇ ଡଙ୍ଗାଟାକୁ ପେଲି ପେଲି ଚଲାଏ । ଆମେ କିଛି ଗୋଳମାଳ କଲେ ପୋଖରୀରୁ ଗୋଟାଏ ଦିଟା ମାଛ କି ପଦ୍ମଫୁଲ ଦେଇ ଆମକୁ ବାଆଁରେଇ ଦିଏ ।

ନୌକା ବିହାର ପରେ ଆମକୁ ଗୋପୀପଣ୍ଡାଙ୍କ ଜିମାରେ ଛାଡ଼ି ସେ ଟିକିଏ ନିଃଶ୍ୱାସ ମାରୁଥିବ ବା ଆମ ଗୁଣଗ୍ରାମ ବଖାଣୁ ଥିବ ବୋଲି ମୁଁ ଏବେ ଭାବୁଛି । ଗୋପୀପଣ୍ଡାଙ୍କ ପାଖରେ କଣ ପଢୁ ମୋର ମନେ ନାହିଁ । କାରଣ ପାଠ ପ୍ରତି ଅନୁରାଗ ମୋର ପିଲାଦିନୁ ନାହିଁ । ସେ ଗୀତ ମଧ୍ୟ ବୋଲନ୍ତି । ଗୋଟାଏ ଗୀତ ମନେ ଅଛି :

''ଚିଙ୍ଗୁଡ଼ି ମାଛ ଥାଇ ବୋଇଲା ମୋ ପିଠିରେ କୁଜ
ଆମ୍ବୁଲ ଟାକରା ଦିଖଣ୍ଡ ପକେଇ ମୋ ମଜାଟା ବୁଝ ।
ମିନେଇ ଚିଙ୍ଗୁଡ଼ି ଥାଇ ବୋଇଲା ମୁଁ ବାଇ ବାରୁଆ ଖାଉ
ମୋତେ ଚିଲା ମାରି ନେଇଥାଏ ଶୁହାକପିତା ଭାଉ ।''

କବିତା ଆହୁରି ଶୁଣିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ଆମେ ଘୁମେଇବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରୁ । ଛୁଟି ମିଳିଯାଏ । ପଣ୍ଡା ଆପଣେ ମଧ୍ୟ ନିଃଶ୍ୱାସ ମାରୁଥିବେ ।

ସକାଳ ଓଳି ପାଠପଢ଼ା ପ୍ରତି ପଣ୍ଡା ଆପଣେ ଅଧିକ ଦୃଷ୍ଟ ଦିଅନ୍ତି । ଆମେ ତାଙ୍କୁ ଠକିବାକୁ ପାଣି ପିଇବାକୁ ବା ଅନ୍ୟ କିଛି ବାହାନା ଦେଖାଇ ଯିବାକୁ ଚାହିଁଲେ ସେ କହନ୍ତି – ଛେପ ପକେଇ ଯାଅ । ଛେପ ଶୁଖିବା ଆଗରୁ ଫେରି ଆସିବାକୁ ହେବ ।

ମାମୁଁଙ୍କ ବିଭାଘର ପାଖେଇ ଆସିଲା । ଗୋଟାଏ ହାତୀ ଆସି ଦାଣ୍ଡ ରସକୁଣ୍ଡା ପୋଖରୀ କୂଳରେ ବନ୍ଧାହେଲା । ଆମେ ଛେଳିଟଣା ଗାଡ଼ିକୁ ଛାଡ଼ି ହାତୀ ପିଠିରେ ବୁଲିଲୁ । ସରଘରୁ ମନ ଇଚ୍ଛା ଚାଉଳ ଓ ନଡ଼ିଆ ବୋହି ଆଣି ହାତୀକୁ ଖାଇବାକୁ ଦେଲୁ । ତା ପରେ ଆସିଲେ ବ୍ୟାଣ୍ଡ ପାର୍ଟି । ଡେଙ୍ଗା ଡେଙ୍ଗା ଗୋରା ସାହେବ । ଶାଗୁଆ ରଂଗର ମଖମଲ ଲଗା ଶିଶୁକାଠ କି ମେହରାନି କାଠର ଚଉକୀ ରସକୁଣ୍ଡାପାଖ ଚଟାଣ ଉପରେ ପଡ଼ିଲା । ମାମୁଁ ଆସି ଦେହରେ ଚାଉଳ ଆଞ୍ଜୁଳି ଧରି ମୁହଁ ଭୁରୁଙ୍ଗା କରି ରସକୁଣ୍ଡକୁ ଗାଧୋଇ ଆସିବା ମାତ୍ରେ ବ୍ୟାଣ୍ଡ ବାଜି ଉଠିଲା । ମାମୁଁଙ୍କଠାରୁ ସେ ବ୍ୟାଣ୍ଡବାଲା ମୋତେ ବେଶୀ ସୁନ୍ଦର ଦିଶୁଥାନ୍ତି ।

ମାମୁଁଙ୍କର ବର ଅନୁକୂଳ ହେଲା । ଭାଇ ମାରକୁଣ୍ଡୀ ହେଲେ । ସମସ୍ତେ କହୁଥାନ୍ତି ବର ସାଂଗକୁ ମାରକୁଣ୍ଡୀ ମାନିଛି । କୁନାଭାଇଙ୍କ ନେତୃତ୍ୱରେ ଆମେ ବୋଲିବୁ- ବର ଖାଏ ବରା କନିଆ ଖାଏ ଛୁଞ୍ଚିପତର ମାରକୁଣ୍ଡୀ ଖାଏ ଛେରା । ବର ଅନୁକୂଳ କାମରେ ବ୍ୟସ୍ତ ଥାଇ ଆମ ଗୀତ ପ୍ରତି କେହି ମନଯୋଗ ଦେଲେ ନାହିଁ ।

ମାରକୁଣ୍ଡୀକୁ ବନାରସୀ ଯୋଡ଼ ପିନ୍ଧାଇଲା ବେଳକୁ ଭାଇ ପାଟ ପିନ୍ଧିବାକୁ ମନା କରି ଦେଲେ । ଗୋଟାଏ ଖଦଡ଼ ଲୁଗା ଓ ଫତେଇ ପିନ୍ଧି ସେ ସୁନା ଜରିଲଗା ବନାରସୀ ପାଟ ପିନ୍ଧା ବର ପାଖରେ ପାଲିଙ୍କିରେ ବସିଲେ । ତଥାପି ଭାଇଙ୍କ ରୂପକୁ ସମସ୍ତେ ବାହୁନୁଥାନ୍ତି ।

ମାଇଁ ଆସିଲେ । ସତ୍ୟଭାମାପୁର ଗାଁର ଝିଅ ବୋହୂ ବୁଢ଼ୀ ସମସ୍ତେ ବୋହୂ ଦେଖିବାକୁ ଆସି ରୁଣ୍ଡ ହେଲେ । ଅଭିମତ ଦେଲେ– ଗୋଟିଏ ଚାଉଳରେ ଗଢ଼ା । ମାଇଁଙ୍କ ବୋହୂପଣିଆକୁ ସମସ୍ତେ ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ କଲେ । ସେ ପାହାନ୍ତାରୁ ଉଠି ତାଙ୍କ ଧାଇ ସାଙ୍ଗେ କନକଦଣ୍ଡାକୁ ଯାଇ ଗାଧୁଅନ୍ତି । ଆଗ ଠାକୁର ଘର ଧୋଇ ତାପରେ ଗୁରୁଜନମାନଙ୍କ ଗୋଡ଼ ଘଷି ଦିଅନ୍ତି । ଠାକୁରଙ୍କ ପାଇଁ ପୁରୀ ବଡ଼ ଦେଉଳ ରୀତିରେ ନାନା ପ୍ରକାର ଫୁଲ ଗୁନ୍ଥନ୍ତି । ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କର ରୁଚି ଅନୁସାରେ ପାନ ଭାଂଗନ୍ତି । ବଡ଼ମା ଗାଧୋଇ ଆସିଲେ ତାଙ୍କ ଗୋଡ଼ ଧୋଇ ପୋଛି ଦିଅନ୍ତି । ଏସବୁ ହେଉଛି ବୋହୂ ପଣିଆ । ଏହାଛଡ଼ା ସମସ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ଚନ୍ଦନକମ କରିଦେବା

ମୁ ରୁଜ ପକେଇବା, ମୁଣ୍ଡ କୁଣ୍ଡେଇଦେବା ମଧ୍ୟ ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ । ମୋତେ ମଧ୍ୟ ବେଶପଟା କରିଦିଅନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଏ ବେଶପଟା ଠାରୁ ହାତୀ ଚଢ଼ି ବୁଲିବା ମୋ ପାଇଁ ଅଧିକ ଚିତ୍ତାକର୍ଷକ ଥିଲା ।

ମାମୁଁଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ରଚିତ ନାଟକର ପୁଣି ଥିଏଟର୍ ହେଲା । ରିହର୍ସଲ ହେଲାବେଳେ ଚିନ୍ତ ଆମକୁ ସେଠାକୁ ନେଇ ଯାଉଥିଲା । ରାଧାଙ୍କ ଶାଶୁ ଭୂମିକାରେ ଆମ ନାଲୁ ପୂଜାରୀ ଅଭିନୟ କରୁଥିବାର ମନେ ପଡୁଛି । ଘରର ସବୁ ପାଟ ପିତାମ୍ବରୀ ନାଲୁ ପୂଜାରୀ ଓ ଅନ୍ୟ ଅଭିନେତା ମାନେ ପିନ୍ଧିଲେ । ପୁଅମାନେ ଝିଅ ସାଜି ଅଭିନୟ କଲେ । ମୁଁ ଗୋଟାଏ ଗୀତ ବୋଲି ଶିଖିଥିଲି । "ବୃଷଭାନୁ ଝେମା ମିଛେ ଢାଣୁ ଢାଣୁ ହେଲୁ ବାଇ କିଲୋ ମାଆ ।" ଚିନ୍ତା ଖଞ୍ଜଣି ବଜାଏ । ମୁଁ ରୁମାଲ ଧରି ନାଚେ । କୁନାଭାଇ ଟୁଆଁ ଓଗେର ଦର୍ଶକ ।

ଏହିରୂପେ ମାମୁଁଙ୍କ ବିବାହ ପର୍ବ ସରିଲା । ତାପରେ ହେତୁ ପାଇଲାରୁ ସତ୍ୟଭାମାପୁରେ ଅନ୍ୟ ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖିଲି । ଯେଉଁଟା ସଚରାଚର ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ନାହିଁ । ସକାଳେ ବଡ଼ମା ଗାଧୋଇ ଆସି ସିଧା ସଳଖ ଠାକୁର ଘରକୁ ସ୍ତୋତ୍ର ବୋଲି ବୋଲି ଯିବେ । ଠାକୁର ଘରୁ ସେ ବାହାରିଲା ବେଳକୁ ନିଲାମ ଘର ବାରଣ୍ଡାରେ ହାଣ୍ଡିଏ ଲିମ୍ବପତ୍ର ସିଝା ପାଣି, କଣ୍ଡୁ ଦାବାନଳ ମଲମ ଓ ଗୋଲ ଗୋଲ ହୋଇ କଟା ହୋଇଥିବା କନା ଓ ପାଚକ ପାଣି ସିଝା ହୋଇ ରହିଥିବ । ଗାଁର ପଂଝାଏ ପିଲା ଆସି ବସିଥିବେ । ଯାହାଙ୍କ ଦେହରେ କାଛୁ ହୋଇଥିବ ବଡ଼ମା ସେମାନଙ୍କ କାଛୁ ଲିମ୍ବପତ୍ର ସିଝା ପାଣିରେ ଧୋଇ କଣ୍ଡୁଦାବାନନ୍ଦ ଲଗାଇ କାଛୁ ଉପରେ ଗୋଲ କନାପଟି ପକେଇ ଦେବେ । ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ପାଚକ ପିଇବାକୁ ଦେବେ । ତା ପରେ ତାଙ୍କ ହାତରେ ଠାକୁର ଭୋଗ ଦେଇ ବିଦା କରିଦେବେ ।

ମଧ୍ୟାହ୍ନ ଭୋଜନ ତାଟିଆ ଗିନା ଧରି ସରୁ ଓଢ଼ଣା ପକେଇ ଝିଅ ବୋହୁମାନେ ଆସିବେ । ସେମାନଙ୍କ ରୋଗ ଓ ରୁଚି ଅନୁସାରେ ପଥି ରାନ୍ଧି ଯୋଗାଇବାଟା ବଡ଼ମାଙ୍କର ଥିଲା ମୁଖ୍ୟ ମନୋରଂଜନାତ୍ମକ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ରମ । ଏହିପରି ଭାବରେ ସେବା ମାଧ୍ୟମରେ ଲୋକଙ୍କ ହୃଦୟକୁ ଛୁଇଁବା କଳାଟା ମୋ ବୋଉ ବୋଧହୁଏ ବଡ଼ମାଙ୍କ ଠାରୁ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ସୂତ୍ରରେ ହାସଲ କରିଥିଲା ।

ବୋଉ ନିଖିଳ ଭାରତୀୟ ସମ୍ମିଳନୀ ଗୁଡ଼ିକର ବ୍ୟବସ୍ଥା କାର୍ଯ୍ୟ ଯେ ସୁଚାରୁ ଭାବରେ ସଂପନ୍ନ କରି ନିଖିଳ ଭାରତୀୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପ୍ରଶଂସିତ ହୁଏ, ସେଇଟା ମଧ୍ୟ ସେ ତା ବିଭାଘର ବେଳର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଦେଖି ସେ ଶିଖିଛି ବୋଲି ବାପା ବହୁ ବାର କହିଛନ୍ତି । ନିର୍ବନ୍ଧ ବେଳେ କନ୍ୟାପକ୍ଷ ପଚାଶ ସାଆନ୍ତ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଦେବେ ବୋଲି ଜବାବ ଛିଣ୍ଡିଲା । ପଚାଶଜଣ ସାଆନ୍ତ +ପଚାଶଜଣ ବାରିକ ବା ପାଖଲୋକ +ଗୋଟିଏ ସବାରୀର ୮ ଜଣ ବାହକ । ଜଣେ ସାଆନ୍ତଙ୍କ ପାଇଁ ଖଣ୍ଡେ ଆଠ ଜଣ ସେବକ । ତେଣୁ ପଚାଶ ସାଆନ୍ତ x ୪ = ୪୦୦ଜଣ ଆସିବେ କେବଳ କେବଳ ସବାରୀ ବାହକ । ସତ୍ୟଭାମା ପୁରରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦଳର ବେହେରାଙ୍କ ପାଇଁ ଅଲଗା ଅଲଗା ସିଧା ଓ ତାଟିଘର ଖଞ୍ଜା ହୋଇଗଲା । ମାଛ ଓ ଆରିଶା ପିଠା ଯେଉଁ ଦଳ ଯେତେ ଚାହିଁବେ ସେତେ

ଦିଆଯିବ ବୋଲି କଡ଼ା ହୁକୁମ ଦିଆ ଯାଇଥିଲା । ତାହା ସାଙ୍ଗକୁ ସ୍ୱାମୀ ବିଚିତ୍ରାନନ୍ଦ ଦାସ, ବୀରକିଶୋର ରାୟଙ୍କ ପରି ଟୋକାଟାକଳିଆ ବରର ସାଙ୍ଗ ବରଯାତ୍ରୀ । ସାଆନ୍ତମାନଙ୍କ ଚର୍ଚ୍ଚା ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର । ଘିଅ ପରସା ହେଲାବେଳେ ଘିଅ ହାତରୁ ରେଜି ପତ୍ର ଉପର ଦେଇ ତଳକୁ ବୋହି ଯାଉଥିବ, ସାଆନ୍ତେ ହାତ ଟେକି ନିଷେଧ କରିବେ ନାହିଁ । ଫଳରେ ଜୀରାରୁ ସିରା କାଢ଼ିବାରେ ପ୍ରବୀଣ ସାଆନ୍ତମାନେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାୟାନ୍ ଘର ଅବିଧି ଦର୍ଶାଇ ନାକ ଟେକି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ଏହି ବ୍ୟବସ୍ଥାପନାର ବିନିଯୋଗ ବୋଉ ତାର ସର୍ବକାଳୀନ ସେବା କ୍ଷେତ୍ରରେ କଲା । ସହିଷ୍ଣୁତା, ସ୍ନେହପ୍ରବଣତା, ଯୋଗ୍ୟ ଅଯୋଗ୍ୟ ନିର୍ବିଶେଷରେ ସମସ୍ତଙ୍କ ପ୍ରତି ଆଦରଭାବ ମଧ୍ୟ ସେ ବଡ଼ମାଙ୍କଠାରୁ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ସୂତ୍ରରେ ପାଇଥିଲା । ମୋ ମାଉସୀ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ବ୍ୟବସ୍ଥା-ଶକ୍ତି ଓ ଘରକରଣା ଯୋଗୁ ଖ୍ୟାତି ଅର୍ଜିଥିଲେ । କିନ୍ତୁ କେତେଦିନ ସେ ରହିଲେ । ପଞ୍ଚମ ସନ୍ତାନ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କଲା । ରକ୍ତହୀନତା ଦୋଷରୁ ସେ ଅକାଳରେ ଚାଲିଗଲେ ।

ସତ୍ୟଭାମାପୁର ମାମୁଁଘର ଫଳବଗିଚାକୁ ପୁରୀର ଜଗନ୍ନାଥ ବଲ୍ଲଭ ସହିତ କେହି କେହ ତୁଳନା କରୁଥିଲେ । ବଡ଼ମାଙ୍କର ଫଳବଗିଚା କରିବା ସଉକ ଥିଲା । ଆମ୍ବଲିଚୁ ଆଦିର କଲମି ଗଛ ସେ ମୋଜାଫର ପୁରରୁ ଆଣି ନିଜ ହାତରେ ଲଗାଇଥିଲେ । ମାଛ ଯେମିତି ସବୁବେଳେ ମିଳାବ, ଜାଲ ପକାଇବାକୁ ପଡ଼ିବ ନାହିଁ ସେଥିପାଇଁ କନକଦଣ୍ଡାରେ ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ଜାଲ ଭିତରେ ମାଛ ରହିଥାନ୍ତି । ବାଙ୍କାବଜାର ମାମୁଁଘର ପରି ହଂସ, କୁକୁଡ଼ା ଆଦି ନଥିଲେ । ଗାଈ ପଲେ ଥିଲେ । ଧାନ ଜମି ସଞ୍ଜା ଦିଆ ହୋଇଥିଲା । ବଡ଼ମା ନିଜେ ଏସବୁ ଦେଖା ଶୁଣା କରୁଥିଲେ ।

କ୍ରମେ ମାମୁଁ ଏସବୁ କାମ ତୁଲାଇଲେ । ମାଇଁ ଘରକରଣା ତୁଲାଇଲେ । ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବ ଖୋଜା ଲୋଡ଼ା ଭାରବେଭାର ଦେବା ଆଦି କାମ ଏପରି ଭାବରେ ତୁଲାଇଲେ ଯେ ଲୋକେ ତାକୁ ପ୍ରଶଂସା କଲେ ।

ମାଇଁଙ୍କର ଦୁଇ ପୁଅ ବାହୁଡ଼ି ଯିବା ପରେ ଝିଅ ହେଲା । ବଡ଼ମା ତାକୁ ଗେଲ କଲାବେଳେ ବୋଲନ୍ତି –

ଧେଇକି ନାଚ ଧେଇୟା ନାଚ

ସମସ୍ତେ ପିନ୍ଧିବେ କନା କବଟା ମାଣିକ ପିନ୍ଧିବ ଦକ୍ଷିଣୀ ପାଟ ।

ଏଇଥିରୁ ମାଣିକ ନାଆଁଟା ବଜାୟ ରହିଗଲା । ମାଣିକ ଜନ୍ମ ହେବା ପରେ ମଧ୍ୟ ମାମୁଁମାଇଁ ସତ୍ୟଭାମାପୁରରେ ଥିଲେ । ୧୯୩୪ ମସିହା ମେ ମାସ ତେଇଶ ତାରିଖରେ ଗାନ୍ଧିଜୀ ସତ୍ୟଭାମାପୁର ମାମୁଁ ଘରେ ଗୋଟିଏ ରାତି ରହିଲେ । ତାଙ୍କ ସାଂଗରେ ଦେଶୀ ବିଦେଶୀ ପଦଯାତ୍ରୀ ବହୁ ସଂଖ୍ୟାରେ ଥାନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ଯେପରି କୌଣସି ଅସୁବିଧା ନ ହେବ, ସେଥିପ୍ରତି ମାମୁଁଙ୍କର ସତର୍କ ଦୃଷ୍ଟି ଥାଏ । ଏପରିକି ଅତିଥି ମାନଙ୍କ ପାଇଖାନା ସୁଦ୍ଧା ମାମୁଁ ନିଜେ ସଫା କରୁଥାନ୍ତି । ସତ୍ୟାଭାମାପୁରକୁ ସେହି ଦିନ ଖବର ଆସିଲା ଯେ ବଡ଼ମାଙ୍କୁ ବସନ୍ତ ହୋଇଛି । ଗାନ୍ଧୀଜୀଙ୍କ କେନ୍ଦ୍ରପଡ଼ା ରହଣୀକୁ ଖବର ଆସିଲା – ବଡ଼ମା ଚାଲିଗଲେ ।

ପ୍ରବଳ ଝୋଟ ଚାଷ ଯୋଗୁ କି କାହିଁକି ଓଡ଼ିଶାରେ ମ୍ୟାଲେରିଆ ପ୍ରବଳ ହେଲା । ମାମୁଁଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ମ୍ୟାଲେରିଆ ହେଲା । ବିଧିବଦ୍ଧ ଚିକିତ୍ସା ସତ୍ତ୍ୱେ ମ୍ୟାଲେରିଆ ଛାଡ଼ିଲା ନାହିଁ । ମାମୁଁ ମାଇଁ ସତ୍ୟଭାମାପୁରକୁ ଛାଡ଼ିଲେ ।

ଆମେ ମଧ୍ୟ କଟକ ଛାଡ଼ିଲୁ ୧୯୩୪ ମସିହା ଅଗଷ୍ଟ ମାସରେ । ଗାନ୍ଧୀଜୀ ୧୯୩୪ ରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ପଦଯାତ୍ରା କଲାବେଳେ ବୋଉ ଓ ତା ସାଂଗରେ ରହି ହରିଜନ ବସ୍ତିରେ କାମ କରୁଥିବା ରାଜେଶ ଝିଅ ମଧ୍ୟ ପଦଯାତ୍ରାରେ ଥିଲେ ।ଗାନ୍ଧୀଜୀ ୮ ଜୁନ୍ ୧୯୩୪ରେ ଓଡ଼ିଶାରୁ ବିଦା ହେଲେ । ସେ ଅମୃତ ବଜାର ପତ୍ରିକାର ପ୍ରତିନିଧିଙ୍କୁ ଯେଉଁ ବିବୃତ୍ତି ଦେଲେ ସେଥିରେ କହିଲେ – Our party included girls from Rama Devi's Ashram. I marvelled at their capacity for walking bare- footed. Early morning as soon as we reached our destination, these girls went out to Harijan quarters and brought the reports of what they have seen or done. They never knew what fatigue was and though many of them had been brought up in the lap of luxury they put up with all the trials of a member which by no means was soft job . I have had the privilege of mixing with tens of thousands of Indian women . I have seen them at work but nowwhere have I seen anything quite like what Smt. Rama Devi and her little band have been found to do as gracefully and so naturally. They never needed and claimed any special privilege.

ଏ ପ୍ରକାର ମନ୍ତବ୍ୟ ଦେଇ ଗାନ୍ଧୀଜୀ ବୋଉକୁ କହିଲେ- ତୁମେ ଝିଅମାନଙ୍କୁ ପାଖରେ ରଖି ସଞ୍ଜ ଣା ଶିଖାଅ । ବାପାବୋଉ ବରୀକୁ ଯିବାପରେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଝିଅ ଆସି ବୋଉ ସାଂଗରେ ରହିଲେ । ବୋଉର ତ ନୀତି ହେଲା – କୌଣସି କାମ ଆରମ୍ଭ କରିବାକୁ ହେଲେ ନିଜଠାରୁ ବା ନିଜଘରୁ ଆରମ୍ଭ କରିବା ଉଚିତ । ତେଣୁ ସେ ମାମୁଁଘର ଆଡ଼କୁ ଚାହିଁଲା । ବଡ଼ମାଙ୍କର ତ ବସନ୍ତ ରୋଗରେ (ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ପଦଯାତ୍ର ଚାଲିଥିଲା ବେଳେ) କାଳ ହୋଇଥିଲା । ତାର ପ୍ରିୟ ଭାଇମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଦେବମାମୁଁଙ୍କର ମଧ୍ୟ ମୃତ୍ୟୁ ହୋଇ ସାରିଥିଲା । ବୋଉ କହିବାରୁ ବେଙ୍କମାମୁଁ ଦେବମାମୁଁଙ୍କ ଝିଅ ମିନିକୁ ବୋଉ ପାଖକୁ ପଠାଇ ଦେଲେ । ମିନି ଅନ୍ୟ ଝିଅମାନଙ୍କ ସଂଗେ ମିଶି ଗୋଟା ଚାଉଳ ଭାତ ଖାଇଲା । ବଗିଚାରେ ପାଣି ଦେଲା, ବାଛୁରୀକୁ ଗାଧୋଇ ଦେଲା । ପାହାନ୍ତା ପହରରେ ଉଠି ପ୍ରାର୍ଥନା ପରେ ଏସ୍‌ରାଜ୍‌ରେ ରେୟାଜ୍ କଲା । ସୂତା କାଟିଲା । ମାତ୍ର ସଞ୍ଜଣା ଶିଖିଲା କି ନାହିଁ ସେ କଥା ସିନା ତା ଶାଶୁଘର ଲୋକେ କହିବେ । ମାମୁଁମାଇଁ ବରୀ ସାଂଗରେ ସଂପର୍କ ରଖିଥିଲେ ଏବଂ ମୋ ବିଭାଘର ବେଳେ ମାଇଁ ଓ ମାଣିକ ପାଟ ପାରି ହୋଇ ବରୀକୁ ଯାଇଥିଲେ ।

୧୯୪୨ ରେ ଆମେ ଜେଲରେ ରହିଲୁ । ସେଇଠି ଖବର ପାଇଲୁ ମାଇଁଙ୍କର ଗୋଟିଏ ସାମୋସିଆ ପୁଅ ହେଲା । ବହୁ ଯତ୍ନ ସତ୍ତ୍ୱେ ସେ ବାହୁଡ଼ି ଗଲା । କାରାମୁକ୍ତ ହେବାପରେ ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ ବାଙ୍କାବଜାର, ମାତାମଠ, ତୁଳସୀପୁର ଯାଏ । ମାମୁଁଘର ଖେଳେଇ ହେଇ ଯାଇଛି ।

ଧୀରେ ଧୀରେ ପଟପରିବର୍ତ୍ତନ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ମାମୁଁଘର ଭାଇମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଆଗ ଗଲା ଗଜି । ମୁଁ ସେଦିନ ବେଙ୍ଗ ମାମୁଁ ଓ ନୂଆମାଇଁଙ୍କ ପାଖରେ ଥିଲି । ସଂଧ୍ୟା ହେଲା । ବୁଢ଼ୀ ଆସି କହିଲା – ଶ୍ମଶାନରୁ ଆସି ସମସ୍ତେ ସେମିତି ରହିଛନ୍ତି । ବାବୁ ଆଗ ପାଟିରେ କିଛି ଦେଲେ ସିନା ଅନ୍ୟମାନେ ଖାଇବସିବେ । ମୁଁ ମାମୁଁଙ୍କୁ କହିଲି – ଟିକିଏ ସରବତ୍ ପିଅନ୍ତୁ । ମାମୁଁ କହିଲେ ''ମାଆ ! ମୁଁ ନିର୍ଲଜ୍ଜଙ୍କ ପରି ଚା ପୁଣି ମାଗିକରି ପିଇବି । ଚାରେ ଚିନି କମ୍ ହୋଇଥିଲେ ଚିନି ମାଗିବି । ଆଜି ମୋତେ ଛାଡ଼ିବେ ।'' ଗିଲାସେ ପାଣି ଆଣି ଦେଲି । ସେ ଦିଢୋକ ପିଇଲାରୁ ସମସ୍ତେ ଜଳଗ୍ରହଣ କଲେ । ସେଦିନ ବୁଝିଲି ବଡ଼ମା କାହିଁକି 'ଆଜି ତ ଅସାର ଲାଗେ ଏ ସଂସାର' ବୋଲିବା ପାଇଁ ମାମୁଁ ମାଇଁଙ୍କୁ କହନ୍ତି । ଚିଙ୍ଗୁଡ଼ି, ନଟ, ଉନା, ବିଜି,ଭୁଲିଆ, ଗୁନି ଚାରି ଗଲେଣି । ଗୁନି ଯିବା ପୂର୍ବଦିନ ବେବୁ ଘରେ ତାକୁ ଦେଖି ଆସିଥିଲି । ଯେଉଁମାନଙ୍କୁ କାଖରେ ଧରିଥିଲି, ସେମାନେ ଚାଲିଗଲେ । ଦିନେ ଅକାରଣରେ ଅଜି, ଡଲି, ଇନ୍ଦୁକୁ ଦେଖି ଆସିଲି । ଦିନେ ଶୋଭା, ମେବୁଲ, ଅନୁ ଓ କଇଁକୁ ଦେଖି ଆସିଲି । ମିନି, ମାଣିକ, ଟୁନୀକୁ ଦେଖି ଆସିଲି । କାଳେ ଆଉ ଦେଖି ପାରିବି ନାହିଁ ସେଥିପାଇଁ ଦେଖିବାକୁ ଆସିଲି ବୋଲି ମଧ୍ୟ କହିଲି ନାହିଁ । କେବଳ ମାଳ ଖୁଡ଼ୀଙ୍କୁ କହିଥିଲି—ଖୁଡ଼ୀ ବୁଢ଼ୀ, ଝିଆରୀ ବୁଢ଼ୀ, କିଏ କୋଉଦିନ ଯିବ ଜଣା ନାହିଁ । ସେଥିପାଇଁ ତମକୁ ଦେଖିବାକୁ ଆସିଲି । ପିଲା ପରିବାରରେ ମଧ୍ୟ ସେହି ବିୟୋଗ ଦୁଃଖ । ଏ ସୁନ୍ଦର ପୃଥିବୀ, ଏ ସ୍ନେହ ଶରଧା ଏସବୁ ମିଥ୍ୟା ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି । ଏଥିରୁ ମୁକ୍ତ ହେବି ନା ଏ ସ୍ନେହ ଶରଧାକୁ ଆହୁରି ପ୍ରସାରିତ ଆହୁରି ବ୍ୟାପକ କରିବି ? ବିୟୋଗ ଦୁଃଖର ବେଦନା ସହି ସୁଦ୍ଧା ଏ ସ୍ନେହ ଶରଧାକୁ ହିଁ ଗଣ୍ଠିଧନ କରି ବି ?

